

Illyés Gyula

Teljesen ismeretlen kínai versek

(Kínai versfordítás-hamisítások)

Li Kuei Hszü

*Megöregedtem; itt vagyok az élet
lepkekorában: minden egyre könnyebb
(a végső burok-lehántás közelget.)
Ifjúi szívvel élek újra véled.*

*Kirándultunk, ültünk soká az estben,
szorítjuk megatva egymás kezét.
Nincs fogadkozás, húségről beszéd.*

Egy életem át tiéd volt a testem.

Hszi Csen Ting (XX. század)

*A rádió, mely a Szigetről jó fel,
muzsika-szennyel keni be a tájat.
Hegedű-futamai a szomszéd leánynak
tele vannak jövővel.*

Li Pao

*Lefejezték a fővezért, őt
az udvar hőjét!
Boldog a nép. Miért? Ezért: nőtt
az egyenlőség.*

Csang Fei

*Egy kis tizenöt éves, édes
lányért élek én az ötvenöt éves!
Nagy néha ír. Vihar szemem taván,
mert így kezdi: Édesapám!*

Huang Po Csen

*Száz év: 36 500 reggel.
De vaj ki unja már,
hogy mindig az az egy nap kel fel? –
Nem én, aranymadár!*

Ting Po

*Dühödten öltem ellenem,
dühöngött ő is ellenem,
mért kellett otthagynunk a kis nőt,
a bort, a virágot, a festőt,
ezért öltünk már lelkeset.*

*Utáltam én is már a vásárt,
utálhatta ő is a császárt.*

Tu Fu

*Rég nem láttalak, de szívem
vénuľve is őrzött híven.
Néztelek s szemed árkaiban
a ránc lám örömömre van.*

*Kín-göbök a szájszögleten,
ők is azt mondják: jössz velem,
hű voltál hozzám, az maradsz
akarsz immár vagy nem akarsz.*

*Teli új arccal a szobád,
vitatkozik a társaság.*

*Mi egyetértünk. Szomorú
arcunk egyforma mosolyú.*

*Harcot, békét hoz az idő?
Látom, neked se az a fő.
Gondolatomban csöndesen
kezedre teszem a kezem.*

Apámnak 1958-ban jelent meg az Európa Könyvkiadónál *Kínai szelence* címmel egy versfordítás-gyűjteménye. Előszavából látható, hogy apám nemcsak megismerte, hanem mélységében is megértette a távol-keleti költészetet. Hogy mennyire átérezte a kínai kultúra szemléletmódját, arra példa ez a néhány vers, ezek az úgynevezett „versfordítás-hamisítás”-ok; azaz, ahogy ő írta, „teljesen ismeretlen kínai versek”. Valószínűleg a fordítói munka idején, 1957–1958 között írta őket.

Illyés Mária

Zelei Miklós

Bizalom

Fölakasztotta magát a férj, miután szakítottam a feleséggel. A gyerekek találtak rá, ahol beretválni szokott, az emeleti fürdőben. Szerette ezt a két szót. Így mondta mindig. Beretválni, beretva. Bár énszerintem a szakáll előnyösebb. Mint minden reggel tükör.

Amíg szerelmünk csillaga ragyogott a ház fölött, derű élt a családban és nyugalom. Egy kielégített nő otthon is jobb benyomást kelt.

Ahol az ember úgy érzi, nem figyelik.

Otthon.

De akkor örömet árásson magából! A férj ne fedezze föl, hogy „társában jóban, rosszban, örök hűségben, bizalomban” egy csomó részt nem ismer. Mert akkor fölfedezné, hogy mennyivel rosszabbul áll. Ezeket a területeket önmagában nem ismeri.

Én meg nem részletezem, hogy mit ismerek, anatómiailag és lelkileg.

Amíg tépelődése volt neki, lelkifurdalásnak szokták mondani, az nem volt jó senkinek. A férj, hogy egyre ritkábban vagyunk együtt, úgy. Én meg, hogy most már sose? A gyerekek meg, hogy anyu csapkod, kiabál, nincs türelme, nincs kaja, a gyorsból hordja a vacsorát.

Mihelyt megadta magát a sorsnak, minden jóra fordult. Meggyőztem, hogy a verseket, amelyeket nekem ír, a férjnek dedikálja. Ha már a kontójára verselünk, érezze a sikert és gyönyört, amelyet adni tudnak a szerelmes strófák, szonettek, tercínák, holdhaikuk, altatók. A hűség harmóniáját hagyományozzuk példaként unokákra. Aranykor öröke, édes bizalom!

Azt a helyiséget meg, ahol apa lógott, befalzták.

Azért jó

A két hóhérségéd a halálraitéltet a bitónak háttal fölléptette egy háromlépcsős, fából összetákolt zsámoly tetejére. A bokájára kötelet hurkoltak, amelynek a végét alul egy csigába fűzték. A hóhér eközben létrára állt, a bitó tetejéről lógó hurkot a halálraitélt nyakára tette és kiáltott: „Hhháppp!”

Ekkor kirúgta az egyik hóhérségéd a halálraitélt alól a zsámolyt és teljes erőből meghúzták a bokájára hurkolt kötelet. A halálraitélt gerince széthúzódott, a

hóhér kiugrasztotta a nyakcsigolyát, amitől a gerincvelő szétszakadt. A hóhér a kivégzett arcát letakarta egy kendővel, szétnyitotta az ingét, hogy az orvos meghallgassa, megállt-e a szív.

Csapatmunka.

Összekovácsol.

Egységbe forraszt.

„Hhháppp!”

Apa, azért jó, hogy nem te kiáltottad.

Hogy nem voltál veselerugdosó. Hogy nem erőszakoltál meg gumibottal terhes papfeleségeket. Nem vertél halálra pucérra vetkőztetett ellenforradalmár lányokat. Hogy vállatás közben nem kapartattál ki terhes kismamákat. Apa, azért ez jó.

Azért jó, hogy nem vezényeltél sortüzet. Hogy nem voltál BM-dolgozó, akinek vezényeltek, lőjön. Apa, azért jó, hogy nem ítélte halálra gyerekeket, teljesen szakszerű jogi eljárásokban. Jó, hogy nem volt albumunk a tévé tetején, benne a körmökkel, amiket kitéptél, mintha csak tegnap történt volna, üres órákon nézegetni. Azért jó, hogy nem voltál kegyelmi kérvényt íróasztalról lesöpörő vezető. Apa, azért jó, hogy nem voltál ávós, a háromperösszes besúgója. Azért jó.

Azért jó, hogy nem hazudtál. Hogy senkit nem készítettél ki, csak engem. De nem nagyon. Most már tudom, hogy mennyire szerencsés vagyok. Mekkora mázli: felőrlődni a vereségben.

Daliás idők

Gáli József emlékére

- Hol vagyunk?
- Psz! Még Magyarországon.
- És az ott?
- Az ott már Magyarország.
- Hála Istennek!

Múzsák a Celebmagazinban

Kilenc szexbomba meztelen képeit találták Aszklépiadész mobiltelefonján, amit a homoszexuális kapcsolatairól is híres költő a Hippokréné-forrás közelében vesztett el, amikor bedrogozva taxiba szállt, hogy hazavitesse magát Kispestre. A telefon nem volt jelszóval védve. A kilenc világhírű szexbomba pucér fotói a telefon bekapcsolása után rögtön a megtaláló szeme elé kerültek. Még Uránia,

a csillagvizsgáló igazgatójának hitvese is a legörjítőbb pozitúrákban mutatja magát. Biztosan nem számított rá, hogy a bokrok közül a költő fényképezi őket. A csillagvizsgáló szóvivője egyelőre nem kommentálta a történeteket, a család is hallgat. Úgy tudjuk, följelentést fontolgatnak. A Frizbi3 műsorvezetője, a csinos Erató élettársa azt nyilatkozta, hogy már úgyis szakítani akart partnerével, az izgató szépség karbantartása túlságosan is sokat emészt fel. Nemrég mellplasztikája volt, tavaly új orrot szabtak neki, most pedig minden nap hisztizik, hogy a fülét szeretné kisebbre vágatni. A tévés személyiség arról egy szót sem volt hajlandó beszélni, hogy van-e már új választottja. Pedig megkérdeztük tőle, igaz-e a hír, hogy a múzsakukkolás nagyon is kapóra jött neki, mert Eratóval már egyébként is szakítani akart. Mégpedig Kalliopé miatt! Aki azonban egyelőre még a legújabb és egyre népszerűbb szappanopera producerének a felesége. Kalliopé Aszklépiadész fotóin éppen a vízbe ugrik, hosszú lábait nagyon is előnyösen tartja ahhoz, hogy titkát illetően a szemlélődő igazán mély ismeretekhez jusson. A botrány az akadémia berkeit sem kíméli! Pontosan felismerhető a képeken, amint Kleió teljesen beindulva simogatja Melpomenét, Terpszikhoré pedig táncol nekik, ha azt írjuk, hogy meglehetősen erotikusan, akkor nagyon is visszafogottan fogalmazunk. Terpszikhoré hónapokig tartó tavalyi dubajozása alatt nyilván belejött a táncba. A Hippokréné-forrásnál történetekről ő sem szólt egy szót sem, de annyit elmondott, hogy ő nem kurva, hanem művésznő, és elárulta, hogy ezúttal Nyugat-Európában tölti az őszt, ahol a legelegánsabb mulatókban fog föllépni, de mielőtt elutazna, egy felkapott tévéshow-ban fog szerepelni. A képeken láthatjuk, hogy milyen jól tartja magát Euterpé is. Az ő vonalai sok újdonságot nem jelenthettek Aszklépiadésznek. Euterpé korábban már szextingelt a költővel. E-mailben küldött magáról kitarulkozó pucér fotókat, amelyeket Aszklépiadész az egyik költészeti portálra is feltett a versei mellé illusztrációnak. A Hippokréné partján végre teljesült Aszklépiadész régi vágya. Meztelenkedni látta a csodaszép Polühümniát, aki soha szóba nem állt vele. Más férfiakkal is ritkán, mert Thaleiával régóta stabil, leszbikus kapcsolatban él. Aszklépiadész sokszor megkörnyékezte Thaleiát, hogy Polühümniáról titokban készítsen aktképeket és küldje el neki, de Thaleia mindig elutasította. Aszklépiadész dühében azt mondta, hogy mindenki folyton őt basztatja, hagyják békén! Soha nem is volt mobiltelefonja. Polühümniának pedig azt üzenté, hogy ő is csak egy...

Tovább a teljes cikkekre: ☺

Klikkeljen Múzsakukkolás című galériánkra!

Első vizit

Méteres pénisztartót visel az új szomszéd. Nem volna szabad ezt figyelmem.

Hogy férfi-e?

Vagy nő?

Emberi lény!

Meg a szomszéd lakást végre kivette valaki.

De a lépcsőházi találkozások alkalmával meglehetősen körülményes a pénisztartót kerülgetni. Beleakad a bevásárlóhálóba, a nadrágom szárának oldalzsebébe, az esernyőbe... Sietve kérek elnézést, haladok máris tovább, de a tekintetem, míg a találkozásból kibalyodom, ha csak egy másodpercre is, nem tudja a pénisztartót elkerülni. Szomszédom rám villantja az orrában meredező vadkanagyart és nem válaszol. Úgy száguld, hogy szinte vízszintesen száll mögötte nyersbőr üleptakarója.

Ma délben azonban komoly változás történt: leharapta a bal kezem. És anélkül, hogy rendesen megrágta volna, rögtön megette, a lépcső alá hajigálva a csontokat. Kínosan érzem magam. Hiszen nem arról van szó, hogy emberevő a házban. Kannibál minálunk... Hanem más étvágyú. Mások az étkezési szokásai, ízvilága, az életvezetési hagyományok. Más az életmódja.

Tolerancia!

Ez a legfontosabb.

Mégsem kérhetek rajta számon olyan eszményeket, amelyek tökéletesen hiányoznak a kultúrájából. Hiszen csak táplálkozik. Nekem kell tehát toleránsnak lennem.

Most azonban abba kell hagynom a leírást, mert a lakásajtót beszakítva látogatóba jött, leharapta a másik kezem is és megette.

Morvák

Dédnagyapám, Anton Gress (Grefš) emlékére

Létfontosságú szerveinek átültetéséről rendelkezett búcsúlevelében egy öngyilkosságra készülő cseh férfi. A Právo című napilap szerint sem az orvosok, sem a hatóságok nem találkoztak még hasonló esettel. A regionális rendőrség szóvivője, Marta Vlachová megerősítette, hogy a huszonnyolc esztendőes férfi önkéntesül vetett véget életének a dél-morvaországi Prostějovban (németül Proßnitz): „Az eset október 18-án történt. A férfi egy félreeső területre vezette autóját, majd telefonon hívta a segélyszolgálatot.” Az újság saját forrásai szerint a férfi a mentők helyszínre érkezésének pillanatáig várt, és ekkor lőtte főbe magát. A körülményeket részletesen ismerő orvos szerint semmi sem akadályozza az áldozat szerveinek átültetését.

Saját forrásaira hivatkozva a Právo arról számol be, hogy a beavatkozások már meg is történtek: a férfi máját és veséit megkapták a rászoruló betegek. De az illetékes kórház etikai okokra hivatkozva az ügyel kapcsolatban nem árult el több részletet. Az öngyilkosság helyszínére érkező rendőröket nagyon meglepte az áldozat mellett talált búcsúlevelél. Vlachová szerint a fiatal férfi azt akarta, hogy

„szerveit mások életének megmentésére használják”. (Forrás: MTI 2012. november 2., péntek 21:04)

Komment

Herceg, az öngyilkosokról azt gondolják, hogy értéktelennek tartják az életet. A sajátjukat nem képesek tovább folytatni.

Dudás a kifutópályán

Ez repülőgép. Csak a föld alatt repül. Propeller helyett azért van fúrópajzs neki. De indulok már. Ne várjatok!

Buda Ferenc

A Semmi partján

Teng-leng az öregember
Ideje mint a tenger
Se hossza nincs se vége
Kifakul szeme fénye
Pók egy mély bögre alján
Szorong a Semmi partján
Célját maga sem tudja
Bármirez fog megunja
Sóhajt morog köhéccsel
Kenyeret vág a késsel
Ám enni sincs már kedve
Gunnyaszt elgémbereedve
Elalél újraéled
Éjjel riadva ébred
Régóta sehova nem jár
Senkitől semmit nem vár
Senkinek nem üzenget
A csapból vizet enged
Egy vízköves pohárba
Kilötytyenti a sárba
Magára is mogorva
Létét cipeli hordja
E láthatatlan láncot
S még a tikkadt akácok
Tüskéiket növesztik
Ő még tovább öregszik
Mentén egy görbe rácsnak
Elméje körbe jár csak
Folyton körbe meg körbe
Meg-megáll falnak dőlve
Nézi a földet nézi
Készül beleenyészni

Háború

– Töredékek –

Énekmondó Ádám fiannak,
az „Esik az eső, ázik a heveder”
kezdetű katonadal nótájára.

*Gördülnek előre a vaskerekek.
Rózsás a jövő, csak a nép kesereg.
Osztyák a jegyes kenyeret, nagy a sor.
Vágtáz a vonat, az idő araszol.*

*

*Vitték katonának a férfiakat.
Vártuk: jön-e már az a tábori lap?
Volt, ki hazatért, van, aki sohasem,
végképp odalett, nem marad pora sem.*

*

*Légiriadó, a sziréna üvölt,
lobbot vet az ég, belerezdül a föld.
Széttörve cserép csörög az ereszen,
gyomrom kavarog, nem iszom, nem eszem.*

*

*Járdát beterít a ledőlts vakolat,
por száll kavarogva, a szél belekap.
Kormot lep a hó a sívár romokon,
füstöl feketén az a régi malom.*

*

*Kürtszó kanyarog, a kaszárnya közel.
Álmom lövedék robaja viszi el.
Csonkolt tagokon csupa vér a kötés.
Tankcsorda tipor, hol az őszi vetés?*

*

*Gyorsan tovahúz az a bombavető.
Néztük: hol a ház, hova tűnt a tető?
Hull, hull a dió – mi marad meg a fán?
Langyos kora őszi, hazajött az apám.*

*

*Fegyvertelenül, se puska, se szurony,
egy szál katona menetel az uton.
Nincs már serege, nekivág egyedül,
nem tudja szegény, hova is menekül.*

*

*Áradva vonulnak a városon át
zörgő szekerek, idegen katonák.
Fáradt falevél le a földre libeg,
szétfújja a szél, jön a tél, a hideg.*

*

*Nem süt le a földre a nap hetekig.
Lágerba, akár a juhot, terelik,
hólepte mezőn didereg, gyalogol,
pusztul s odavész sok ezernyi fogoly.*

*

*Mozdony zakatol az acélsíneken,
zúgó repülő követi odafenn.
Vashíd leszakad, közepén a vonat.
Véres a folyó, viszi a holtakat.*

*

*Vérző romokon, a pokol peremén
bimbót, rügyeket kifakaszt a remény.
Sajdul, de beforr az a bombasilánk,
majd ha kivirul a kökénfavirág.*

Hász Róbert

A Vénusz vonulása

[Városok]

Drezdába május 8-án érkeztek cikázó villámok, csattogó mennydörgések közepette. A négylovas hintó úgy száguldott velük az éjszakában, mintha haramiák üldözték volna, a kocsis nem is próbálta visszafogni a lovakat. Az ijesztő rohanás közepette János és Hell teljes némaságban ült a sötétben, mialatt a jármű jobbra-balra dülöngélt velük a kátyúkban. Mójukban állt volna egy jobb és rövidebb úton is megközelíteni a várost, a választófejedelem parkján át, csak hogy oda megrakott szekérrel tilos volt behajtani, ők viszont nem szívesen váltak volna külön a műszereiket szállító poggyászkocsitól.

A hintó sötétjében le sem kellett hunynia a szemét, hogy újraperegjenek előtte az elmúlt napok állomásai. Elég volt oldalt fordítania a fejét, és az ablakon túli éjszakában Leitmeritz, Lobositz, Aussig, Pirna futott tova, s közben a háború pusztította települések sorjázta, romok, kiégett épületek, kifosztott kúriák bukkantak föl a távolban, a hétéves, hiábavaló háború, Frigyes régi győzelmeinek nyomai. Az üszkös épületmaradványokon lakkszerű bevonatot képzett az eső, mintha a természet tartósítani szeretné a rombolás megfeketedett emlékműveit.

– Európa tele van sebekkel – mondta akkor hangosan.

– De már az új háborúra készül – válaszolta Hell. – Minden nemzedéknek meg kell tapasztalnia a pusztulást.

Egy hete megállás nélkül viharból viharba értek, nyomon követték az ítéletidő vonulását. A minap egy szász paraszt otthonában voltak kénytelenek menedéket kérni. Szokatlan beosztású ház volt, egy fedél alatt, igaz, jól elkülönítve élt a paraszt a családjával és minden ingóságával, állatával egyetemben. Deszkafal választotta el őket az ökröktől meg a juhoktól, és mégis, meglepően tiszta volt minden a portán, takaros és rendes, bár igaz, a szagok nem tűntek el, az állatok jelenléte erősen érződött a levegőben, mikor este nyugovóra tértek.

Amikor reggel felébredt, egyedül volt a szobában. Hallotta, hogy Hell a házigazdával beszélget a szomszéd helyiségben. Felkelt és kiment hozzájuk. A vihar elült, a vendéglátóik kitárták a széles ablaktáblákat, a kora nyári nap beragyogta a konyhát, vagy mit, mert ez is amolyan praktikusán kifundált helyiség volt, akár csak az egész ház, ágy is meg tűzhely is, de étkezőasztal is volt benn. Ott álltak mindannyian Hell körül, a zömök, zsíros hajú parasztember a sovány feleségével,

(részlet)

négy gyerekükkel, mint az orgonasípok, körbevették Hellt, aki éppen csokoládét készített nekik. A paraszt elárulta, hogy hallott ugyan erről a csodálatos italtól, de közelebről még sosem ismerkedett meg vele. Megkóstolták, arcukon mennyei öröm áradt szét, s Hell, hogy kedvükben járjon, s ellentételezze a szállást és a vacsorát, mert a szász paraszt pénzt nem volt hajlandó elfogadni tőlük, egy kis csomag kakaót hagyott nekik ajándékba...

Egy közeli villám mennydörögve repesztette ketté a sötétséget, amitől János összerezzen az ülésen. A délutáni pihenő alatt a kocsisuk rémtörténettel ijesztgette őket, nevezetesen, hogy egyik szakmabeli ismerősének hintájába pár évvel korábban, ehhez hasonló viharos napon, belecsapott a villám, mialatt Drezdából Pirnába igyekezett, és végzett vele, a lovakkal és az utasokkal is, beleértve a kocsikísérőt, aki hátul állt a kerekek közötti pallón. A hintó kiegészítve, a benne ülőkből csak fekete szénkupac maradt, de az ismerőse, érdekes módon, úgy halt meg, hogy semmi látható sérülés nem esett a testén. Hanyatt feküdt tíz lépésnyire a kiegészített kocsitól, egyik keze előrenyújtva, ujjai közt a füstölgő gyeplő maradványait szorongatta, mintha még mindig a bakon ülne, a másikon az ostort, akárha szoborrá merevedett volna. Saját szemével látta, bizonygatta, amikor a halottat kiterítették a pirnai kápolnában, és két ember kellett hozzá, hogy tenyerét szétfeszítsék, és az ostort kivegyék belőle. Hintójuk eszelős éjszakai száguldásából ítélve János elhitte, hogy a kocsisban mély nyomot hagyott az emlék, de meséjének hatására maga is minden egyes sistersgő felvillanást követően azt várta, mikor csap beléjük a mennykő.

Végül sértetlenül elérték Drezda falait, de a vámtiszt, aki fogadta őket, húzta az időt, mintha parancsba kapta volna, hogy ne siesse el az ügyintézését. Meg sem lepődött rajta, hogy Bécs császári csillagásza toppan be hozzá éjnek idején, egy órát időzött odabent, a széles falban kialakított irodájában, ahol másik két kollégájával puszogtak a viharlámpa fényében. János már annak is örült, hogy legalább szárazon voltak a széles boltív alatt. Kiszálltak, megmozgatták tagjaikat. Várakozásukból annyi előnyük származott, hogy a poggyászkocsi utolérte őket. Megnyugvással állapították meg, hogy annak sem lett semmi baja útközben.

A tiszt, miután végre visszatért hozzájuk, nem szólt egy szót sem, marcona képpel intett, szálljanak vissza a hintóba, majd utasította a kocsist, hogy induljon. Csak amikor a kocsi megugrott alattuk, jutott eszébe Jánosnak, hogy az ajánlóleveleiket, úti okmányait nem kapták vissza. Hell nyugodt volt, nem idegeskedett.

– Ilyen a hivatal – vonta meg vállát egykedvűen.

A kocsik végiggördültek az alvó város kövezett utcáin, s csak remélték, hogy a megfelelő cím felé tartanak. A menetrend szerint, amit még otthon, Bécsben állítottak össze, s a futárokkal előreküldtek, megszervezni a pihenőhelyeket, a helyi jezsuita misszióban kellett volna megszállniuk. Drezdában működött egy éppen csak megtűrt, néhány fős jezsuita kolónia, s nekik kellett volna gondoskodniuk fogadásukról. A hintó üvegeablakain keresztül olybá tűnt, mintha fekete eső mosta volna odakinn a várost, sötétben csillogtak a házfalak. Egyszer a kocsis hőzni kezdett, és végre megálltak. János szállt ki elsőnek, és amikor a kocsilépéscsőről lelépett a kövezetre, egy görnyedt, fekete alak közeledett feléje az

esőben. Egyik kezében széles esernyőt tartott maga fölé. Lassan mozgott, szinte húzta a lábát, s mikor odaért, megkérdezte, ez-e Maximilian Hell kocsija. János igennel felelt, mire az alak hirtelen kitérte szabad karját, s örömteli hangon üdvözölte, majd félkézzel megölelte.

– Hassauer atya vagyok, a helyi házfőnök. Isten hozta, páter Hell!

Udvariasan helyreigazította, hogy nem ő páter Hell, hanem amaz, és a mesterére mutatott, aki éppen ekkor kászálódott le a lépcsőn. Hassauer atya oldalazva arrébb csoszogott, és ugyanolyan vehemenciával üdvözölte Hellt is. Elindultak a szállásuk felé a zuhogó esőben, azok ketten a paraplé alatt, ő meg mögöttük.

A helyi szerzetesek szívélyes fogadtatásban részesítették őket. Mindösszesen heten voltak jezsuiták egész Drezdában, s mivel a városban római hitű polgárok ingatlanulajdonnal nem rendelkezettek, a szálláshelyüket a választófejedelemtől bérelték 400 tallérért. A város széles, erős falaiban kialakított lakásokban laktak, tréfálkozva meg is jegyezték, hogy ennél biztonságosabb fészük sehol sem lenne, mivel éppen fejük felett őrködnek az ágyúlövegek. Bővében voltak a helynek, a hét szerzetesre tizennégy szoba jutott, minthogy az évek során elhunyt rendtársaik helyére nem fogadhattak be újakat. Így aztán őket is külön szobákban helyezték el, és János igencsak örült, mert mindig kényelmetlenül érezte magát, ha alvóhelyét meg kellett osztania mással. A hét jezsuita amolyan félhivatalos missziót látott el a helyi kisszámú katolikus hívek között, önellátók voltak, egyesek közülük munkásként keresték kenyerüket, volt, aki magánórákat adott. Hassauer atyát a köszvény kínozta, minden lépése fájdalmas gyötrellem volt számára, és ha nem volt feltétlenül szükséges, már el sem hagyta szállását. A folytonos fájdalom megnyújtotta arcának vonásait, keze fejének ízületei csontos bütökökként dudorodtak ki, s az állandó görcsöktől ujjai karmokká merevültek. A szenvedés ennek ellenére, vagy tán éppen ezért, nem zárta be lelkét nyomorgó testének bőrtönébe, nyílt, együttérző tekintetében ott égett a segítőkészség. Úgy kezelték őket a drezdai atyák, mint régen várt hírnököket egy távoli világból, biznysággal arra, hogy van értelme kinttartásuknak.

Szerény, de finom vacsorával kínálták őket, és miközben a zöldséges tésztalevest meg a kőkemény barna kenyeret fogyasztották, Hassauer atya elárulta nekik, hogy Hoffmann tanácsos urat, aki tudvalevőleg szimpatizált a Jézus Társasággal, két nappal érkezésük előtt, összeesküvés gyanújával, egy időre őrizetbe vették.

– Szerencsétlen ember – csóválta fejét Hell.

Hassauer atya igyekezett megnyugtatni őket, hogy a tanácsos úrnak letartóztatása előtt sikerült megszerveznie a továbbhaladásukat Drezdából Lipcse felé.

János elpanaszolta az atyának, hogy a vámtiszt magánál tartotta úti okmányait, s azok nélkül bajos lesz elindulniuk. Ekkora pimaszságra Hassauer atya sem számított a gróftól.

– Antónia hercegnő a mi pártunkon áll, de sajnos már nem ő, hanem fia uralkodik Szászországban – magyarázta szomorúan. – Wurmbrandt gróf felel a vámügyekért Drezdában, és élvezzi a választófejedelem bizalmát. Ki vagyunk neki szolgáltatva. A kocsik holnaputánra előállnak, addig amúgy is várunk kell. Az Úr előbb-utóbb mindenre kínál megoldást.

– Helyesen vélekedsz, testvérem – értett vele egyet Hell.

Az Úr jóindulatában János sem kételkedett, a gróféban annál inkább. Úgy hajtották nyugovóra a fejüket, hogy fogalmuk sem volt róla, mikor indulhatnak tovább.

Másnap délelőtt, miután elfogyasztották reggelijüket, és Hassauer atya elküldte az egyik testvért a szállítmányozóhoz, hogy minden eshetőségre azért készítse elő a járműveit, egy rizsporos hajú futár toppant be hozzájuk, térdzokniban, csatos cipőben, és átadott egy levelet. Hassauer atya elolvasta, majd izgatottan így szólt:

– Meg nem mondom, testvéreim, hogy ez jó hír vagy sem, de legalább történik valami: Wurmbrandt gróf kihallgatásra hív benneteket a fejedelem palotájába. A hintó egy óra múlva itt lesz. Előtte azonban városnézésre invitálja a két bécsi csillagászt.

Egy órán belül be is kopogtatott hozzájuk egy előkelő öltözékű úriember. Franz Mötzburg néven mutatkozott be, és közölte velük, Wurmbrandt gróf felkérésére érkezett azzal a megbízással, hogy megismertesse a bécsi urakat a város nevezetességivel. Odakinn nyitott hintó várta őket.

Drezda gyönyörű volt a késő tavaszi napsütésben, mintha nem is ugyanabban a városban jártak volna, amelyikbe előző éjszaka megérkeztek: a falak már nem tűntek sötéteknak, tiszta, rendezett utcáival, díszes tereivel elbűvölte Jánost. Azt tapasztalta, hogy a városlakók modora, viselkedése kulturált, jöllehet Hassauer atya előző este figyelmeztette őket, a katolikusokkal, de főleg a jezsuitákkal szemben a protestáns lakosság gyakran mutatja ki ellenszenvét, ami oknál fogva ők maguk is kizárólag világi öltözetben közlekednek odakinn. Átkocsikáztak az Elba hídján, megtekintették Erős Ágost, néhai szász választófejedelem és lengyel király csillogó, ércből öntött lovas szobrát. A fejedelem hírhedett testi erejének legendáját maga a szobor mérete is igyekezett fenntartani – az uralkodó állítólag pusztá kézzel képes volt összetörni egy patkót, mesélte nekik Mötzburg úr. Megálltak egy sörmérésnél, megkóstolták a helyi főzetet, János tetszését nem nyerte el, ízét valahova az ecet és a bor közé helyezte – természetesen Mötzburg úr velük fizettette ki a számlát, amit János sokallt ugyan, 8 groschent egy kupa sörért, azaz fél florénát hazai pénzben számolva, de szó nélkül kifizette.

Ezt követően a választófejedelem galériáját látogatták meg. János kedves szokásnak találta, hogy a galériába belépvén egy fehér táblára fel kellett írniuk a nevüket. A táblán rengeteg név szerepelt, azoké, akik korábban már jártak ott előttük. Jánosnak az a kabinet tetszett leginkább, amelyben a pasztellel, azaz a száraz festékekkel készített képeket őrizték. Emellett legfőképpen Antonello da Messina Szent Sebestyén című képe váltotta ki csodálatát. A cölöphöz kötözött Sebestyén nyílvezőktől sebzett teste, távolba révedő, a hit bizonyosságát tükröző tekintete, a háttérben az épületek megtört falaival, a kép felső harmadában a komor felhőkkel, felemelő erővel hatottak rá. A földi és az égi hatalom kettősségét vélte felismerni a művész alkotásában, és bár a sötétszürke felhők a Mindenható, a mindenről tudomással bíró isteni szubjektum haragját, rosszallását hivatottak érzékeltetni, a kép leglényegesebb üzenete tán mégis a földi ember kiszolgáltatottságáról, magára hagyatottságáról szólt. Isten mindent lát, sugallta a kép, de nem segít. János nem állta meg, hogy ne hívja fel Hell figyel-

mét a festményre, mestere viszont csak morgott magában valami lekicsinylőt, és legyintett.

Meglátogatták ezután a „Zwingert”, ahogyan a helyiek nevezték a két magas fal általi keskeny szorossal körülvevett épületegyüttest, amelyet a híres Pöppelmann tervezett, és megcsodáltak gyönyörű kertjét. Hellt elsősorban a természetrajzi gyűjtemény vonzotta, a rengeteg kagyló, ásvány, kőzet. Az anatómiaszertárban emberi szerveket tároltak átlátszó spirituszban. János tisztelte az anatómia tudományát, de undorodott a látványtól. Mindazonáltal nem állta ki, hogy ne vegye szemügyre az egyik üvegedényben őrzött, alig kétarasnyi, apró oroszlánt. Kíváncsi volt, hogy sikerült így lekicsinyíteni?

Hamar kiderült, hogy az elkápráztatásukra szervezett bemutató alaposan elő volt készítve, minden részlegen akadt valaki, aki tudott érkezésükről, körbevezette őket saját kiállítótermén, és bőséges magyarázattal szolgált mindenre, ami érdekeltte őket. Megnéztek velük a fejedelmi kincstárat, a mindenféle tudományos gépek, berendezések gyűjteményét. Még egy Paul Gerttnnek nevezetű, Drezda környéki lelkész tudósocská is várta őket saját készítésű távcsövével, amelyet mindenáron rájuk akart tukmálni, mondván, hasznát vehetik majd a messzi északon. Egyszerű alkotmány volt, házi használatra, a vidéki lelkészlakba éppen elegendő, annak padlásáról szabad idejében a lelkész úr gyönyörködhetett a Hold képében, de nekik az útipoggyászukban ennél sokkalta precízebb, komolyabb távcsövek lapultak. Hogy ne sértsék meg, s hogy ne teremtsenek maguk körül ellenséges érzületet, János, Hell méltatlankodása dacára, húsz florénáért megvette tőle. Őt kalap árát megér a békesség, mentegetőzött, majd egy futárral hazaküldte a felesleges szerzeményt.

Mikor Mötzbürg úr érkezettnek látta az időt, hogy végre elinduljanak a választófejedelem udvarába, János feje már tele volt a sok látnivalóval. Amennyiben a városnézéssel az volt valakinek a szándéka, hogy jól kifárasza őket a hivatalos audiencia előtt, elérte célját. Nem messze a választófejedelem palotájától Mötzbürg úr udvariasan kitessekelte őket hintójából, mondván, azonnal értük jön valaki a kastélyból. Vagy fél órát vártak a napon, a park közepén. Szokatlanul meleg volt május elejéhez képest, az éjszakai eső után a levegő tele volt párával, mindketten kitikkadtak, ezért letelepedtek a padra egy közeli tölgyfa árnyékában. Ha nem várt volna rájuk a kellemetlennek ígérkező audiencia, akár jól is érezhették volna magukat a gyönyörű parkban, a százéves fák hűvösében. A törzsek között kövezett sétányok kanyarogtak. Nem messze tőlük szökőkút csobogott, közepén meztelen puttó fél lábon állva emelte kancsóját a magasba. Amarrébb, a tisztáson juhnyáj legelészett békésen, kicsiny csengettyűik hangja elhallatszott hozzájuk. Néha elsétált valaki a közelükben, olyankor mindig felkapták a fejüket, hátha értük jönnek, de csupán egy-egy jelmezes nő vagy férfi volt az illető. Magányosan, olykor párban jártak-keltek a park fái között, vadásznak vagy pásztornak öltözve. Mintha színházban lettek volna, és Jánost ez érdekesmód jobb hangulatra derítette. Úgy érzi magát, mondta Hellnek, mintha páholyban ülne, de nem a nézőtéren, hanem a színpadon, majd képzelete hirtelen meglódukt, és arról kezdett fantáziálni, hogy ha elég nagy színházat építene valaki, el lehetne játszani a kísérlettel, hogy a nézőket ne a nézőtér székeire ültessék,

hanem a színészek közé, a színpadra, hogy szerves részei legyenek a játéknak, és, fűzte tovább János a gondolatot, horribile dictu maguk is részt vegyenek a darabban. Egészen fellelkesedett az ötlettől, hogy akár szabadtéren is lehetne darabokat rendezni, a nézők ott ülnének mindenfelé, a földön, a fákon, a tetőkön, s egyszerre látnák a játék minden részletét. A látvány nem korlátozódna csupán az előnézetre, egy időben több cselekmény is játszódhatna, s a nézők járkálhának a színek között, s meg-megállnának annál a jelenetnél, amelyik a leginkább leköti a figyelmüket... Hovatovább, akár még bele is szólhatnának a darab menetébe, elmondhatnák véleményüket, hogy hogyan folytatódjon tovább a történet.

– Jánosom, testvérem Krisztusban – fordult feléje Hell. – Miket beszélsz? Nem látni elég ocsmányságot a már létező kőszínházainkban, kivinnéd mindezt a szabad világba? Ha nem ismernélek, azt kellene higgyem, hogy a mindenütt tobzódó szabadosság téged is megfertőzött. Én még a meglévő színházakat is betiltanám, vagy jobb esetben megkövetelném, hogy olyan műveket játsszanak az embereknek, amikből erkölcsi okulást nyernek, s nem a bűn újabbnál újabb elkövetésére példákat! Mert mit látnak manapság az emberek a színházakban? Öldöklést, rablást, hűtlenséget, istenkáromlást, erkölcstelenséget. Még az operákban is, pedig, isten lássa lelkemet, szeretem a zenét, minden előadás azt sugallja, hogy tessék, ilyenek vagyunk, álnokok, cselszövők, hazugok, csináljátok ti is, hiszen nekünk is szabad, mi vagyunk a példa rá, hogyan kell! Még szerencse, hogy jobbára városi előkelőink és polgáraink részesülnek ezekben a bűnelőadásokban, az ő erkölcsük már amúgy is romlott, sokkal többet már nem árthatnak maguknak. Te meg kivinnéd a fertelem előadásait az egyszerű, tiszta lelkű nép közé, hogy őket is megfertőzd? Jaj lesz nekünk, s a világnak, ha már a tömegek is azonosulni kívánnak majd a kitalált, hamis hősökkel, s hozzájuk akarnak hasonlítani!

János igyekezett meglelni Hell szentenciájában az igazat és hasznosat. S valóban, némi igazságot vélt felfedezni a színházat ostorozó érveiben.

– De lehetne más darabokat kivinni a nép elé, hogy még pallérozottabbá váljon természetes, romlatlan erkölcsé – próbálkozott újfent, mert a fejében alakot öltött falak nélküli színház nem hagyta nyugodni. – Elképelek egy monumentális passiójátékot, ahol római katonák ostorozzák Krisztus urunkat, amarrébb, mondjuk ott, ahol az erdő véget ér, vagy inkább emitt, a kútnál, már emelnék a keresztfát, kopácsolás hangja hallatszana, asszonyok siráma, az apostolok rémült arccal térdre borulnak a szenvedő Krisztus előtt, s a néző tömegek, mindenfelől, mint gyümölcsök, lógnának a fákról, meghatottan könnyeznének a jeleneten ...vagy bemutathatnánk egy ótestamentumi epizódot, mondjuk a kőtáblák lehozatalát a hegyről, hatalmas jelenet lehetne, a visszatérő Mózeset tömegek fogadják, akik időközben alámerültek a bűnben, amott áll az aranyborjú, pogány zene hallik, dobszó, s akkor Mózes fogja a táblákat, odavágja a földhöz...

Hell János vállára tette a kezét.

– Lassíts, testvérem.

– Bocsánat, atyám. Elragadtattam magam.

– Mennyi sört ittál délelőtt?

– Két korsóval.

– Máskor érjed be kevesebbel.

– Úgy lesz.

Mire végképp elfogyott volna a türelmük, a park bejáratánál fölbukkant egy csapat szolgál, két hordszékkal. János még sosem ült hordszékekben, kényelmetlenül érezte magát, nem szokott hozzá, hogy mások cipeljék, mint egy nyomorékot. A palota hatalmas előterében kiszálltak (az utat odáig vígan megtehetnék volna gyalog is), és két faarcú szolgál bevezette őket Wurmbbrandt gróf hivatali szobájába. Közölték velük, hogy a gróf úr pár perc múlva ott lesz, csak üljenek és váraкоzzanak türelemmel. A szolgák modorából, pillantásukból, a rövid, minden felesleges szót nélkülöző tájékoztatásukból is kiérződött a hivatalos távolságtartás. Ültek hát és vártak, eleinte csendben, de ahogy múltak a percek, s csak nem jött senki, beszélgetni kezdtek. Kerülték a helyzet adta kérdést, hogy vajon szándékosan váraкоztatják-e őket. Mintha maguk között is szégyellték volna beismerni, hogy bizony itt próbára akarják tenni türelmüket. János azon volt, hogy ellenkezőjére fordítsa a hangulatot, arról kezdett beszélni, milyen csodálatos volt a drezdai képtár, mennyi szépséget képes magában rejtteni egy festmény. Hell azonban megcsóválta a fejét, kissé ingerülten felelt:

– Szomorúan hallom, testvérem, hogy ismét ellentmondásra kényszerítesz. Az én szememben a kép nem több ócska hamisítványnál. Silány másolata Isten gyönyörű világának. Haszontalan kísérlet mindegyik, gyermekded próbálkozás arra, hogy a kerek és tökéletes világot vászonra másoljuk. Egyetlenegy festmény sem képes visszaadni a világot a maga összetettségében, asszonynépet ígöző színeivel csupán csalfa érzékszervünkre, a szemünkre hat.

Jánost meglepte Hell véleménye a festészetről.

– No de a szépség... – kezdte volna a replikát, de Hell közbevágott:

– Szépség! Az nem tudományos kategória. Értelmezd nekem, mi a szépség! Ha fölrajzolod a szférák működését, a bolygók tökéletes körforgását pályáikon, az igen, az szépség, mert azokban az Úr teremtő ereje érhető tetten. Az elv, ami szerint a világmindenséget mozgatja, a harmónia, ami az univerzumot egyben tartja! Még ha azt festenek le olykor a művész urak, hagyján, akár értelmes tevékenységnek is tűnhetne munkájuk. Mert a látvány mögött ott lenne az elv, a rendszer. De egy bokor? Egy fa? Egy ház? Egy asztalra könyöklő részeg csavargó? Egy lovon ülő nemesember? Aki minden bizonnyal hatszor csúfabb volt életében, mint amilyennek a kép láttatni akarja. Mivel gazdagítják tudásunkat ezek az alkotások? Megmondom neked: semmivel. Hamis, nem létező világokat tárnak elénk, amivel elvonják figyelmünket arról a kézzelfogható, mérhető és kutatható valóságról, Isten alkotásáról, ami körülvesz bennünket. Olyanok, mint az asszonyok, tompítják gondolkodásunkat. Annyi hasznuk sincs, mint egy pohár bornak vagy egy pipa dohánynak: azok legalább serkentik az elmét.

Ami az asszonyokat illeti, ebben János akár egyet is értett Hellel. A képek ügyében azonban megvolt a maga véleménye, a művészi sugallatokat ugyanúgy az Úr ajándékának tekintette, mint a matematikai rendszerek megértésének képességét. Mindazonáltal tisztelte Hellt annyira, hogy nem szállt vele vitába. S látta rajta, hogy a váraкоztatás amúgy is már kezdte megviselni idegeit, hát inkább békén hagyta.

Ekkor kivágódott az ajtó, és egy frakkos, parókás, lovaglósizmás férfi toppant be a szobába. Ő volt Wurmbrandt gróf, minden kétséget kizáróan. János fel akart állni, de Hell egy pillantásával székeben marasztalta.

– Isten hozta önöket, atyák! – üdvözölte őket, mialatt az asztala mögé lépdelt nyikorgó csizmájában, és a kabát lebernyegét hátravetve helyet foglalt. – Milyen volt az útjuk idáig, ha szabad kérdezniem?

– Idáig minden rendben ment – válaszolta Hell. – Köszönjük a gróf úr megtisztelő érdeklődését. Bízunk benne, hogy ezután sem lesz másként.

Erőtéljes feje volt a grófnak, János szerint a testéhez képest meglehetősen nagy, s egyébként is, nyaktól felfelé valahogy minden túl volt méretezve rajta: orra, mint egy előreugró, kerek krumplivég, ajkai húsosak, és szinte nőiesen kerek, homloka magas, a fehér paróka majdhogynem a feje búbján ült. Bal orcáján egy apró szépségtapas, kicsi, barna pötty, ami azonban nem sokat javított általános rútságán. Egész ábrázata keserű, beteges ember képzetét keltette.

– Mikor szándékoznak továbbutazni? – kérdezte, és tettetett érdeklődéssel pillantott rájuk.

– Amint lehet. Szándékaink szerint már holnap.

– Persze, persze, érthető. Mindazonáltal az itteni bürokrácia, tudják, nehézkes kissé. Előfordulhat, hogy várniuk kell...

– Ennek semmiképpen sem örülnénk, szabad legyen megjegyeznünk. Úti okmányaink minden kétséget kizáróan rendben vannak, hiszen azokat a bécsi ügyvivőjük is kézjegyével igazolta.

A gróf összekulcsolta kezét az asztal fölött, és megpróbált jámbor képet vágni hozzá. Nemigen sikerült neki. János szinte érezte belőle a rosszindulatot, akár az áporodott lehetetet.

– Hadd jegyezzem meg, jezsuita atyák, hogy a fejedelemségben, hála Ágost őfelsége bölcs előrelátásának, a Jézus Társaság csak ellenőrzött körülmények közepette fejthet ki bármilyen tevékenységet.

– Gróf úr – felelte Hell, és apró szemében ott vibrált a türelmetlenség –, mi nem avatkozunk bele senki belügyeibe, s a legkevésbé szándékozunk bármilyen tevékenységet folytatni a fejedelemségben. Mi csupán átutazók vagyunk Szászországon, két tudós, akiket Dániába hívott a dán király. Engedelmevel, amint kézhez kapjuk okmányainkat, indulnánk is tovább.

A gróf arcán kaján mosoly jelent meg, amitől egyébként sem vonzó vonásai még visszataszítóbb alakulatba rendeződtek. A hivatalosan kenetteljes álarc egy pillanat alatt lehámlott róla.

– Megbocsássanak az urak, de szerény tapasztalataim alapján merem állítani, hogy magányos jezsuitákkal én még sosem találkoztam. Akárhova veti őket a sors, a szervezetük érdekeit képviselik, függetlenül a körülményektől. Nehezen tudom elképzelni, hogy az északi küldetésükön túlmenően semmi más megbízással nem látták el önöket. Ez olyan... olyan természetellenes lenne.

– Ha megbocsát, szeretem a gróf úr alaptalan gyanakvása a természetellenes. Csillagászok vagyunk...

– De elsősorban jezsuiták, nemde?

– ...és jezsuiták. Nem akadályozhatja meg, hogy átutazzunk az országán.

– Biztos ebben?

A gróf kihívóan nézett Hellre, és ujjaival dobolni kezdett az asztalon. Hell kifújta a levegőt, és kitarta ölében tartott tenyerét.

– Ha így áll a helyzet, kénytelenek leszünk panasszal élni a hercegnőnél...

A gróf, mintha egy gyermeket óvna a csínytevéstől, megcsóválta a fejét, majd mutatóujjával megróttá Hellt.

– Ismerem én a jezsuita intrikákat, de azok minálunk nem válnak be. Engem nem fognak megtéveszteni! Már nem a hercegő vezeti az országot, atyám, hanem a fia, Frigyes Ágost, a választófejedelem. Szeretjük Antónia hercegnőt, amiképpen tiszteletben tartjuk bajorföldről magával hozott vallását, de mifelénk egyértelmű, kinek meddig tart a hatásköre. Őszinte leszek önökhöz: hálát adok a Mindenhatónak, hogy a jezsuita rendet visszametszettük Szászországban, s ha rajtam múlna, azon sem bánkódnék, ha ez a fa gyökerestül kiszáradna! Volt részem megtapasztalni, mire képesek a jezsuiták, hogyan épülnek be az előkelő körökbe, hogy emelnek föl maguk közé jobbjáradékokat, hogy kitanítsák őket, kényelmes életet biztosítsanak a számukra, majd, akár a katonákat vagy kémeket, bevetik a hátszágban, hogy rajtuk keresztül befolyásolják az udvarok politikáját. Engem nem tudnak megtéveszteni a tudományukkal meg a teleszkópjaikkal, felőlem kémlelhetik álcázásként az eget, de én akkor is tudom, hogy mindeközben leskelődnek ideleln, kémkednek a Társaságnak, szervezkednek, lázítanak, uszítanak, méregkeverők, intrikusok egytől egyig! Engem nem fognak megtéveszteni...

János kíváncsi volt, hányszor fogja még közölni velük, hogy őt nem lehet megtéveszteni.

– ...és bizony ebből lett elege a spanyol meg a francia udvarnak, amiért emelem előttük a kalapomat, annak ellenére, hogy mégiscsak pápista bagázs egytől egyig, de szembe mertek szállni a jezsuitákkal, és kisöpörték őket az országukból!

Arca eltorzult, most egy harmadik Wurmbrandt gróf ült előttük, a gyűlöletből elvakított ellenség. János döbbenten pillantott Hellre, felfogván helyzetük kilátástalanságát.

Hell megmarkolta székének karfáját, azon vezette le indulatát, s közben visszafojtott haraggal felelt:

– Nem is foglalkozom aljas rágalmaival, gróf úr, egyedül arra szeretném emlékeztetni, hogy diplomáciai konzekvenciái lesznek annak, ha feltartóztatni méltóztatik bennünket utunkon. S nem csak Bécs, de meggyőződéselem, Koppenhága részéről ugyancsak.

A gróf meglehetősen komikusan igyekezett utánozni a nevetést, vállait erőltetetten rángatta le-föl, miközben szabályos ha-hákat eregetett ki nyitott ajkai között. A parókája majdnem lecsúszott fejéről a nagy igyekezetben, éppen hogy sikerült elkapnia kezével, és a fején tartania.

– Az a gyanúm, ön nincs tisztában a diplomáciai protokollal, atyám. Hetek, sőt akár hónapok is eltelhetnek, mire bármi reakció, válasz érkezne az önök panaszára. És tudja, mit? Majd akkor elengedem magukat, hadd menjenek Isten segédelmével. Néhány hónapos késés éppen elég lesz ahhoz, hogy már ne legyen értelme továbbmenni északnak, mert télen nem tudnak átkelni a norvég hegyeken!

Kezével az ajtó felé intett:

– Na, menjenek, atyák, Isten hírével, érezzék magukat jól Drezdában, ismerjék meg alaposan, mert úgy néz ki, jó ideig élvezik majd vendéglátásunkat!

Kívül a folyosón János nem tudott megszólalni. Hell is csak állt egy darabig az egyik mellszobor előtt, karjával nekitámaszkodott a bronzfejnek, és félig magyarul, félig németül mondta hangosan maga elé:

– Te vagy schweinhund!

– Most mit tegyünk? – kérdezte János.

– Majd kitalálunk valamit. Nem fog bennünket egy felfuvalkodott pojáca megállítani.

János fülében még visszhangoztak a gróf vádló szavai.

– De amiket mondott, atyám, azok a rágalmak... hát ilyenek ismer bennünket a világ?

– Érdekel is engem a világ, meg hogy ki milyennek hisz bennünket! – válaszolta Hell bosszúsan. – Semmivel sem vagyunk rosszabbak másoknál. Ha meg akarunk maradni, ugyanazokhoz az eszközökhöz kell folyamodnunk, amiket ellenünk alkalmaznak. De mi közöm nekem mindehhez, tudós vagyok, nem intrikus!

Mialatt János azt érezte, hogy elborítják a tehetetlenség hullámai, észre sem vette, hogy valaki odasettenkedett melléjük. A közeli neszre megfordult, és szinte hátrahőkölt, amikor szemben találta magát egy barna csuhás ferencessel. A kövérkés, túskehajú barát idegesen tördelte a kezét, és riadt szemekkel méregette őket.

– Hell páter? – kérdezte suttogva, mintha attól tartott volna, hogy a mozdulatlan ajtónállók a folyosó túlfelén meghallják a nevet. Ide-oda pislogott, nem tudván, melyikük a név gazdája.

– Én volnék az, testvérem. Maximilianus Hell, személyesen – felelte páter Hell önérzetesen, olyan hangosan, hogy a neve visszhangot vert a palota falain.

Amaz intett, hogy kövessék. Elindultak a nyomában, és csak amikor letértek az egyik oldalfolyosóra, fedte fel kiletét.

– Hertz atya vagyok, Antónia hercegnő gyóntatója. A felséges asszony már alig várja, hogy találkozzon Maximilian Hellel, Ausztria császári csillagászával.

Nem szóltak semmit, csak mentek utána. Végigvonultak a díszes folyosókon, melyek falait a nagy elődök egész alakos portréi díszítették. A fordulókön letűnt korokat megidéző lovagi páncélok álltak, mozdulatlan fémtestükön fölragyogott a napfény. Sietős cselédek, libériás inasok jöttek velük szembe, nyalka udvaroncok paroláztak az ablakok széles párkányain üldögélve. Zongora hangja hallatszott, ügyetlen ujjak botladoztak a billentyűkön. A folyosó egy magas, díszes, kétszárnyú ajtónál ért véget. A páter kinyitotta előttük mindkét szárnyat, s ők beléptek a hercegnő lakosztályába.

A kép, ami elébük tárult, Jánosban a mennyei harmónia érzetét keltette. A terem szemközti végében, a széles, pipiskedő lábakon álló karszékben, akár egy trónuson, ült az özvegy, Antónia hercegnő. Vörös bársonyruha volt rajta, melynek felső szabása, a legújabb divat szerint, ruhára felöltött caracóra emlékeztetett. Elöl, a fűzők vonalát és a kabátka széleit mindenütt halványbarna

prém díszítette, s a kabát ujjai alól, félkarnyi magasságban, gazdagon fodrozódott a többsoros kézelő. Szőke haját nem a párizsi divat szerint tornyozta magasra, hanem szorosan a fejére simított fonatokba rendezte, homlokától hátrafelé ívelve. Nyakában nem viselt ékszer, csupán egyszerű fekete bársonyszalagot. János, ha visszagondolt a schönbrunni audienciára, az elhízott, heves résző császárnéra, úgy vélte, a hercegnő bátran odaülhetett volna Mária Terézia mellé, sőt fogadni mert volna, hogy a hercegnőből kisugárzó méltóság el is homályosította volna Ausztria uralkodónőjét. Tudta róla, hogy férje, Frigyes Keresztély szász választófejedelem halála után, 1763-tól régensként irányította Szászországot, egészen a közelmúltig, amikor is a tavasszal fia, Ágost elérte nagykorúságát.

A terem közepén egy asztal állt, rajta földgömb. A földgömb előtt egy fiatalember, két kezével az asztal lapjára támaszkodott, tizennégy-tizenöt éves lehetett, és kíváncsian nézett feléjük. Az ablaknál zongora, a támlátlan ülőkén szőke kislány, hétéves forma, éppen akkor hagyta abba a játékot, amikor ők beléptek. Tanára, olaszos külsejű, parókátlan, nagy orrú emberke, méltatlankodással vegyes kíváncsisággal leste, ki zavarta meg munka közben. Néhány udvaronc üldögélt a körben elhelyezett sárga kanapékon, rizsporos hajuk egyszerre fordult irányukba. Az inasok, ezüsttálcával a kezükben megdermedtek mozdulatuk közben, némelyik éppen előregörnyedt a tálalóasztal fölé, a másik indult volna arrébb, de megtorpant, mindenki őket bámulta. Jánosnak az a képtelen gondolata támadt, hogy ők ketten Hellel éppen megállították a múltó időt.

A csalóka illúzió azonban váratlanul megtört, amikor a hercegnő felállt helyéről, és néhány lépést tett feléjük, majd mindkét kezét Hell felé nyújtotta.

– Hell páter, milyen öröm és megtiszteltetés számomra megismerni önt!

Hell megállt a hercegnő előtt, féltérdre ereszkedett, de az uralkodónő felségítette.

– Ne hozzon szégyent a fejemre, páter Hell, hogy ön hajt térdet énelöttem! Európa legnagyobb csillagásza csak ne térdeljen le senki előtt! Jöjjön, üljünk le oda az ablakhoz, s meséljen inkább a vállalkozásukról!

János elnézte a fényes öltözetű, egyenes derekú, méltóságos hölgyet és a kissé megfáradt, hajlott vállú Hellt, amint az ablak előtti pamlag felé indultak. A hercegnő belékarolt, egy fejjel volt magasabb Hellnél. A mennyezetig fölnyúló nagyablak üvegtábláit kifehérítették a napsugarak, elvakítva azt, aki rájuk pillantott, egyúttal ragyogó aurát vontak a pamlagon helyet foglaló két alak köré. Azok ketten hamarosan elmélyedtek a beszélgetésben.

János közben arra lett figyelmes, hogy a fiatalember, aki a terem közepére helyezett asztal mellett állt, integetni kezdett. A mozdulat egyértelműen neki szólt. Hertz atya észrevétlenül megbökte könyökével a hátát, és diszkrét torokköszörülés mellett odasúgta:

– Miksa herceg, a választófejedelem öccse kíván beszélni veled, testvérem – mondta halkán. – Én nem várokoztatnám.

János kelletlenül megindult a fiatalember felé. Az hátratett kézzel, várakozón méregette őt. Fehér, végig gombos bőr lábszárvédőt viselt, amely egészen a térde fölé nyúlt, és ami nemigen illett a palota dísztermébe. Felül halványzöld mellény

és aranszegélyes kék frakk volt rajta. Amikor odaért az asztalhoz, a herceg kéretlenül egyenességgel megkérdezte tőle:

– Maga is pap, mint Maximilian Hell?

Abbéli igyekezete, hogy hangjának felnőttes szigort kölcsönözzön, nem tévesztette meg Jánost: egy gyerekkel állt szemben, aki nagyon szeretett volna már nem annak látszani. Bemutatkozott, ha már az ifjú herceg megfedkedezett a jó modorról. Ámbár, gondolta János, valószínűleg nincs hozzászokva, hogy valaki ne tudja róla, kicsoda.

A gyermek, mert János nem tudott másképpen nézni rá, mint egy felnőtt ruhába öltöztetett gyermekre, büszke ábrázattal helyezte kezét az előtte álló földgömbre.

– Már mindent tudok az útjunktól. A hírük megelőzi önöket. Megmutassam, hova is tartanak tulajdonképpen?

– Örömömre szolgálna, felség.

Miksa herceg elforgatta a gömböt, majd ujját a glóbusz egy pontjára helyezte.

– Itt, ez itt Vardö szigete!

János közelebb hajolt. Az ifjú herceg ujjá nem jó helyre mutatott. A Jeges-tengert eltalálta ugyan, de a sziget, amit kiválasztott, egy fjord mélyén helyezkedett el, több száz mérföldre nyugatabbra Vardö tényleges pozíciójától.

– Engedelmeivel, felség – óvatosan megfogta a gyermek kézfejét, és kinyújtott mutatóujjával együtt keletebbre mozdította, át a Skandináv-félszigeten. Csakhogy Vardö szigetét ő sem találta a glóbuszon. Pár másodpercig habozott, majd a fiú ujját belenyomta a Jeges-tengerbe.

– De hát ott nincs semmi! – tiltakozott a herceg.

– Néha nem csak az van, ami látszik, felség. A glóbuszt tervező kartográfusok nyilván nem is tudtak a sziget létezéséről. Egészen piciny, a nyílt tengeren, nagyjából ötven mérföldnyire északra Oroszország partjaitól.

A herceg kétkedő arcot vágott.

– Egészen bizonyos ebben?

– Kétségtelen. Ott van.

– És ha mégsem?

Egy másodperc erejéig Jánosban is fölillant a lehetőség, hogy a sziget talán nem is létezik. Olyan magabiztos együgyűséggel tette fel a fiatal herceg a kérdést, hogy őt magát is elbizonytalanította.

– Az ki van zárva, felség. Igen pontos koordinátákat kaptunk a dán kancelláriától.

– Úgy tudom, a sziget már része annak a sarkkörön túli vidéknek, ahol a Nap télen nem is kel föl.

– Felsőged igen járatos a geográfia tudományában. Valóban, Vardö szigetéről nézve a Nap november derekán lenyugszik, és január végéig nem bukkan fel a horizonton.

– Két hónap sötétség? Nem lehet valami kellemes.

János úgy látta, hogy a herceg felnőttes pózolósa mögül kikandikált a gyermek őszinte borzongása.

– Fél a sötétségtől, felség?

Miksa herceg kihúzta magát, és dacosan felemelte az állát.

- Hova gondol! Csak a gyerekek félnek a sötétől. Csupán az jutott az eszembe, hogy két csillagász vajon mihez kezd majd magával annyi ideig sötétben?
- Figyeli a csillagokat. Egész nap nézheti őket.

A kézenfekvő tényre való emlékeztetést a herceg nem vette zokon. Éppen csak elhallgatott egy kis időre.

- Távcsöveket is visznek magukkal?
- Természetesen. Odafönn északon nehezen tudnánk beszerezni őket.
- S milyeneket?
- Nos, néhány kisebb Dollond-félét a fényesebb objektumok megfigyelésére, ezeken kívül egy nagyobb, három lábra szerelhető akromatikus távcsövet.
- Akro... micsodát?
- Akromatikus, felség, angol találmány. Egy konkáv koronaüveg és egy konvex flintüveg egymáshoz illesztését jelenti, amivel kiküszöbölhető a színtorzulások.
- Mit nem adnék, ha egyszer magam is megnézhetném az ég csillagait egy távcsövön át!
- Érdeklík a csillagok, felség?
- A bolygók, a Hold, a Jupiter, a Vénusz, de jóanyám mindig azt mondja, hogy akiknek döntéseinek népek sorsa múlik, azok a tekintetüket tartsák ideleln, a földön. Az ábrándozás a költők és a tudósok dolga.
- Az uralkodásnak bizony megvan a maga felelőssége.

Elmélázott, majd tekintete újra a földgömbre tévedt, és visszatérő érdeklődéssel kérdezte:

- S hol szállnak majd tengerre?

János megkereste Trondheim nevét a gömbön.

- Itt, felség. Onnét még legalább három-négy hét Vardőig. De előtte is lesz egy rövid hajóutunk, egy-két napos, nem hosszabb, Lübeckből Haffniába, vagyis Koppenhágába, ahogyan errefelé hívják.
- Ó, az semmi. Én már hajóztam egyszer három hónapot egyhuzamban, Fiumétól Afrika nyugati partjaiig és vissza.
- Igazán? – kérdezte János. – És milyen volt? Már úgy értem, annyi ideig vízen lenni... hullámokon...
- Csak nem fél a víztől, páter?
- Nem, nem... dehogyis! Éppen csak még sosem hajóztam. Vagyis hát egyszer, a Dunán, Bécsből Budára, de hát az nem volt igazi hajóút. Azt mondják, az ember könnyen elszédül a hullámokon...

Miksa herceg egyszeriben felnőttebbnek tűnt.

- Nyugodjon meg, páter... kicsoda is...
- Schainovich, felség, Johann Schainovich.
- Szóval páter Schainovich. Maga talán szláv? Van egy szpalatói szabónk, Haidanagich, hasonló a nevük hangzása... Túl lehet élni a hajót. Nem könnyű, az igaz, de túl lehet élni. A férfiember erőpróbája. Csak viharba ne kerüljön.
- Úgy mondja?
- A vihar a legszörnyűbb... a gyomrunk... Ám de hagyjuk is, azt mondom.

– Egyetérttek – helyeselt János. Majd, hogy valami másfelé terelje a szót, megkérdezte: – Szeret lovagolni, felség?

A herceg meglepődve nézett rá.

– Ezt honnan tudja?

János a lábszárvédőre mutatott.

– Nem föltételezem, hogy két jezsuita páter kedvéért húzott volna lábszárvédőt. Előtte van, vagy utána?

– Előtte – ismerte be a herceg. – És igen, szeretek lovagolni.

– A lovak kedves állatok. Én is szívesen foglalkoztam velük gyerekkoromban.

– Én nem foglalkozom velük. Van elég lovászunk. Wurmbrandt gróf szerint az a fontos, hogy kezelhetők és szófogadók legyenek, elkényeztetni nem szabad őket.

– Wurmbrandt gróf?

– Igen, ismeri talán?

– Volt hozzá szerencsém.

– Keddenként rendszeresen kilovagol velem a közeli erdőig. Bátyámtól kért engedélyt, hogy mint rokonunk és barátunk, a nyereg helyes megülésére oktasson. S minden egyébre, amit egy férfiembernek az én koromban már tudnia illik. A világ dolgairól, politikáról, hadászatról.

– A gróf nagyon segítőkész.

– Így igaz. Azt szokta mondani, hogy egy egyszerű lovasoktató, még ha a madridi udvarból hozatnánk is, legföljebb a ló biztonságos megülésére taníthat meg bennünket, viszont arra már nem, hogy két lóra szállás közt is lovagok maradjunk.

– Milyen igaz. Ezek szerint ma is találkozik a gróf úrral?

– Egy óra múlva a park végében fog várni.

– Nahát, ez remek! Miközben hallgattam felségedet, hogy milyen szívesen vetné pillantását a csillagos égre, eszembe jutott, hogy van nekünk a poggyászunkban egy kétlencsés kézi távcsövünk, melyet minden bizonnyal nem is használnánk, csak úgy, biztosítékként hoztuk magunkkal. Örömlenkre szolgálna, mert minden bizonnyal páter Hell is egyetértene vele, hogy ezt a távcsövet önnek, felség, ajándékba itt hagyjuk, cserébe a szíves vendéglátásért...

A herceg szeme felcsillant.

– Igazán? De anyám...

János a vállánál fogva félrefordította az ifjú herceget, háttal a kanapénak, amelyen a hercegnő és Hell beszélgettek.

– A felnőtt férfiaknak olykor megvannak a maguk titkai. Nem olyan nagy távcső az, hogy felséged ne tudná elhelyezni a hálószobájában úgy, hogy ne zavarja senki érzékenységét. Úgy vélem, éjszaka, midőn a kastély nyugovóra tér, ezeken a nagy, kétszárnyú ablakokon át tökéletes kilátás nyílik a szabad égboltra.

– Páter Schainovich, nem is tudom, hogyan...

– Semmiség, felség. Ám hogy a távcsövet észrevétlenül, konspiratív juttassuk el önhöz, egy kis cselhez leszünk kénytelenek folyamodni.

– Úgy van, úgy...

– Felhasználhatjuk erre az ön kitűnő kapcsolatát Wurmbrandt gróffal.

- Valóban? De hogyan?
- A gróf úr, aki ugye a vámügyek felelőse Drezdában, rendelkezik jelenleg a mi úti okmányaink felett, amiket hamarosan amúgy is vissza kell szolgáltatnia, hogy mielőbb folytathassuk utunkat. Felségednek minden bizonnyal van megbízható szolgálja.
- Természetesen! Ott van például...
- Jól van. Remek. Az úti okmányaink kitűnő ürügyet szolgáltatnak majd arra, hogy a távcsövet eljuttassuk felségednek. A szolga elhossa őket a szállásunkra, mi pedig átadjuk neki a távcsövet, amit ő elvisz felségedhez. Ilyen egyszerű. Amilyen hamar elhossa a szolga a papírjainkat, olyan hamar veheti kézbe felséged a távcsövet, és gyönyörködhet általa a csillagos égbolton.
- Ilyen egyszerű?
- Hát persze. Remek távcső, efelől kezeskedem.
- Akkor még ma megkérem a gróf urat, intézkedjen.
- Hallgatni fog önre?
- Wurmbrandt gróf az én alattvalóm, páter Schainovich, nem én az övé. Majd kicsit közelebb hajolt, és cinkos kacsintással így szólt:
- Nahát, a gróf úr többször említette már, hogy vigyázni kell a jezsuitákkal, mert olyanok, mint a rókák és a farkasok egyszemélyben! De sose hittem volna, hogy ez a tulajdonságuk egyszer még a hasznomra válik!
- Fél órával később kísértáltak a palotából. Odakinn egy fedett hintó várt rájuk, amit a hercegnő bocsátott a rendelkezésükre, hogy visszavigye őket a szállásukra. Miután elhelyezkedtek a kényelmes üléseken, Hell így szólt:
- Megemlítettem a hercegnőnek Wurmbrandt gróf ellenséges lépését. Azt felelte, megtesz mindent, ami rajta múlik, de a fia sajnos már nem hallgat rá. Teljesen a gróf és körének befolyása alá került. Nincs más választásunk, várunk pár napot, és meglátjuk, mi lesz.
- János hallgatott, s reménykedett. És láss csodát, másnap délután az ifjú herceg szolgálja megjelent náluk az úti okmányokkal. János becsomagolta a házi készítésű távcsövet, amit a Zwingerben tukmált rájuk az a vidéki lelkész, és átadta neki. Sietve indultak tovább, Hell előtte még adott Hassauer atyának egy keveset csontfájás elleni titkos főzetéből, hálából, amiért a drezdai szerzetesek meleg ételt és fedelet biztosítottak a számukra. Már a hintóban ültek, amikor Hell elégedetten megjegyezte maga elé:
- Azért a bajor hercegnőnek van még szava Szászországban, gróf uram!
- János hallgatott, és amikor a kocsi meglódult alattuk, gyorsan keresztet vetett.

Péter Márta

(mindig mondta)

*mindig mondta
azt mondta
nem félek
hősies
nem-félelem
volt
hősies
ellen-
mert hát
félelem is, de
mindennek
ellenében
állt
élt
amíg
létezte
magát
minket, bennünk
s közben
(levele mondja) már
huzigálták ki
belőle a
farkukat
a démonok
már
menekültek, ahogy
lénye,
egésze
felmagasodott*

*mert
felmagasodott*

(létem csak)

*létem csak
lét. éppeni
hasonlat*

*nem oldódó
árnyalata
(valakinek)
árnyalat-lét, míg
gondolja.
elgondolja*

nehéz

*a szekrény
nehéz szaga
kifordult valóság*

*a ház
nehéz szaga
dohányos léleklevegő*

*a ruhák
nehéz szaga
elhordott életek*

*már
letéve
mind*

szól

*táncoljunk
szól valaki
fiatal még
szól a cigiszobában, a
társas feszülésből
lódulva
ki egy
füstre
táncoljunk
és
van ebben valami
otthonos meg
idegenszerű*

*idegenül otthonos
mögöttiség
világ mögötti
magánterep
mert amott épp a
mindennapokba futott
rekedt a szó
és
a vita
homályában, a
melletti szobában
pár könnyed
(tét nélküli)
lépés
az
én*

kiált

*jönni halni
halni
jönni
jönni szépen
jövésben
menésben
megállni
szélen
középen
állni menésben
jövésben
menni
középen
állni
szélen
szépen
halni
épen
jövésben
menésben
halni
készen
katsu*

(a)

*a halálban az
élet a leg-
nehezebb
az ösztöni
ellenmunka
tapadó
szerkezete*

végig

*csinálok merészen
(végig?)
az életet
merészen
hagyom
éltem-testem
benne,
voltamat hagyom
múltban
ne akarjon
múltan
tőlem engem
senki
akié
azé
ahonnan jöttem
ahová
megyek*

érezshely

*húzza testem
magahulló
tekintet-
mélybe le,
emlékfeletére
bogarakra
ahogy rohannak a*

*fénytől, ha
hirtelen.
és villany kell, súrlódó
vonalak papírra-
menedéke
(én-fogó aktus)
de kevés lehet,
a valamiség, egy
érzeshely,
tétova érzés-
vonal kúszik
bent, terjed valamerre,
vágyféle
(mire?)
lefelé, föl és
indulni hová
csak épp, csak
épp hogy
enyhületre*

*aztán hajnalban
mégis,
jön, leszáll a
mélyből
már
énemmel
keverve*

(.....)

*úgy megyek
indulok hová
mintha
örökre
mintha
sehová, a
sehovába mennék
mintha semmikor
se lennék, csak
nemlétem
lenne
hol*

*úton-lét
vagyok
sehol*

Ferdinandy György

Emlékszilánkok (XVI.)

(Elöljáró beszéd)

„Az igazat mondd, ne csak a valódit!” – Nem véletlen, hogy az igazmondásra József Attila a messziről érkező vendéget, Thomas Mannt szólítja fel. Honi társain, úgy látszik, hiába kért volna számon fájdalmas, kényelmetlen, mi több: életveszélyes igazságokat.

Az instancia változatlanul időszerű. Mert mi itt, az aprócska hazában ma is a „valódi” – a felszín – feltérképezésében alkotunk nagyot. Nem szeretjük ma sem az életveszélyes igazságokat. Legfeljebb úgy, mint a költő, „borzadva kérdezzük, mi lesz még”. Halkan, szordínóban ezt is, hogy korunk hangadói ne halljanak.

Azt pedig, hogy „mesélj”, olyanoktól kérjük, akik erre enyhén szólva méltatlanok: az „új, ordas eszmék” helytartóitól, akik csak azért mesélnek, hogy még véletlenül se mondják az igazat.

E sorok írója, akárcsak Attila kisgyermeké, „már pihenni vágyik”. Nem azért jött haza fél évszázados száműzetése után, hogy most itt felborzolja a kedélyeket. Pusztán véletlen, ha néha mégis kimond fájdalmas, kényelmetlen igazságokat. Amiért ezúton is megköveti az érintetteket.

(Magyarország újra felfedezése)

(B. Révész László–Hanák Gábor–Római Róbert: *Pogány – egy magyar falu évtizedei*, 1970–2012, Éghajlat Könyvkiadó, Budapest, 2012, 327 oldal)

Olyan volt már, hogy könyvből filmet csináltak. Most itt filmből írt könyvet három vállalkozó szellemű alkotó. Rendhagyó könyvet, nem könnyű meghatározni a műfaját. „Dokumentumfilmes falukrónika” áll a címlapon, „filmlejegyzés”, „filmszociográfia”, ilyenek.

A kiindulópont egy tizenkét órás dokumentumfilm, ami már terjedelménél fogva sem juthatott el a nézőközönséghez. Nyilván ez indokolja, hogy monumentális munkájukat most nyomtatásban is közreadták ezek a lelkes filmesek. A könyvkiadásban jártasok számára nem kétséges, hogy B. Révészék transcriptuma sem lesz az eredetinel sokkal sikeresebb.

Pedig ha valami, akkor ez a mű fel kell, hogy keltse a jelenünk iránt érdeklődők figyelmét. Mindazokét, akik nem a valóságshow-ból szerzik a magyar társadalom mai állapotáról szóló ismereteiket.

Korunk nem kedvez ennek a vállalkozásnak. Az irodalmi szociográfia valaha gazdag és izgalmas műfaja szerzőivel, a falukutatókkal együtt jobblétre szenderült. Ki emlékszik ma már, hogy milyen nagyszerű teljesítmény volt néhány évtizede a „Magyarország felfedezése” sorozat!

Lássuk azonban a dolgot magát: Pogány apró település, Pécstől alig 10 kilométer. 1970-ben hétszázan éltek itt, délszlávok, magyarok, németek. Történetünk kezdetén orvos és vonat, illetve buszjárat nélkül, természetesen. Itt forgatnak, és ide térnek vissza évről évre, negyven éven át a filmesek. Amit lencsevégre kapnak, egy magyar falu élete, több mint fél évszázaddal a falukutatók, és évtizedekkel a *Húsz óra* vagy a *Tízezer nap* paraszti világa után. Távol a főváros politikai csatározásaitól, egy olyan mélyvízi világban, ami az eseményeknek mesebeli, már-már egzotikus hátteret ad.

A szerzők néhány jó érzékkel kiválasztott riportalany életét követik nyomon. Szerencsájuk van: túlélik őket. Városon hosszabb életűek az emberek. A könyv beszélgetésekből és arcképekből áll. Fejezetről fejezetre újraéljük a két háborút követő éveket, a németek sorsát, a kitelepítéseket, a téeszésítést, az erőszak, majd a konszolidáció éveit.

Az, hogy nem szépírók jegyzik fel az eseményeket, ha lehet, még hitelesebbé teszi a történetet. Az olvasó megmosolyogja, amikor Kislaki László, a téesz elnöke elmeséli, hogy kis híján levetkőztették a kukoricaszedő asszonyok, akik kíváncsiak voltak rá, hogy milyen a pécsi (városi) férfiak „khm... nem akarom kifejezni...” micsodája. Csak így, szépen, szemérmatosan.

Következnek ezután a rendszerváltás évei. A nagy elbizonytalanodás, majd a kárpótlási jegyek, a visszarendeződési kísérletek. „Mindent megkérdőjeleztek – meséli szomorúan az elnök –, amit az elmúlt harminc évben elértünk, és amiért megszenvedtünk.” Pedig hát csak 1965 és '75 között többet fejlődött a község – állapítják meg rezignáltan az öregek –, mint annak előtte száz év alatt.

A közelmúlt eseményeiből inkább már csak a szenzációkat jegyzik fel a filmek. A pápa 1991-es látogatását, a balkáni háborúk menekültjeit. És néhány olyan reményt keltő jelenetet, mint a zárszámadási bál 1992-ben és egy „buli” a baromfitelepen. Ami jelentőségteljesebb: magyarok, németek és horvátok együtt koszorúzzák meg a II. világháború emlékművét. Úgy tűnik, véget ért a sok emberöltőn át tartó széthúzás és gyűlölet.

A 2012 húsvétján készült utolsó felvételeken egy csinos, rendezett falu látható, a lakosság száma 700-ról 1255-re emelkedett. Pogányban havonta újság jelenik meg, amely az interneten is olvasható.

Kislaki László téeszelnök temetésével ér véget a helyzetjelentés. Őt is, akárcsak utódját, Katics Dezsőt, szívinfarktus vitte el.

„Reméljük – írja B. Révész László –, hogy a türelmes olvasó – aki hajlandó egy manapság nem divatos műfaj olvasásával bíbelődni – Pogány és a pogányiak egyedi és egyszери történetéből általánosabb következtetésekhez is eljut.”

Tegyük hozzá? Még akkor is, ha történetünk tanulságai nem minden esetben támasztják alá a mai szép, új világ keltette reményeket.

(Mi lett volna, ha...)

A Budavári Önkormányzat műsorfüzetében ez áll: Mi lett volna, ha sorsdöntő pillanatokban másként dönt az író? Ezt a kérdéskört járja körül a „Pók a víz alatt”.

Hát nem, nem egészen. Ez a „mi lett volna, ha...” tervezett, 2013-as kötetemben kerül majd megírásra. Most mégis elgondolkodom: tényleg, mi lett volna? Ebből a tünődésből indul útjára az itt készülő karcolat.

Gondolkodni nehéz. Minden életben van egy – vagy akár több – sorsdöntő pillanat. Az én pályafutásomban 1956 az első megtorpanás. Megfutamodtam. Akkor, a forradalom bukása után, erősen hittem, hogy ez az elhatározás nem lesz végleges.

A második, hogy 1958 júniusában, Nagy Imre kivégzése után, francia lányt vettem feleségül. Más szóval, hogy Galliához kötöttem a sorsomat.

Lett aztán egy harmadik elhatározásom is. 1964-ben, éppen azokban a napokban, amikor már elismertek a franciák, kivándoroltam. Vagyis eldöntöttem, hogy nem lesz belőlem francia író.

Álmomban se jutott eszembe, hogy harminchét – igen, harminchét! – évig fog tartani önkéntes száműzetésem a trópuson. Sodródtam volna? Nem hiszem. Mert én ott, tízezer kilométerre a hazámtól, a rabszolga-nyelvek forgatagában fedeztem fel, hogy nekem nem sorsom a szecsaskazárás francia. Mert nekem van, igen, van (!) egy csodálatos, öröklött műszerem!

Rádöbentem, hogy nemcsak szépségesen szép, színes és gazdag az anyanyelvem. Ráadásul, mint minden szerelmes, kezes, formálható.

Galliában mindenre volt egy szentesített kifejezés, egy formule consacrée, amit bebiflázott az idegen. Itt nálunk, Keleten pedig nem az akadémikusok (!), az írók formálják, alakítják az anyanyelvüket.

Ott, a karibi világban vált belőlem magyar író. Hogy mi lettem volna Párizsban? Bestseller-szerző – valószínűleg. Egy idegen csak addig létezik Galliában, amíg sikeres.

Arra pedig, hogy mi történt volna itthon, gondolni se szeretek.

Így aztán én mindent, igen, majdnem mindent Puerto Ricónak, ennek az aprócska szigetnek köszönhetek. Még a karibi asszonyt is, akivel együtt fordítjuk, kolportáljuk a magyar költészetet.

Mindent elmondtam, be is fejezem. Ahogy így elnézem, nem is kell már megírnom a soron következő, 2013-as „mi lett volna, ha...” kötetet.

(Heriberto)

Azt, hogy „mi újság?” – én soha nem pusztá udvariasságból kérdezem. Számomra ez a kis kérdés nem a köszönést helyettesítő fordulat. Ha kimondom, azért van, mert tényleg szeretném tudni, hogy mi történik veled.

Hogyan lehetséges, hogy kubai barátom, Heriberto ezt az egyszerű tényt soha nem értette meg? Semmi – felelte. Semmi. Megöleltük egymást, és már pakolta is elő az aznapi, a soron következő kéziratköteget. Dolgoztunk. Azt, hogy közben mire gondolt, hogy miben reménykedett, nem mondta el soha.

A szülőhazája ott volt, alig száz kilométerre Floridától, a tenger íve alatt. Ő azonban soha, egy fél szóval sem említette a Szigetet. Mi több, megmosolyogta társait, a siránkozó száműzötteket.

Most, utólag, sok minden eszembe jut. Például, hogy egyszer nálam maradt hajnalig. Ült a víz partján, és egy brassói lánnyal beszélgetett. Spanyolul. Nem tanult meg angolul, csak azért sem. Építész volt, fiatal, egészséges, sikeres. De nem. Féltekenyen őrizte az anyanyelvét, gyűlölte a körülötte burjánzó keveréknyelveket.

Amikor ágnak dőltem, mindennap meglátogattott. Mindennap. Én meg még akkor is azt hittem, hogy ez így természetes.

Utólag sok mindent másképp lát az ember. A mi költészetünket szerette: Jancu Laura, a csángó-magyar lány volt az utolsó, akit lefordított. És jellemző módon, a finn költő, Alberd Yollaka, aki egy holt nyelven, igen, egy kihalt testvérnyelven írja a verseket.

Még egy hónapja sincs: beült az autóba, amit a háza és a vállalata után most perelt tőle vissza a bank. Kiment a tengerpartra, ahonnan tiszta időben jól látszának Havanna fényei. Kiment, és főbe lőtte magát.

Nem vettem semmit észre rajta. Lefordítottam a verseit, értetlenül, vakon. Nincs mentségem, mert az írásaiban – most látom csak – ez, a segítségért könyörgő halálsikoly is benne van.

(Alulnézetben)

Oláh Jánosnak, a hetvenedikre

„Itt valahol, ott valahol / Esett, szép, szomorú fejekkel / Négy-öt magyar összehajol.”

Száz éve mondogatjuk. Egyre halkabban. „Miért is? Miért is?” Fölöttünk – valahogyan így mondta volt a költő – *„egyre harsányabb a hahota”*.

Oláh János a kevesek közé tartozik, akik még ki tudják mondani a nép – micsoda idejét múlta szóhasználat! – mondjuk úgy: a közösség? panaszát. A *„Száműzött történetek”* (Magyar Napló, 2011) külvárosi kocsmáiban *„nyíratlan, sörhabtól csapzott bajuszok, ritkásan őszülő, torzonzor üstökök derengenek a füstködön át”*.

Mi még? *„Elgatyásodott farmerek”* és kitaposott félcipők. Viselőik keveset beszélnek. Maguk elé merednek, vagy a fröcskölt mintás linóleumot bámulják, ahonnan *„a legkülönfélébb torzalakokat csalja elő a babonás képzelet”*.

Az olvasó döbbenet veszi észre, hogy az országot így, alulnézetben, alig ismeri. Tabu lett volna? A fényes szelek hurrá-optimizmusa idején a lélek, az erkölcs, a hagyomány pusztulását felhánytorgatni anakronisztikus művelet.

Erről a korról – a háború utáni évekről – szólnak Oláh János elbeszélései. A hazatérő hadifoglyokról, és azokról, akiket hiába várnak haza. *„Apád!... hiszön nincs is neköd apád!”* – gúnyolják az elbeszélőt osztálytársai (*Májusi por*). A gulágok másik oldala: csupa meg nem írt borzalom.

Klasszikus, konzervatív próza. Gyakoriak benne a régies fordulatok, a tájszavak. A munkásszállók és a peremvidéki albréletek beszédmódján nyomot hagy a ragadós nagyvárosi szleng, ezzel ötvöződik a parasztból lett pendlizők falusias nyelvezete.

Korunk nem kedvez ennek a látásmódnak, kell-e mondanom. Mázsás, aranyújtásos bestsellerek alatt fuldoklik az igényes, valaha szépnek mondott szépirodalom.

Pedig Oláh János novellafüzére a háború utáni évtized egyik leghitelesebb dokumentuma. Szereplői – csakúgy, mint mi? – várnak valamire. *„Elszántan vára-koznak, maguk se tudják, mire. Kitöltik a totót meg a lottót, miközben tudják, hogy csalás az egész, velük, az ő számukra, nem fordul meg már az idő.”*

„Valamikor régen talán volt választásuk. De most már nincs. Ide jutottak.” Csupa tömondat, ülnek, keményen, mint egy-egy balhorog. *„Talán nem is várákozás ez már. Minden, ami megtörténik, önmagáért történik. Az események egyetlen küldetése, hogy az enyészet könyörtelen folyamatosságát igazolják.”* (Négy-öt magyar)

Huszonhét elbeszélés, az író ötödik prózakötete. Jó lenne felfigyelni rá. Gazdagodna vele az elbizonytalanodó nemzeti önismeret.

Azt pedig, aki hetvenévesen is felvállalja az elesetteket, ezen a kerek évfordulón csak üdvözölni lehet.

(Mítoszcserepek)

Bodor Bélával talán háromszor találkoztam kétlakiságom évtizedeiben. Utoljára a Nyitott Műhely valamelyik összejövételén. Most mégis jólesik gondolni rá, meleg mosolyát nem felejtí, aki vele akárcsak egyszer is kezét fogott.

Pedig ez a megnyerő, barátságos ember kőkemény volt. Ragaszkodott a független, autonóm értelmiségi itt nálunk ma is hálátlan státusához. Valami olyasmire, ami szerencsésebb égtájak alatt természetes. Egy szó mint száz: idegen volt tőle mindenféle öncenzúra vagy pártfegyelem.

(Talán ennek tudható be, hogy posztumusz kötetét, a *Mítoszcserepeket* egy kis könyvtárban ünnepeljük, és nem az őt megillető helyen.)

Akkor tanultam meg a nevét, amikor miniesszéi sorában a londoni Határ Győzőre is sort kerített. A nyugati magyar irodalomról ritkán beszél a honi kritika.

Egyike volt a keveseknek, akik megértették és átérték Győző *„keserűségét, félelmét és utálatát”*. Fenntartásait azonban itt sem titkolta el. *„Nem állítom – írta –, hogy Határ Győző elbeszélései kivétel nélkül remekművek. De sok közöttük a remek, igényesen kidolgozott, mély és szórakoztató darab.”* Magára nézve kötelezőnek érezte, ha egy kedves szerzőjével nem tudott egyetérteni, alapállása legyen *„a szeretettől ránk parancsolt beleegyező hallgatás”*.

Úgy gondolom, hogy ebben a két, kapásból kiragadott idézetben Bodor Béla, az író és az ember, mindenestől benne van.

(Íróasztalok)

Ha most itt lenne velem, meg tudná mondani, hogy honnan szereztük. Az asszonyok nem felejtik el az ilyen dolgokat. De hol van már ez a francia lány! Hogy él-e még, azt se tudom.

Szép asztal volt. Kecses. Leírni már nem tudnám, csak álmaimban látom viszont, mint az első, a legelső asszonyomat, akivel Dijonban jártuk az antikváriumokat.

Akkoriban kezdtek el fényképezni a franciák. De ezekről a felvételekről a bútor rendre lemaradt. Ki gondolta volna, hogy egy ilyen asztal még az előtte ülőnél is fontosabb lehet!...

– Több mint százéves! – mondták az árverezők. Vajon ma hol, merre állhat? Velem csak négy évig maradt.

Mert én sodródtam tovább. Kiragasztottam a liftre, hogy eladó az egész világ! Feláraztuk a polcokat és a lábasokat, az egész panoptikumot, amit összehordtunk a panelház alacsony égboltja alatt.

Emlékszem, asszonyom milyen keservesen zokogott. Megsiratta a szobanövényt, amit olyan elszánt igyekezettel gondozott házasesetünk négy éve alatt.

Én nem sirattam meg a lakótelepet. Most is, csak vénségemre ezt is: az íróasztalomat.

* * *

A trópuson megint csak albérletekben éltünk. A lakberendezés errefelé nem sokat számított. Az idegenek jöttek és mentek. Amíg itt voltak, ládáiban, bőröndökben tárolták a holmijukat.

Nekem is csak egy hosszú, keserves évtized után lett ismét íróasztalom. Magamra maradtam, a francia asszony visszaköltözött az óvilágba. A trópus nehezen bírják az asszonyok. Lett egy hasonszórú barátom, egy műbútorasztalos. Ő tervezte és ő gyártotta le ezt a különös bútordarabot, aminek minden részlete ma is itt van a szememben. Az öblös, sárga fiókok, a négy tömzsi láb, amire Gyula apró fémcipőt szorított. Az asztallapra zöld lemezt ragasztott a barátom, ezen az ovális arénán írtam hosszú éveken át a penzumomat.

Merthogy Gyula – ki tudja, miért? – oválisra tervezte a pulpitusomat. Nyilván csak ez volt raktáron.

Szomorú ember voltam azokban az időkben. A trópuson nincs minek örülni, ha az ember magára marad.

Így múlt el ismét egy hosszú évtized. Egyik kivándorlás követte a másikat. Házat és hazát keresni életre szóló feladat.

Elhagytam én is a szigetvilágot, a kontinensen tanítottam tovább mindazt, amit ma már magam se tudok. Ide, északra azonban már nem vittem magammal az asztalomat.

Emlékszem, kint állt a járdán. Kajla volt és esetlen, mint egy vén, kivert kutya. Néztem egy darabig, azután felugrottam a bútorszállítóra. Sorsára hagytam száműzetésem utolsó társát, trópusi íróasztalomat.

* * *

Annak idején még kisgyerekkoromban a ház, a házunk bombatalálatot kapott. Mire felhúzták az első pontonhidat és hazaértünk, a szomszédok már széthordták az épen maradt bútorokat.

Az egyetlen, ami megvárt minket, apám íróasztalát, stelázsínak használta anyánk. A mély, sötét fiókokba pedig belegyömöszölte, ami a holminkból maradt.

Mázsás bútordarab volt, mozdíthatatlan. Lehet, hogy ezért nem kellett senkinek. A romok között turkálók egyébként sem tartanak íróasztalokat.

Igazi térkép a lapja. Ráégett a gyertya, a karbid, ráfolyt a cserepes virágból a víz, nem volt mivel eltakarni a hólyagos, fekete foltokat. A repeszek ütötte sebekbe gittet tömtünk, egy-egy ilyen lyuk nyoma máig megmaradt. Mert most, fél évszázad csavargása után, ismét ez az íróasztalom.

Innen, a fák függönyén át az utcára látok. Hajnalban a kutyákat sétáltató öregeket figyelem, délben a vidáman szökdécselő diáklányokat. Öcsém betömte, lefestette a sérüléseket, a múltra egyre kevesebbet gondolok. Korán kelek, Gyuszi, faműves barátom, az apró francia asszony egyre ritkábban látogatják hajnali álmaimat.

Véletlen az is, hogy ma egy pillanatra újra láttam a trópusi íróasztalomat.

Kelemen Anna

Esik a

Zsibbadt a nyelve a pálinkától. Cseresznye, jó minőségű, negyven fok körüli. Se mézes, se ágyas. Az első korttyal először öblögetett kicsit, azután nagyot nyelt. Teljesítette a feladatot. Még a szeme is könnybe lábadt, ahogy végigkarcolta a torkát az alkohol. Határozott kontúrja volt a fájdalomnak. Lassan enyhült, lüktetett, égetett. Szinte azonnal elnehezedett a feje, amint a gyomrába ért. A pohár sűrűn csattant a pulton, a csapos minduntalan újratöltött; nem szólt, nem kérdezett semmit. Néhány óra elteltével a lány nyelve már alig pörgött. A lábai összeakadtak, a nyelve megszűnt érzékelni. Kisült. A kocsma ajtaja félpercenként kivágódott, az újonnan érkezők mögött alattomban kúszott be a fagyos decemberi levegő. Hó sehol. Egész decemberben nem esett.

A pulton nagy stócban álltak az ingyenes lapok. Levett egyet, hogy legalább legyen a keze ügyében valami, ha már egyedül ücsörög. Eleinte csak könyökölt rajta, aztán belelapozott, babrált, elolvasta a címeket. Később bajszot firkált a nőkre, szoknyát a férfiakra. A sarokban kuporgott, egy sámliknak is bőven alacsony asztalnál. Szedett-vedett, koszos kis kocsma volt, a falon gombostűnyi szabad hely sem maradt a sok felvésett üres ígérettől. Örök barátság, soha nem múló szerelem, legszebb este. Az asztalok többségénél lámpaoltás és hosszú hallgatóság után elszökött tizenévesek ültek. Határtalanul büszkék voltak magukra. Mintha saját magát látta volna. Eszébe jutottak az álmos, szanaszét folydogáló pirkadatok. A gimnázium homályos körvonalai. A gondnok, aki kinyitotta a főkaput, hogy megetesse őket tanítás előtt. Nem tudta, él-e még. Nem is érdekelte igazán. Akkor habkönnyű volt minden. Akkor. Most viszont kirúgták, és ő utálta az egész kócerájt. A főnököt, a sok talpnyalót és az irodai kávéfőzőt. Felállt a hátán a szőr. Főleg a főnökétől. Attól, ahogy stikában a nyakába szagolt, és attól, hogy habos volt a szájszéle. Amint ez eszébe jutott, kért még egy felest. Meginni nem volt ereje. Elbotorkált a végéig. Egy törekeny gimnazista lány azon nyomban lecsapott a poharára. Odanézett, legyintett, hogy viheti, pedig senki nem kért tőle engedélyt.

A végéjéig lécekből tákolták össze, a látványból ítélve közepszerű iparművészek, kissé részegen, vagy valami narkó hatása alatt. Megremegett a térde. A kagyló fölött egyensúlyozott, próbált nem hozzáérni semmihez. Kopogtak. Félhangosan kiszólt, hogy összegányolták az egészséget, nem nagy élmény, kár verni az ajtót, várják ki a sorukat. Legalább volt valaki, akin leverhetett mindent, ha már a főnökén nem tudta. Pedig felkavarónak nem mondható légyottok százai

álltak mögöttük. És ennyi volt. Kirúgta. Annak ellenére, hogy a főnököt igenis felkavarták az egyébként harmatgyenge légyottok, na meg a semmit nem takaró, rövid szoknyák. Csak a fiával nem kellett volna. Azzal nagyon nem. Váratlanul elsötétült előtte minden. Nem tudta tartani magát, arccal az ajtófélfának csapódott. A szája csupa karistolás, csupa szálla, csurom vér. Otthon akart lenni. A kijárat felé tartva még pont látta, ahogy a kislány eltorzult arccal lehúzza a felest. Nem gondolt semmire. Hátat fordított, belőtte az irányt.

Időközben megtelt a hely, alig tudta átverekedni magát a tömegen. A pultnál trónoló pozőrök rá se hederítettek, egy centivel se húzták volna beljebb a széküket. Kalap volt rajtuk, a nyakukban hosszú, vastag sál, lábuk keresztben. A szemüket félig csukva tartották, de hogy a füsttől hunyorogtak-e, vagy volt erre valami más, épkézláb magyarázat, nem lehetett megfejtteni. Fekete cigarettát szívtak, csípős szaga volt, szegfűszeges. A művészetről beszélgettek. Fennhangon. Festőkről és üres kiállítótermekről. Zeneszerzőkről és néma csendről. Csak néhány lépés, és kint van. Csak néhány istenverte lépés. Megunta. Nagyot lökött az egyikén, és már nyitotta is az ajtót. Még hallotta az anyázást. Elmosolyodott. Érezte, ahogy továbbreped a seb.

Cserepes lett a szája a hajnali hidegben, ajkai között fájdalmasan ropogtak megalvadt vérenek száraz darabkái. A kezein érdesre fújta a szél a bőrt. Az ágyára vágott, semmi másra. Ha esett volna a hó, akkor nem nézett volna semerre, akkor csak hátradönti a fejét és kiölti a nyelvét, hogy elkapja a pelyheket. Vérbe fulladt nyál és nyálba olvadt pelyhek. Ennyi lett volna. Kis csiklandozás. Leheletnyi jó a rosszban.

Halkan nyitotta ki az ajtót, a lakótársa már aludt. Álmában motyogott valamit, de nem lehetett érteni, hogy mit. A lakótársa a Manzerék dédunokája volt, abból a faluból jött, ahol az ő anyja is született. Ők, a Manzerék megúszták a dolgot, akkor, ott, és sosem beszéltek róla. Azóta se. De a lakótársa tudja, hogy a dédöreganyja barátnőjének levágták a csillogó, hosszú, dús és barna haját. És hogy úgy terelték őket az állomás felé, mintha állatok lettek volna. Mindenki a kapuban állt, és nézte őket, a sok kopaszra nyírt embert; a falu népe tehetetlen volt és kíváncsi. Közben meg szégyellték azt a kínos érzést, ami legbelül azt mondata velük: istenem, csak mi ne, csak minket ne, vagy legalább a gyereket ne.

*

Hat óra táján kelt ki az ágyból. A száján húzódo két mély vágás bedagadt, erőszakos szálkái voltak a lécnak, amivel találkozott. Lüktetett az ajka, kifordulni készült a szeme. Amíg lefőtt a kávé, arcot mosott, de a hideg víz és a kitartó dörzsölés nem lendítette sokat a helyzetén. Este volt, és az este nem tud reggelként működni. A Manzer lány cetlit hagyott, hazautazott a téli szünetre. Nyugtázta, sóhajtott, kidobta a papírt. Ha most ő is hazautazik, vége a világnak. Nem kapja majd az apanázst otthonról. Azt hitte, így kell, engedni a főnöknek, engedni a fiának, és akkor biztosan lesz helye a cégnél. Főleg így, részmunkaidőben, iskola mellett. Ha otthon megtudják, hogy se állás, se jól kereső vőlegény, se semmi, akkor vége mindennek, tényleg. És egy kanyi vasa se maradt. Még aznap este visszatért a csehóba. Pálinkát ivott. Meghívták. Zsibbadt a nyelve, zsibbadt a

teste. A párnáján reggel egy idegen arc fogadta. Nem tudta, hogy nő maradt-e. Hogy nő, vagy már férfi, vagy egyik sem. És azt sem tudta, mit keres ő abban az ágyban. Az idegen elfoglalta, minden négyzetcentiméterén nyomot hagyott. Nem volt már saját ágya. Nem volt semmije.

*

A Manzer lány a vonaton ült, repült haza, suhant a táj, ritkultak a települések, lassult az élet. Kavarogtak a gondolatai. Kinézett az ablakon, a szikrázó napsütésben három őz szaladt a susnyás felé. A rét ugyanolyan volt, a szántók se változtak. Minden megfagyott, hiába süttött a nap. Láttá a falu kék víztornyát a távolban. Ütemes zakatolás. Vasalt ing illata. Kezdett megnyugodni, de a lakótársa hisztérikus zokogása még mindig a fülében csengett. Nehéz éjszakája lehetett. Reggel bement a szobájába, a párnája ázott volt és bűdös, összekente az alapozója meg az a sok festék. Megint. Sose mosta ki, csak telesírta. Gusztustalan volt. Két éve laktak együtt. A Manzer lány egy ideig vágyott a barátságára, végül belátta, hogy sosem fognak közös nevezőre jutni. Félt tőle. Jobban, mint a férfiaktól. A férfiaktól inkább irtózott. Mindegyiktől. Abban reménykedett, hogy egyszer jön valaki, aki megérdemli. Így gondolta, hogy azt meg kell érdemelni. És attól az egytől nyilván nem kerülgeti majd a hányinger. Megmosni se szerette magát. Gondolni is utált arra, hogy mi van ott. Ott lent.

Ha a környékükön építkeztek, kerülő úton járt haza. Félt, hogy füttyülnek a munkások. Pedig a munkások már csak ilyen furcsa szerzetek. Még füttyülnek is, ha úgy adódik.

Az állomás mellett, a valamikori pályamester házánál disznót vágtak. Tele lett az orra a szaggal. Perzselt bőr, kiterített belek, égett szőr, frissen ontott vér. Ha a halálnak van szaga, akkor ez hamisítatlan halálszag volt. Otthon az első vágás jelentette azt, hogy hivatalosan is tél van. A felakasztott, kibelezett állat láttán a lakótársára gondolt. A böllér gumicsizmáján sárral keveredett a hártályokban meg-alvadó vér. Intett neki. Gyorsított a léptein. Átállt. A város zaja, a troli sírása, a csattogó villamos, ezek mind távol voltak. Felengedett. Hazaért.

A ház üres volt, mindenki dolgozott, csak a konvektor ropogott nagy magányában. A család nem számított rá, hogy még aznap megérkezik, a szobájában nem is volt fűtés. Miután bekapcsolta, egyenesen a nagyszobába ment. Keresett valamit. Egy libatoll párnát. Tisztát, hófehéret. Pár perc múlva már futott is ki vele az ajtón, nem vette vissza a kabátját. Keményen lökte vissza a föld minden lépését. Fagyos volt a kitaposott út, nem csak a szántás göröngyei bénultak meg. A kert végében álló csupasz akácán varjak sorakoztak. Figyelte őket egy darabig, aztán továbbindult a régi dögkút felé. A gödör szélénél megállt, két kézzel megfogta a párnát és tépni kezdte az angint. Reccsentek a szálak. Élvezte. Magasra tartotta, rázni kezdte, és nézte, ahogy ömlik a temérdek fehér pihe. Minden fehér lett. Másnap leesett az első hó.

Zene, Ott, Én

A hetvenhatos trolin kezdődött. Fekete dobozt tartott a kezében. Ujját lassú, határozott mozdulatokkal húzta végig az élein. Az ablaknál ült, nézelődött, nem figyelt semmire. Édeskés dohányillatot árasztott. Messziről éreztem. A keze ajnározott gyereké. Ujjai finomak. Ő maga kissé koravén. Bársonynadrág volt rajta, kord, barna kord. Innen nézve férfi, onnan meg srác. Ahogyan a fejem döntöttem, úgy változott. A kanyarban a troli felnyögött, csapódott egyet a Radnóti sarkán. A csuklóban álló öregasszony nyikorgott valamit a sofőrnek. Nem kapott választ. A srác doboza vérszegény puffanás kíséretében landolt az ócska műanyag burkolaton, ami volt benne, az villámgyorsan kirepült. Márai-kötet és üveggolyók szanaszét. Sietősen, szégyenkezve kapkodta össze őket. Aztán felnézett rám, oda, ahol voltam, egy megrendítő szempár. Örökké vádló, örökké barnálló szempár. Nem tudom, hibáztatott-e éppen akkor és éppen ott valamiért. Annyi biztos csak, hogy tudott valamit, amit mások nem. Tudta, hogy ott vagyok. Leszállt. A kabátjába belekapott a kora tavaszi szél, amitől mindenképpen megfázik az ember; lobogott a kabát, a szél meg vitte volna a sálat is vele együtt, hogy miért nem vitte, isten tudja.

Ekkor még nem születtem meg, csak vártam. Aztán a hetvenhatos troli nem különösebben izgalmas vonalán megtaláltam, amit kerestem. Ő lesz az apám, azt gondoltam. Édeskés dohányillattal meg mindennel. A szemét fogom örökölni. És ő sosem fogja tudni igazán, miért hullott szét az a maroknyi üveggolyó.

Anyám kávéfőzőt. Rossz volt a tömítése a kotyogósnak, spriccellt mindenfelé. Tudta, hogy terhes, de még nem mert szólni senkinek. Diploma után, talán, hajtogatta magában. Ott ültem az asztalnál, és néztem, mit csinál. Így csinálom majd én is. Kapkodni fogok, feledékeny leszek, a hajam meg a derekamat verdesi. És szeretni fogom az életet. A vécedeszán könyökölve, öklendezve, a hasamat simogatva, még úgy is.

Apám és anyám szerelme szép volt. Kamaszkori. Lángoló. Közhelyes. Olyan, amikor hajnalban megdobálják az ablakát a lánynak, hogy lássák egy pillanatra titokban, kócosan. Látszott a mozdulataikon minden, minden együtt töltött perc, minden apró sérelem, és minden egyes közösen megtett méter. Érződött a félszavakon, az odavetett morgásokon, de leginkább a tekintetükön. Ha egymás szemébe néztek, kamaszok voltak. Nemcsak annak tűntek, hanem kamaszok voltak. Ezért kellett nekem. És mert akárhányszor csalták meg egymást, mindig szerelmesek maradtak. Olyan időtlenek és olyan mások voltak.

Anyámat a kezdetektől fogva követtem. Néha megérezte, olyankor rosszul aludt. Amikor fárasztotta a közelségem, békén hagytam. Félttem, hogy nem találja meg azt, akit keres, és akit egyúttal én is. Kislánként furcsa volt, magának való, kifejezetten érzékeny. Kicsit elkényeztetett is, nem mondom, hogy nem volt az. Apámat viszont egyedül nevelte az apja. Más élet volt. Nem voltam benne biztos, hogy képesek lesznek elfogadni egymást. Aztán találkoztak, és anyám szerelmes lett. A dohányillatba, a pulóverbe, a kordbársonyba és a fénybe, amit apám szeme megtört. Tényleg közhelyesek voltak.

A kilencedik hónap utolsó pillanatáig mellettük voltam. Jobban ismertem őket, mint bárki más. Főleg anyámat. Emlékeztem rá, ahogy a homokozóban gubbasztott kétévesen, ahogy kisiskolásként rettegett a szavalástól, az izzadós kis tenyerére, emlékeztem az első kutyájára, az első lépteire, ott voltam az első csókjánál, akkor, amikor meglátta a tengert, minden percben ott voltam. Apámat nem követtem. Ő csak jött.

Régimódi páros voltak. Először a Margitszigeten találkoztak. Anyám fehér ruhában volt, kandiscukrot szopogatott, mezítláb rugdosta a homokot. Apám szíve összevissza vert, amint közelebb ért hozzá. Folyton anyám vállának kiálló kis csontját nézte. Azt is örökölni fogom, gondoltam. A lehető legszebb pár voltak, nem másnak, csak nekem. Este, hazafelé elhúzott mögöttük a kettes villamos. Rágyújtottak. Nézték a naplementét. Összekaptak. Megáztak. Felpofozták egymást. Futottak saját maguk előtt.

Anyám végigzongorázta a terhességet. Játszott mindenfélét. A benne növekedő test nem, én azonban hallottam és láttam. A pergő ujjakat, a nagy lélegzetvételeket, az egyre selymesebbé váló mosolyt. Apám sokat fényképezte.

Apám sokat fényképezte és sokat szenvedett. Én tehetek róla, én akartam, hogy ők így, így együtt. Nem volt sok választásuk. Meg akartam születni. Apám minden fényképén van valami fájdalom, valami barna, valami nehéz és mély. Ott van apám szeme a képeken. A kiállításain anyám büszke és dacos. Apám pirul. Lesi anyámat. A nagy hasát. Azt hiszi, ott bent vagyok, pedig mögötte állok.

Választottam. Még ha nem is sejtik. Nem kevés ideig vártam rájuk.

Mindjárt megszületek, és ha elvágják a köldökszínőrt, elfelejtek mindent. Aztán szép lassan újra megismerem őket. Néha persze derengeni fog valami. Ha összekoccannak az üveggolyók. Vagy elég lesz egy szó. Vagy, mondjuk, a zene. Vagy a Margitsziget. Ott. Én.

Orosz László

Katona József megíratlan naplójából

Kecskeméten, Jakab havának 30-ikán, 1815-ben

A színészekről ugyan elszakadtam, de tudok róluk. Talán már bontják játszóhelyüket, a Rondellát, ők pedig útra keltek. Egerben lehetnek, vagy már Miskolcon.

Most, hogy a fenti dátumot írtam Bánk-bánom Előversengése alá, rájuk kell gondolnom. Ha előadnák! Ha előadhatnák!

Bánk feleségének, Adelájdnak a szerepét, mikor írtam, Rózának szántam. Mondatait megfogalmazva rá gondoltam. Öt esztendeje miatta csatlakoztam a társulathoz. Volt úgy, hogy együtt léptünk a színre. Utoljára két esztendeje az István királyban. Én voltam István, ő Judit, a húgom. A színlapon Széppataki leányasszonynak írták a nevét. Nem szerette ezt a nevet. Nem is volt akkor már leány. Déry Pista rávette, hogy menjen hozzá feleségül.

Én csak levélben mertem neki megvallani a szerelmemet. Épp Kecskemétre indultam akkor fél esztendőre, jogi gyakorlatra. „Én magát végzetlen szerelemmel szeretem” – így kezdtem a levelet. Azzal folytattam, hogy bővebben nyilatkozom, amikor visszatérek Pestre. De mit nyilatkozhattam volna? Azt, hogy legyen a feleségem? Most, két esztendő múlva sem kérhetném erre. Mikor leszek én házasodni képes tisztségviselő vagy prókátor?

Mikor visszatértem Pestre, Róza már Déry felesége volt. Déry egykorú velem, de már öt esztendeje tagja a színjátszó társulatnak. Gondoltam én is arra, hogy a delectáns aktorságot hivatásos színészségre cserélem. Írtam is egy levelet a játékszíni igazgató uraknak, hogy álnéven ugyan – a harcias Katonát Békesire cserélve – a színészség terheit kész vagyok vállalni. Végül is atyámra gondolva, arra hogy ő mit vár tőlem, nem küldtem el a levelet. Ott hányódik Bárány utcai házunk egyik zugában egyéb írásaim között.

Visszatérve Pestre az utcán találkoztam Rózával. Szerencsét kívántam neki Déryhez. Hozzátettem: „Hát ezért nem válaszolt a levelemre.” „Miféle levélre?” – kérdezte. Nem hitte, vagy úgy tett, mintha nem hinné, hogy én írtam a nevem kezdőbetűivel szignált levelet.

Déryvel baráti viszonyban voltam, így gyakran találkozhattam Rózával. Bemutattam neki jogásztársamat, Prepeliczay Samut. Meglepődve vettem észre, hogy nemcsak ismerik egymást, hanem kapcsolatuk több az ismeretségnél.

Hamarosan észre kellett vennem azt is, hogy Róza jobban kedveli Samut, mint a férjét. Intettem, hogy bajba kerülhet.

Nem került bajba. Megszokott dolog, hogy színésznők művészetéért való rajongás szerelemre vezet. Rózának nemcsak Samu, hanem egy másik jogásztársam is tette a szépet, a jómódú Gyertyánffy Dávid. Az ő udvarlása az egész társulatnak hasznára volt: többször is vendégül látta mindnyájukat.

Amit tudtam vagy sejtettem róluk, A rózsa című vígjátékomban írtam meg. Nemcsak Rózának, a darab olvasóinak vagy nézőinek is könnyű volt fölfedezniük, mi rejlik Deresháziné meg Prédahelyi hadnagy „testvéri” szerelme mögött. Kultsár István elő akarta adatni a darabot, Róza megtiltotta, azzal fenyegetőzve, hogy otthagyja a társulatot.

Lehet, hogy a Jeruzsálem pusztulását is ő tiltatta le a színpadról. A cenzor engedélyezte, Róza azonban azt gyaníthatta, hogy a férjétől eltávolodott zsidó királyné, Berenice Titus császár iránti szerelme mögött is a közte meg Samu között szövődött szerelemre ismerhetnek. Pedig erre – Isten látja lelkemet – egy pillanatig sem gondoltam.

Most fejeztem be föntebb már említett új drámámat a 13. században élt Bánk bánról. Először Bonfini krónikájában olvastam róla, majd több helyen is. Tudok róla, hogy hazánkban is, külföldön is többen feldolgozták a történetét. Talán elküldöm Bánk-bánomat az Erdélyi Múzeum című lapban nemrégiben hirdetett pályázatra. Azt hiszem azonban, hiába pályáznék vele. Kényes már maga a tárgy is: egy királynénak, még hozzá német származásúnak a meggyilkolása.

Mint Rózának írott levelem is tanúsíthatja, írásban bátrabb vagyok, mint szóban, viselkedésben, cselekvésben.

Kecskeméten, Jakab hava 2-ikán, 1819

Májusban és júniusban Pesten szerepeltek a fehérvári színészek. Ősszel visszatérnek. Egy korábban ismeretlen szerző, Kisfaludy Károly darabjaival meghódították a közönséget. Kisfaludy eltalálta azt a hangot, amely sikert hoz: a hazafias szólamokét.

A tatárok Magyarországon című drámáját adták először. Olyan sikerrel, hogy Brunszvik gróf tizennyolc estére átengedte nekik a német színházat. Hogyne hatotta volna meg a magyar hazafiság a közönséget? Meghatotta az a darab szerint a tatárokat is.

Kisfaludy – úgy mondják – négy nap alatt írta vendéjátékukat záró Ilka című darabját. Úgy hallottam, hogy nagy sikere miatt könyvben is kiadják. Ha elolvashatom, megírom Kisfaludynak – akivel közben megismerkedtem – mit tartok benne jónak, mit nem. Olyasfajta recenzióra gondolok, mint amelyet Bárány Boldizsár barátom írt Bánk-bánomról. Hálás vagyok érte: hozzásegített, hogy újra átgondoljam, amit négy esztendeje írtam.

A fehérváriak közt több ismerősöm van. Tudnak korábban játszott darabjaimról, néhányan egyik-másikban szerepeltek is. Tudnak Bánk-bánomról is. Fölvetették: szívesen előadnák, amikor ősszel újra Pestre jönnek. Örülnék neki: már csak azért is, mert hosszabb ideje foglalkozom az átdolgozásával.

Bárány bírálata döbrentett rá, mi is az alapvető hibája ennek a műnek: az, hogy nem derül ki belőle, mit művelt a meráni herceg az ország nádorának a feleségével. Hírbe hozta az udvarlásával? Nem elegendő oka ez annak, ami következik. A „latorkodást” valóságosan el kell követnie.

De hogyan? Bánk feleségének a meghódításával, az asszony magát megadó hűtlenségével? Bánkban rövid időre fölmerülhet ugyan a gyanú, hogy felesége és csábítója „egyaránt örültek”, de meg kell győződnie e gyanú tarthatatlanságáról. Feleségének – az átdolgozott változatban Melinda a neve – attól kezdve, hogy megitatják vele a hevítőt, nincsen világos pillanata. Bűntudatot érez amiatt, amibe öntudatától megfosztva belesodródott, e bűntudatot csak az örület felé sodródás enyhítheti. Épp zavarodott állapota döbrentheti rá Bánkot, hogy ne hűtlen asszonynak, hanem áldozatnak tekintse.

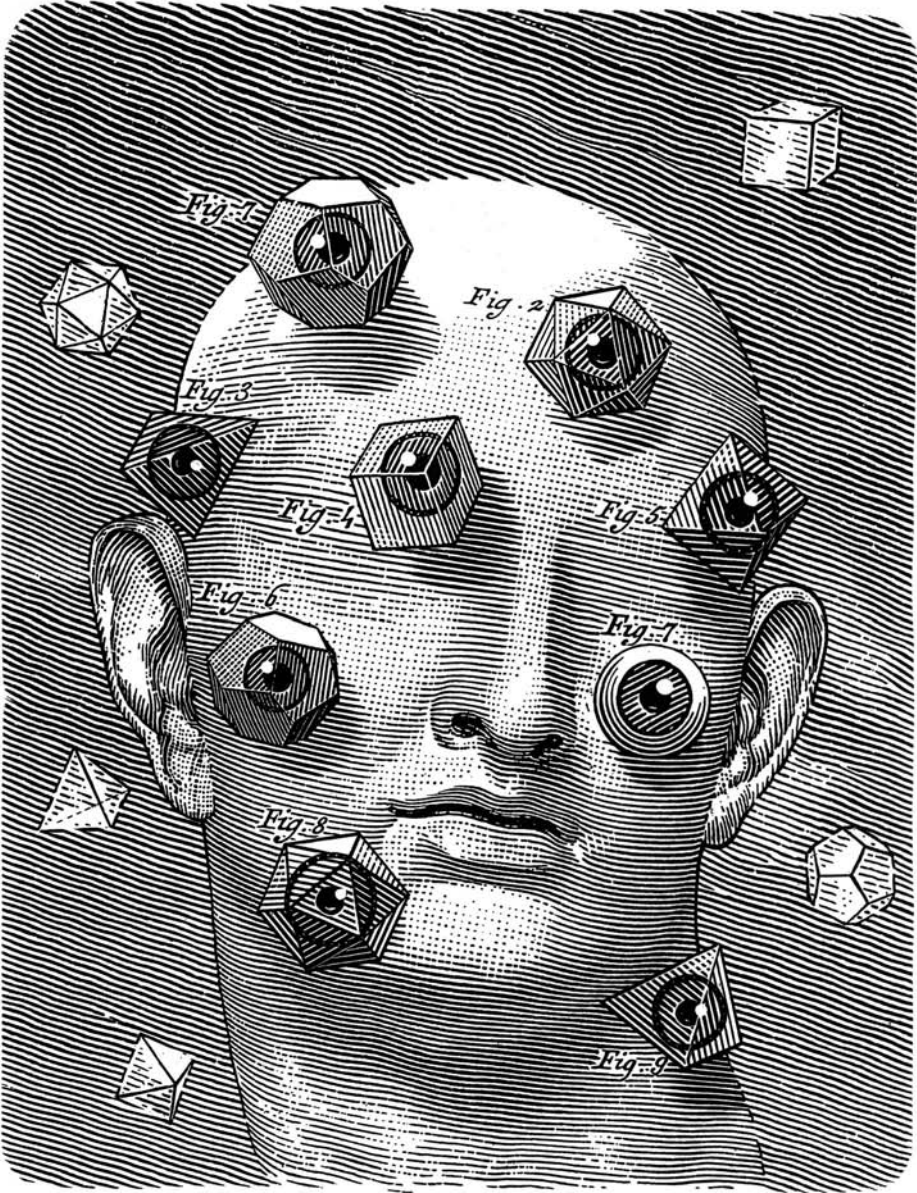
Életben azonban semmiképpen sem maradhatott. A történetek után, amelyben ugyan bűntelen volt, nem lehetett már Bánk felesége. De áldozatként, életétől is megfosztva, örök, sohasem pótolható veszteség, be nem gyógyulható seb Bánk lelkén.

Orosz István

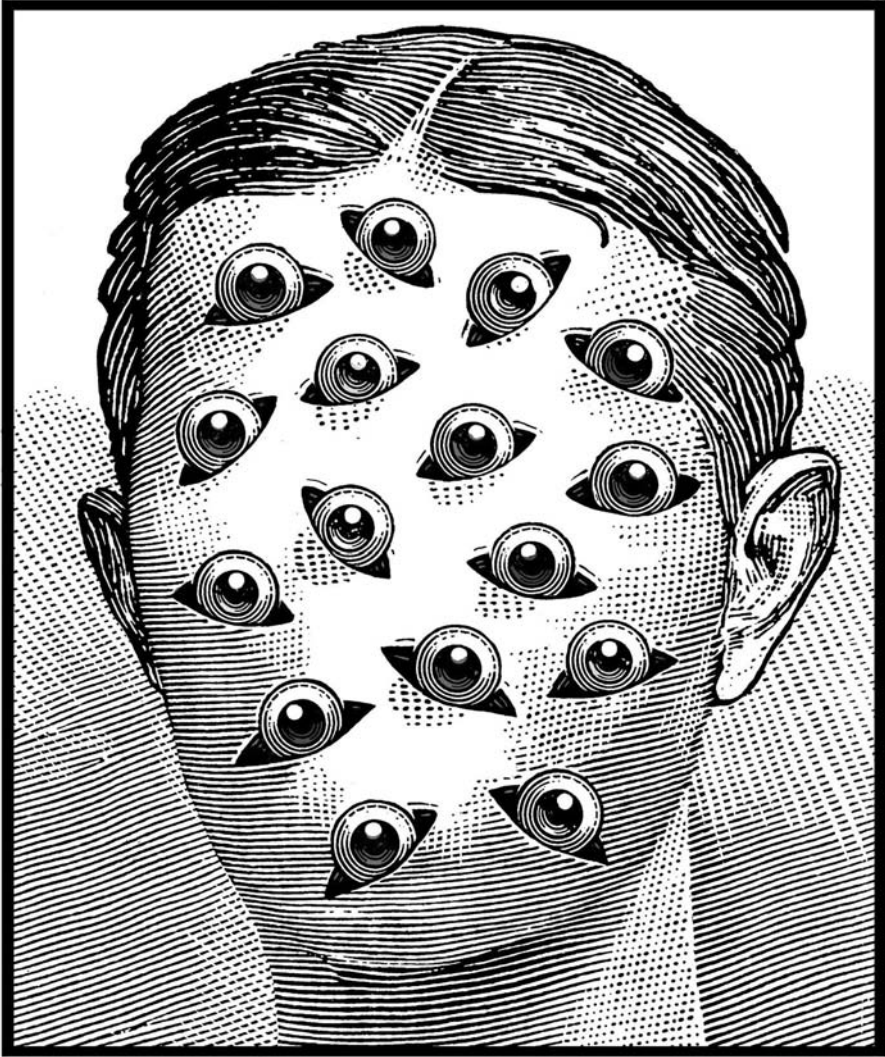
Anamorfózis szerkesztés

*Készítsd idő el tervedet,
minden részlettel kalkulálj,
jelöld ki a nyugat-kelet,
aztán az észak-dél irányt.
Vedd föl a jelen állapot
viszonylag pontos, részletes
rajzát, mérj szint és állagot,
szintezz, számolj, vetíts, keress
alkalmas pontot, ahonnan
nézvést már kijelölhető,
a következő terminusban
mit, s hogy' transzformál az idő;
és arányosan kinagyítva
egy négyzethálós papíron
minden elmozdulást előre
jeleníts meg az arcomon;
mutasd meg az öregedés
összes fázisát, így legyen
egy grafikai ábraként
definiált az életem.*

Háy János

Európa, über alles

Európa szelleme

Van-e Európának szelleme, s ha van, milyen? Egy keresztény szellem, ami ijesztgeti a muzulmánokat, vagy egy multikulturális szellem, ami ledarálja lassan-lassan az összes tradíciót, és az európai lakosságot egy múltját vesztett konzumentömeggé változtatja? Vagy Európa szelleme titokban Mohamed küldönce, aki a színtfalak mögött egy gigantikus kalifátus felépítésén dolgozik, ahol végre a Sarija törvényei szerint él mindenki? S ha a vezető államok felől nézzük, Európa szelleme esetleg francia, aki a szórakozás, könnyed társasági viselkedés megszállottja, vagy angol, a királynő arisztokrata követe, aki gögősen visszahúzódik a szigetországba, ha valami nem tetszik a szövetségesek működésében? Netán német? Európa szelleme egy szorgalmas német, aki berzenkedik, hogy a rosszul szervezett, elkényelmesedett déli országok elpacsizzák a pénzét?

Ha egyáltalán van Európának szelleme, félni kell tőle, főleg, ha az a szellem német? Vagy örülünk, hogy most épp abba a korba értünk, hogy a régi szellemek kipusztultak, az újak meg még gyerekek, nem lehet róluk tudni, miképpen működnek, ha majd felnőnek egyszer?

Állsz Nagy Károly márvány trónszéke mellett Aachenben, azon a helyen, ahonnan a klasszikus értelemben vett Európa története elindult, s pontosan tudod, hogy lehetetlen olyan helyet találni, ahonnan biztosan láthatóak volnának a folyamatok, hiszen te magad is részese vagy ennek a változásnak. Honnan is tudhatnánk, hogy vége van valami réginek és elkezdődött valami új, vagy épp folytatódik, ami volt, csak kicsit másképp. Hány római polgár észlelte, hogy 476-ban véget ért a birodalom?

Olyanok vagyunk, mint egy megcsalt feleség, aki utoljára veszi észre, hogy a férje már rég nem abban a kötelékben él, amiben papírforma szerint élnie kellene. Mégis újra és újra kísérletet teszünk, hogy megértsük a körülöttünk zajló változásokat, hogy az agy felépíthessen egy lehetséges forgatókönyvet. Nyakunkba veszünk egy országot, hogy tüzetesebben megvizsgáljuk, hátha az egyesben megmutatkozó változások általános érvényű megállapításokhoz juttatnak. Legyen ez az ország most Németország, az az ország, ami nélkül már rég nem lenne Unió, hisz a romló gazdasági helyzet miatt már rég egymás torkának estek volna a szövetségesek.

A szöveg rövidített változata megjelenik a *Lettre Internationale* 86. számában.

Németország virtuális és valós határai

A bismarcki mű, az egységes Németország megteremtése (1871) örömnep volt az új határokon belül élő németeknek. Senki nem gondolt arra, hogy ennek a birodalomnak a megteremtése nem csak nyereséget jelent, hisz az országhatárok visszahúzódtak a valós államalakulat peremére, holott a virtuális Német Birodalom átívelt Európán. Észak-, Közép- és Kelet-Európa majd minden jelentős városának volt német lakossága, német sajtója, színháza. Az ipari kultúra, a lovagrendek, északon a földesurak, mind németek voltak. Németnek lenni, mondjuk a 19. században, otthonosságot jelentett Európa-szerte. Az egységes Németország megteremtésével elveszték a virtuális határokat, de az új birodalom állampolgárai soha nem felejtették el, hogy közülük van Kalinyingrádhoz és Brassóhoz, Koppenhágához és Gdanskhoz, Prágához és Selmebányához. Mint a végtagjait veszített ember, örökösen érezték az elveszett részek hiányát. A nagy háborúk mintha erről is szólnának, hogy nem tudunk belenyugodni a veszteségbe, a valós határokat ki kell tolni a virtuális birodalom pereméig.

Európa egyhangjai

Autóval vágysz át a virtuális birodalom tájain, nemzetállamokon haladsz keresztül, s az autópályák telítettségéből pontosan látod, melyik gazdaság hol áll. Nincsenek határok, nincs átkelő, ami jelezné, hogy más országba jutottál. Csak a kamionok mennyiségéből és az utak minőségéből látod, ez még Szlovákia, az már Csehország, de még nem Németország. A rádióban nem veszed észre, hogy már nem magyarul beszélnek. A nyelv változott, de az akusztikai kínálat nem. A világ folyamatosan beszél hozzád, de nem mond semmit. Nem kell ismerni a nyelveket, hisz a semminek nincs olyan nyelve, hogy magyar, cseh vagy szlovák. Amerikai rádiósok európai másolatai, igyekvő mutánsok üvöltöznek és hagyják, hogy a zeneválogató szelektorok dobálják be az épp aktuális slágereket, az üres, érzélgős szirupot. A mássággal, a multikulturális értékekkel kérkedő Európa az egyformaság börtönébe zárkozott. Ugyanazok a dalok, ugyanazok a reklámok, ugyanazok a boltok és termékek. Ki tudna másképp kinézni, s persze, ki akarna? Szól a zene, vajon a világon egy percre mennyi I love you, heart beat, miss you, with you esik? Örülhetnek a flower-power és a szeretet gyermekei: hisz most mindenfelől csőstül ömlik az érzés. S hogy az érzés mögött valójában mekkora úrök tátonganak, abban talán az alternatív életmódokban csalódott 68-as ifjúságnak is része van. Ennek a kényelmes, de cinikus és üres egyenvilágnak a felépülésében az ő kiábrándultságuk evidens szerepet játszott.

A német turista

De a németek nem engedhetik meg maguknak a kiábrándultságot. Ők von haus aus szorgalmasak. Nagypám szerint még a fogságban sem tudták felszámolni ezt a munkaszeretetet. Az egyik német sorstársa például olyan elszántsággal pakolta ki a halakat a Volgán egy uszályból, hogy észre sem vette, hogy

lefagyott az orra, s bizony, mikor megtörülte, a zsebkendőben egy szokottnál nagyobb darab, egy egész orr maradt.

Németből még a turista is szorgalmas. Nem is tudni, hogy lehet, talán túracipőben aludtak, de mire egy magyar turista előkészülődik a kényelmes szállodai vacakából, hogy kiadós reggelivel indítsa a napot, addigra a német kollégák már a vadregényes erdőségeket járják. Lehetetlen őket behozni. Kár is elindulni. S bizony, a legtöbb magyar turista egy háromnapos hosszú hétvégén nem is vetemedik arra, hogy behozza őket. Már az első napon az otthonról hozott alkohollal annyira kiüti magát, hogy két napig nem győzi a gyögysörtet vedelni, nehogy elpusztuljon másnaposságban. Aztán az utolsó napon végkimerülésben vezet hazáig. Ezzel szemben a német turista friss levegővel degeszre töltött tüdővel, egészségesen kifáradva, tele aktív energiákkal és vidám emlékekkel érkezik meg a városi lakásába, hogy másnap teljes elszántsággal vethesse bele magát a munkába.

Turistautak

A turistautak is úgy vannak kitalálva, hogy ezt a szorgalmas és tartalmas turisztáskodást a leginkább elősegítsék. A magyar természetjáró eleve arra van nevelve, hogy a turistautak pont nem jutnak el addig a pontig, ahol a legjobb a kilátás. Ezért aztán a magyar turista rutinosan átmászik a korláton és kiaraszol a szikla-peremre, ahonnét egyáltalán érdemes fotót készíteni, ha már eddig elcaplatott. A német turistautak ezzel szemben pont addig mennek, ahonnét a legjobb a kilátás. Nem érdemes mászni, de egy magyar nem tud nem mászni, mit számít, hogy kockára teszi az életét. Talán ez az egyetlen hiányossága a német turistautaknak, hogy nem szerepel egy tiltó tábla, egy piros peremes háromszögben áthúzott magyar: Hülyemagyarturista, ne mászz!

Kelet – Nyugat

A német hegységekben élnek a valahai nagy német mítoszok szereplői: varázslók, törpék és boszorkányok. Titokzatos túlvilági lények találkozóhelye a Harcz-hegység vagy az Alpok félelmetes meredélyei. Ám a Nibelungok emléke, Luther, a weimari klasszika mítosza kimúltak a huszadik századi történelem forgatagában. Új mítoszokat szült a kettészakított Németország (1949). Nyugat és Kelet más-más mítosszal próbálkozott. Keleten éltek az ellenállók, akik képesek voltak megfékezni (némi külső segítséggel, de ez nem volt annyira lényeges, úgyhogy nem is emlegették) a Sátán tobzódását. Siegfriedeknek és Hageneknek érezhették magukat, s ez szép pálya egy mítoszok világába zárkózni akaró ember számára. Ám ezek az NDK-s hősök mégis inkább az egyszerű nyugatnémet mítoszt vágyták, a konzumálódást. Az anyagban, a fogható tárgyi jóban való feloldódást. A Rajna kincsét akarták, de nem virtuálisan: a pénztárcájukban, elkölthető formában.

NDK

Vizuálisan már alig, de mentalitásában NDK az NDK maradt. Kicsit ügyefogyottabb világ, kicsit esendőbb minden, a németen túl alig beszélnek nyelveket, a szál-

lodában, ahol először megszálltam, csak a magyar vendégmunkás beszélt idegen nyelvet: németet. Ha egy angol útbaigazítást kér, kézzel-lábbal fognak magyarázni neki, de a nyelvi segítségre jobb nem számítani. A szolgálatkész keletnémet esetleg papírt vesz elő, hogy gut, gut, ő tudja, hogy kell odamenni, nyilat rajzol, felírja egy városka nevét, újabb nyilat rajzol, felírja egy másik városka nevét, akkor egy balra kanyarodó nyilat, ott el kell kanyarodnunk, ha éppen oda akarunk eljutni. Az arcok nyersebbek, a ruhák szegényesebbek, mint a nyugati fertályon, de a házak már színpompásak, néhány falu őrzi csak a szürke emléket, s néhány ember, aki nem vette észre, hogy időközben elmúlt a valahai világ. Még mindig Udo Jürgensről vagy a Bayern München focistáiról, vagy más régi ikonalakokról koppintott frizurát hordanak. A fejtetón rövid, a nyaknál sörényszerűen megnövesztett haj. Épp olyanok, mint harminc éve, csak a hasuk mellett mára már a nyakuk és a fejük is felpuffadt.

Furcsa látni őket, ezeket a régi ismerősöket a Balcsiról, akik persze nem emlékeznek ránk, csak úgy általában a magyarokra, s arra, hogy jól érezték magukat ott. Ahogyan a magyar turista is, nem szégyen bevallani, közöttük érzi igazán jól magát, s nem a megbízható múlttal, angoltudással és vagyonnal rendelkező nyugati lakosok körében.

Drezda: romok, makettek

Nézem őket és eszembe jutnak a háború évei, amikor ők még tulajdonképpen nem éltek, vagy ha igen, egy anya karjaiban kuporogtak, amikor tízezrek menekültek be a városokba, mert azt gondolták, azokat nem pusztítja el a kultúrára oly sokat adó Nyugat. Hogy Nürnberget még csak-csak, hisz volt miért haragudni erre a náci fészekre. De mit vétett Drezda? Semmit, megússza, és mi is megússzuk, gondolták a drezdai rokonoknál, ismerősöknél meghúzódó németek, ráadásul az angolok, hát nekik ez a város a kedvencük. Megsokszorozódott a város lakossága, degeszre tömődött, mint egy túlpakolt zsák, majd szétrepedtek a falak. S mikor elérték a legnagyobb telítettséget, akkor jelentek meg a repülőök és zúdították le a bombákat. Bárhová esett, a legjobb hatásfokkal pusztított. Mintha a gonosz elpusztításán túl minden mást is el akarnának pusztítani, mindent, amit a németek hozzátettek a világhoz, ne maradjon semmi, hisz ebből a kultúrából robbant ki a világrontó. Ha elpusztítják a tárgyi emlékeket, talán elpusztul a hozzájuk kötődő szellem is, a németek világot veszélyeztető szelleme.

Arra a képre gondolok, amit Németország a háború után mutatott. Romok. Épületek és emberek romjai. Romok kívül és romok belül. Emberből és épületből is csak a maradék. És akkor ez a maradék elkezd az egészet kőről kőre újraépíteni. Újraépíteni a múltat. A földig bombázott épületeket. És mi lesz belőle: egy városnagyságú makett.

Makett Drezda és makett Nürnberg és makett mindaz a múlt, amit mögé képzelünk. Illusztrációk egy régi könyvből. Mindenki tudja, ez nem az igazi, mégsem akarja senki azt, ami igazi. A modern Drezdát, a modern Rostockot, a sztálinbarokk épületeket, a szocreál modernet. Az igazi csúnya, a régi szép. A turisták irtóznak a valóságtól. A mesét akarják, a múltra nyitott időt. Megsodálni a mesék díszleteit, felmagasztalni a mesehősöket. Ezért érdemes

élni, mondják, mert van múlt, egyszer majd a mi időnk is múlt lesz, ami megalapozza az eljövendőt. Nem kopunk ki jeltelenül a világból, hisz ottmarad a mi időnk is, megtele a helyét ebben a hatalmas időépületben.

Az újraképzők egy ideig büszkék, hogy a semmiből múltat építettek, aztán zavaróvá válik a romokról készült dokumentáció, a fotók, a leírások s a fejekben még mindig élő emlékképek. El kell tüntetni. Ha nem mutogatjuk, akkor nincs is. És a makett végérvényesen átveszi az igazi szerepét. Az új szobrok is megfeketednek, az új grafittós házak is megkopnak, a rombolás előtti emlékkép valóra válik. Ez a világ, gondolhatja az utazó, szebb lett, mint újkorában.

A múlt eltüntetése

A múltépítés persze egyben múlteltüntetés is. Még akadnak épületek, amelyek emlékeztetnek a modernitás mákonyában élő NDK-ra, de a modern csomagolást lassan lefejtik, és előtűnik a régi házak fagerendázata, ha meg nem tűnik elő, pótolják, hogy megkapja a régiség látszatát. Eltűnik a hetvenes évek felújítási technikája, a rücskös vakolat, a modernizált kirakatok és portálok, itt-ott még látsz valamit, de folyamatosan elnyeli az új típusú renoválási módszer. Sima falak, pasztellszínek, ha az épület nagyon régi, dimbes-dombos vakolat. Ez épp olyan, ahogyan én tudok vakolni, amiről apám azt mondta, ronda, meg hogy kontármunka, de most ez lett a szép. Divatba jöttem.

Ha kisebb helyekre keveredsz, eldugott falvakba, véletlen, mert az útikönyv nem invitál oda, még előtűnnek maradványok a szocialista múltból. Cementszürke falak, egyenablakok. Beugrik a régi világ. Minden szürke, mintha a színek a rendszer ellenségei lettek volna, és száműzték őket a színek guládjára, a cementgyárakba, mondjuk. Színt akartunk, de csak a képzelet tudta gyártani a színpompát, bár talán, ha úgy marad minden, az is kifakul.

Ha tíz év múlva jövök, már a kis falvakban sem látszik a szocializmus. A régimúlt épül újjá, s közben persze elveszik a közelmúlt. A mai polgárság így próbálja helyreállítani a rendet. Kitérülni azt a negyven évet, ami már nem kell. Hány évtized hiányzik a múltból? Ki tudja. Új nemzedékek nőnek fel, akiknek ez az idő nem volt, a szüleik élete nem volt. Nekik nincs apjuk meg anyjuk, nekik csak nagyapjuk és nagyanyjuk van, de néha az se, hisz a nagyapa a családi legendáriummal ellentétben nem az antifasiszta kommandó tagja volt, hanem az SS-ben szolgált.

Álom

Keleten negyven évig álom volt a valóság. A tavak és nyaralóhelyek környékén kicsiny parcellák, apró házakkal, a nagy kertek és villák ütött-kopott miniatűr másolatai, tele virággal, kertitörpével, itt-ott parabolaantennával. Ahogyan a népmesék felékesítették a parasztportát, s lett belőle palota, itt is megteremtődtek a kikapcsolódás tenyényi szigetei. Igaz, amíg konkrétan nem lát ilyet az ember például Rügen szigetén, nem tudja elképzelni, hogy lehet egy telek és egy ház ennyire kicsi. A nyomorultság álma ez, hogy akar valamit, s csak úgy akarhat, ahogyan lehet. Ez a picike tér úgyszólván annyi ér, amennyi élet töltődik bele, s ki

vonhatná kétségbe, hogy igazi élet dobog bennük immáron húsz, harminc éve, vagy régebben. Mégis olyan megejtő elképzelni azt az anyát és azt az apát, akik félve bújnak egymáshoz este, s óvatosan szeretkeznek, nehogy megremegjenek a falak, s felriadjon valamelyik gyerek. Persze, ilyenek vagyunk mindahányan, fényezgetjük a mi kicsiny életünket, míg végül megkopik benne minden fény. Kopottak leszünk, ahogyan a nyugdíjasok ruhái, s csak abban reménykedhetünk, hogy valami mégiscsak felvillan a mindenség határain túl.

Oroszok

Megmaradtak az álom szigetei, de eltűntek a falak, kerítések, szögesdrótok, őrtornyok, eltűntek a határőrök és az őket megtámogató szovjet testvérek, lassan mindenki elfelejtette, milyen egyenruhában jártak és hol. Aztán egyszer csak divatba jöttek az orosz hadsereg relikviái. Árusítják Varsóban, Berlinben, Budapesten, s persze Drezdában.

Drezda az oroszok kedvenc városa, alighogy leléptek onnan, turistaként hamarosan visszalopóztak. Drezda az oroszoknak olyan, mint az angoloknak Róma volt a múlt században, vagy a New York-iaknak Párizs (a párizsiaknak meg New York). Ellepik a várost, csak oroszul beszélnek körülöttem, el vannak ragadtatva, nem pusztán a várostól, hanem hogy mindenütt minden ki van írva oroszul is, és az eladók beszélik a nyelvet. Egy férfi előttem Rossia feliratú pulcsiban. Felesleges ez a hivalkodás, messziről látszik, ha valaki orosz. Rikító szoknyák, csillogó flitteres pólók, sőt elég csak beleszagolni a levegőbe, a valahai Krasznaja Moszkva helyett most korszerű nyugati parfümök és dezodorok sűrű szaga dől belőlük. Formátlanok, kövérek, testileg elhanyagoltak. Mégis vonzódok hozzájuk, talán a nyelv miatt, talán mert ez az egyetlen kultúra, ahol a magyaron kívül még ott-honosságom van. Valahol hallom a Vécsernij zvont játsszák tangóharmonikán, megyek a hang után, két katonaruhába öltözött orosz, nem kell félni tőlük, nem harcosok, a ruha már csak jelmez az utcazenéhez. A főtéren a színpadon orosz műsor az orosz turistáknak, a büfések is oroszok, nem kell küzdenem a nyelvvel, szaszíszki sz kapusztoj papsálujszta. Vajon hitték volna azok a 89-es és korábbi bátrak, akik a rendszer megtöréséért mertek kockáztatni, hogy egykor majd az orosz turisták ellepik a valahai provinciák városait, s ott szórják el seftelésből felhalmozott vagyonukat, s hogy a vendéglátó országok boldogan tárják ki előttük a kapuikat: Igyítje k nam, daragije rúszkije turisztü!

Ízléstelenség

Az orosz turistákat is az újjáépített vagy szerencsés esetben megőrződött múlt érdekli. A hatalmas barokk épületek, amivel az arisztokrácia telepotyogtatta Európát. Az arisztokrácia csapnivaló ízlése a mai napig meghatározza Európa arcát. Bemész egy kastélyba (Schloss Charlottenburg például), már az épülettől is émelyegsz, hát még belül! A falak teleaggatva giccsfestményekkel, bármerre nézel, mindenfelé taszító iparművészeti termékek: csillárok, kandeláberek, agyondíszített bútorok és edények. Aki arra panaszkodik, hogy a mai gazdagok

ízléstelen házakban visszatásztó tárgyak között élnek, nézze meg a valaha uralgó európai elit tárgyi világát! Ott megleli az ősforrást.

Ha végeztünk a palotákkal, s nem a paloták velünk, menjünk el valamelyik híres képgyűjteménybe (Zwinger), ott ugyanazon megrendelők múzeumba került holmijait szemlézhetjük végig. A legalja a hercegekről, hercegnőkről, hadvezérekről és öntelt családfőkről készült portrék. Aztán ott vannak a vadászatokról, vadakról, agarakról, elejtett állatokról készült festmények, valamint a csendéletek. Miért kell ezt a sok ócskaságot végignézni? Miért kerül képtárba ez a töméntelen hamis mű? Talán ekként akarja a polgári világ biztosítani a giccs örök uralmát az ízlés fölött?

Nem tudom. Nem tudom, miért irtózik az ember a barokk építészettől és a barokk festészettől, mindattól az álságtól és pöffeszkedéstől, amit ezek a művek sugallnak. Milyenek voltak azok az emberek, akik ezt a művészetet igényelték, azt éltek meg szépnek, ilyen tárgyak és műtárgyak között érezték otthon magukat? Lehet olyan kor, amikor az, amit ma rettenetesnek tartunk, egyöntetűen a szépség megjelenítése volt? Ezek után fel lehet-e tenni a kérdést, hogy létezik-e objektív szépség, vagy csak szubjektív szép van, s azt tekintjük objektíve szépnek, amely tárgy esetében több szubjektív vélemény egy irányban hat. Tudhat-e úgy egy alkotó művet létrehozni, hogy nincs valami sejtése, vagy még inkább mély hite az objektív szépről?

Művi

A franciaparkok (mint például a pillniti palota kertje) elviselhetetlenek, mondják sokan, mert üvölt belőlük a műviség. Am a franciaparkok szerelmesei méltán kritizálhatják az angolparkot, hiszen az angolparkokban (mint az erdőméretű weimariban) sunyin, nem látható módon, az eredetiség látszatát gyártották le. Mesterséges tavak, patakocskák, sziklák és vízesések, műromok. Egy-egy kis liget létrehozásán a kerttervező napokat gondolkodott, hol is legyenek a fák pontosan, milyen fajtákat ültessen egymás mellé.

Olyan az angolkert, mint a lazára öltözött fiatalok, akik ezért a látszatért órákat töltenek a fürdőszobában, s rettegnek, hogy egy szerelmes simogatás vagy a szél akárcsak egy hajszálat is más irányba állít ebben a laza összevisszaságban. Ők is eredetiek, különlegesen és egyediek, akár az angolparkok, hogy végül is mindegyik tők egyforma.

Turistahordák

Angolpark, franciapark, újraépített műemlékek, historikus álrégiségek, mint például Wartburg várának palotája, vagy épp eredetiek, mindent turistahordák lepnek el.

Évszakonként más a turisták összetétele. A nyár a családoso ké és a szünetelő diákoké, a tavasz és az ősz, a nyomott árú társasutak a jómódú nyugdíjasoké. Az életnyi munkáért jól megérdemelt nyugdíjukat verik el éppen. Aktív pihenés vagy aktív felkészülés a végső búcsúra. Magukkal szeretnék vinni a túlvilágra egy-egy

különleges táj (Fekete-erdő, Brocken csúcsa vagy a Zugspitze), egy-egy különleges kulturális emlék (Goethe háza Weimarban, Tamás-templom Lipcsében), néhány szép hang és íz emlékét. Keleti évfolyamtársaik bizonyára irigykedve néznék őket, ha tudnának róluk, hiszen ők is végiggürcölték az életüket, de az ő jutalmuk legfeljebb az lehet, ha gyorsan és fájdalommentesen pusztulnak el, hogy ne okozzanak haszontalanságukkal hosszan terhet a családjuknak.

A nyugdíjasok mellett itt vannak a gyerekcsoportok, akiket az aktuális osztálykirándulás keretében tanárok terelnek végig az európai tradíción. Unatkoznak. Egy-két stréber kérdezősködik, tanár úr, tényleg itt fordította Luther a Bibliát, de a többség csak az estét várja, amikor a tanárok végre felszívódnak, vagy a lopott pillanatokot, amikor belekörtölhetnek az otthonról hozott, belső zsebbe rejtett viszkibe. Néhány meleg pár, lányok, fiúk, aztán ötvenes barátnők, akik válás után újra egymásra találtak, s immáron kedvükre való útítársra leltek, a valahai férjük helyett, aki, ha egyáltalán rá lehetett venni, hogy kimozduljon a tévé elől, és a söre mögül a látványosságok felét úgy nézte végig, mint egy alvajáró, a másik felénél meg már be volt nyomva a helyi italoktól.

Az üzletemberek csak hét közben mutatkoznak, de hét közben is csak akkor futhatunk össze velük, ha jó időben felkelünk, mert tízkor ők már túl vannak a második tárgyaláson is, délben meg már autóba, repülőre pattannak, hogy az anyacégüknél beszámolhassanak a sikeres utazásról. Egy-egy fiatal pár, akik elszabadultak a munkahelyükről, gyerek még nincs, bármikor utazhatnak, ha a cégvezetőnek nem az a mániája, hogy szabadság mindenkinek egyszerre, és csak augusztusban van. Néhány öreg férfi fiatal nővel, biztos ajándék ez az út, egy lehetséges, bár a férfi korából ítélve nem túl hosszú távú jövő indítása, vagy egy néhány éves szeretői viszony lezárása: ezt még megkapja, de ha nem esik teherbe, akkor tényleg vége, és visszamegy a feleségéhez, akitől nem kell rettegni, hogy széttiporja a szabadidejét, nem akar már tőle semmit, se gyereket, se szexet, csak hogy otthon szuszogjon, mint egy háziállat.

S végül itt vannak a hozzám hasonló kószálók, a szerelmi válság elől menekülők, barát vagy apuka vette az utat, ketten indultak volna, de sajnos az egyikük bedobta indulás előtt a törülközőt. Én meg nem akartam, mondja a lány, hogy ez az egész kárbavesszen. Néha pár nélkül is melegnek néznek. Sajnálnak, hogy egyedül utazom, hogy lelépett a barátom, gondolják, egy gazdag svájci mágnással, aki különben undorító, de hát a barátomnak fontosabb volt a pénz, mint a szerelem, inkább lett kitartott egy testileg teljesen tönkrement vén buzi mellett, aki különben gyerekeket rontott meg, mindenki tudja róla. Egy ilyen toleráns országban, ahol a berlini nyelvtanár nő képes egy német-nigériai meccsen Nigériának drukkolni, mert a nemzeti elfogultságnak még a látszatát is kerülni akarja, nem rossz melegnek lenni, a kötelező jóindulaton túl még egy kis pluszszeregetet is beszerperhetek.

Szabálykövetés

Egy hányaveti országból jött ember jó, ha maga is több figyelmet fordít az új környezetre. Hiába idegtépő, de szabálykövetőnek kell lenni, mert itt mindenkinek megvan a maga rendje, rendek illeszkednek rendekbe, mint a jól működő

fogaskerekek. Mindenki olyan nyugodt, mintha marékszám szedné a Xanaxot, holott csak a rend működése nyugtatja le őket, nem kell görcsölni, hogy valami váratlan történik. A szobát tízkor kell elhagyni. Nem hagyom. Bekopognak. Aggódnak, talán valami bajom van. Nem, nincs. Újra kopognak, hogy el kell menni, nem értik, mért nem akkor akarok elmenni, amikor el kell mennem. Mért hat perccel később.

Persze a szabálykövetésnek megvan a jutalma: minden működik. Ha pedig ellene feszülsz, megfizeted az árát, nem csak az idegesítő figyelmeztetések, hogy piros, ne menjen át, vagy oda nem lehet kerékpárral, amoda meg gyalogosan, ez itt behajtani tilos, mi csak segíteni akarunk, néhányan még el is magyarázzák, hogy mit miért nem szabad, s te meg csak állsz ott, mint egy megszeppent kisgyerek, hogy jó, mama, többet ilyet nem csinálok.

Nem pusztán a rendreutasítás a büntetés. Bizonyos szabályok nem betartása, például a sebességkorlát túllépése pénzbe kerül. Öt napja vagyok itt, és már harmadszor villant a traffipax. Itt nincs kibúvás a szabály alól, afféle kiskapuk, hogy rendőr bácsi, én csak azért, mert nem volt senki, meg adnék ötezret, ugye eltekintünk ettől a kis vétségtől. Itt a harminc, az harminc, és rajtam kívül ezt mindenki be is tartja.

Hirtelen paranoid gondolatok kísértének meg, mert egy magyar mindig arra gyanakszik, hogy a külső körülmények esküdtek össze ellene, még véletlenül se gondolja, hogy ő az oka annak, hogy ennyiszor megbüntetik. Szóval rám vannak állva, gondoltam, a német rendszer kiszemelt magának, megfigyelték, hogy én egy potens rendbontó vagyok, s most előre teletraffipaxozzák az utamat, tudják, merre fogok menni, holott sokszor még én sem tudom, de ők a tudatalattimban olvasnak. A gatyámat is rá fogom fizetni erre az útra. Szarban van a gazdaság, s mert mindenki szabálykövető, csak tőlem remélhetnek pénzt. Ha én nem sértek szabályt, hiány keletkezik a német költségvetésben. De bennem még bízhatnak, mert én egy olyan országban nőtem fel, ahol a kutyámat sem bíztam volna az államra, s a szabadságot csak a szabálysértésben lehetett átélni.

Goethe

Goethét mindig merev és rendmániás embernek képzeltem, holott rajongott a déli országok szertelenségéért és üde kultúrájáért. A Goethe-imádat, ami Németországban mindenütt fellelhető, tulajdonképpen a mediterrán világ elismerése, még ha ezt a németek nem is így gondolják. Goethe már életében szobor volt, minden ízében arra törekedett, hogy megteremtse a klasszikus íróidolt, és ez sikerült is. Schopenhauer leírja, milyen volt, amikor elment egy Goethe-féle estélyre. Goethe unalmas és érdektelen történeteket mesélt, unalmasan és érdektelenül, s felháborodott, ha valaki közbeszólt. Ledorongolta sértetten, aztán folytatta, nem felejtette el, meddig jutott az unalom ösvényén. A közönsége ugyanaz volt, mint a mai májusoké, akik életmód- és gondolkodásmód-receptekkel kábítják a negyvenes-ötvenes nőket. Tulajdonképpen épp úgy viselkedett, mint ezek a szemfényvesztők. Teljes elfogadást és lenyűgözöttséget várt el, s ha szükségesnek látta, meg is sarcolta a közönséget. Csak annyi a különbség, hogy ő volt Goethe.

Népvándorlás

Goethe mikor a *Nyugat-keleti dívánt* írta (1819), még mit sem sejtethett az iszlám mai diadaláról. Belesek az étterem konyhájába, a háttérben szorgoskodnak a vendégmunkások. Ők a nagy szállodák takarítói is. Ott kedvesek, az utcán, ha kérdezel tőlük valamit, elutasítanak. Ma már számomra nem a biztonságot jelenti bemenni egy arab vagy török kifőzdébe, hogy látod, cimbora, én fehér vagyok, de én sem tartozom ide. Ez az otthonosság megszűnt. Nem teremt közösséget a kívülállás. Kiszolgálják, de csak mértékkel kedvesek. Megteszik, amit kell, de jelzik: én a túloldalon állok. A bevándorlók szociológiai metszete és a németek szociológiai metszete alapvetően különbözik. A vendégmunkások még mindig javarészt a mocskosabb háttérmunkát végzik. A német elit nem tár számukra kapukat. Egy török legfeljebb futballista lehet, modell vagy popzenész. A polgárosult vagy értelmiségi réteg aránytalanul soványka.

Évtizedek óta zajlik a népvándorlás. Ázsia, Közel-Kelet és Afrika országai lökik ki magukból az újabb és újabb transzportokat. A szegénység és a túlszaporodás űzi el ezeket a szerencsepróbálókat a szülőhelyükről. Gazdasági és biológiai kényszer. S a fogadó országokban is a gazdasági és biológiai kényszer teszi szükségessé, hogy jöjjenek. Ki tudná a növekvő gazdaság és a csökkenő népesség mellett betölteni az üres munkahelyeket, megtermelni a pazar német nyugdíjakat.

A külhonból verbuvált munkások társadalmilag és kulturálisan is átrajzolták Európa vonásait. Csukott szemmel jár, aki ezt nem veszi észre. Bonnban a Mohamed-karikatúrák miatt szerveztek a muzulmánok tüntetést (2012. 05. 07.). Miért ne, mondhatnánk könnyedén. Ám szokatlan dolog történt: a demonstráció során a muzulmánok nem a jobbos ellentüntetőknek mentek neki, hanem a rendőröknek. Török repperek és popzenészek a dzsihád mellett agitálnak, nyilvánosan. Valaki elemző, láthatóan szintén muzulmán, azt mondja, ez életkori probléma, belefér a fiatalok lázadó magatartásába, majd kinövik. Bizonyára nem ez a véleménye a német szélsőjobbos ficsúrokról, akik iszlámmellenes jelszavakat skandálnak, az neki sem komilfó. Az a hír járja, hogy 25 millió koránt osztanak ki ingyen a németek körében, hadd tanulmányozzák az igazság betűit, sose lehet tudni, mikor lesz szükség erre a tudásra. Mindezen folyamatok katalizátorai a salafisták. A szélsőséges iszlám mozgalom rajongói főként a fiatal muzulmánok köréből verbuválódnak. Az eszmei fészek a bonni Mehlem negyedben lévő Fahd Király Akadémia, ami persze szaudi pénzből működik, de hivatalosan. Az ideológia egyértelmű: gyűlölet a romlott, erkölcsi fertőbe süllyedt Nyugattal szemben, és akár erőszak is a helyes út megtartása végett.

A különböző muszlim csoportok az egyértelmű ellenséggel szemben képesek egységet mutatni. Olyan, a hitre, a legmélyebb lelki és érzelmi elkötelezettségre építő eszme tartja őket össze, amivel a toleranciára és a kulturális sokszínűsége építő nyugati társadalom nem tud mit kezdeni. Európa hitbéli egysége az újkor során felmorzsolódott. Közös eszme lehet a globális felmelegedés elleni harc, de nem lehet az egy másik ideológia elleni küzdelem. A régi Európa eszmeiségének, ami valahol a nemzetállam, tradíció, kereszténység, család, magántulajdon mentén körvonalazható, immáron örökre vége.

Néhányan még próbálkoznak a jó és rossz ellentétével, hogy az európai tradíció a jó mellett áll ki, szemben a személyiség megnyomorítására építő iszlám hagyománnyal. De álságos ez a különbségtétel, hisz pontosan tudjuk, mennyiszor voltunk képesek a rosszat elfogadni, ha az épp az európai érdekek szempontjából hasznos volt. A jó és a rossz nézőpont kérdése, s a nézőpont mögött ott vannak az elfogultságok és az érdekek. Nem a jó vagy a rossz dönti el, hogy mi fog történni, hanem az életakarát.

Míg az érintett országok a megoldáson törik a fejüket, miképpen lehet egyszerre megfékezni a szélsőséges iszlámellenes mozgalmakat és a dzsihád harcosait: a biológia dolgozik. A bevándorlók száma egyre nő. Egy idő után át fogják lépni azt a kritikus határt, amikor szimplán a tömegükből adódóan előlépnek a háttérből, hiába szeretné titokban minden árja, hogy ez a keleti népség ott rohadjon meg, az aljamunka frontjain. Már nem lehet ott tartani őket.

Különleges helyek

Jobb félni, mint megijedni. Bár Európa, úgy tűnik, inkább az ijedtségre épít. Törököt fogott, és nem veszi észre, hogy nem ereszti. Járunk-kelünk a világban, utazunk és szórakozunk, a cél a minél hosszabb szabadság, míg a harmadik világ „jötmntjei” életben tartják a szolgáltatást, a német nagyvárosok gyorséttermei arab és török kézen vannak, de a kisvárosokban feltűnnek a sertepertelő kínaiak és vietnamiak, hogy az élményvadászokban kitikkadt turistákat feltáplálják egy-két keleti ízzel. Olcsók, és a német konyhához képest terülj-terülj asztalkám. A savanyú káposztához, egyenízű kolbászokhoz, csülkökhöz és egybesült húsokhoz képest egy kínai gyorsétterem maga a megváltás. Nem is lehet érteni, ilyen alacsony szintű konyhára, amilyen a német, hogyan épülhetett ennyire magas szintű kultúra. Vagy talán az étkezés annyira unalmas és egyhangú volt, hogy kénytelenek voltak gondolkodni?

A tömött hasú turista újult erővel veti bele magát az élménygyűjtésbe. Különleges helyet keres. Olyat, ahol a helyiek élnek, és nincs tele külhoni tévelygővel. Minden utazónak az a vágya, hogy eredeti, különleges élményben legyen része, amiben más utazók még mögötte járnak. Mindezt tudják az útikönyvek és az alternatív útikalauzok szerzői, és a legtitkosabb helyeket, pl. egy lépcsőházból nyíló szórakozóhelyet Berlinben, is kiszimatolják, és azonnal közkinccsé teszik, átadva így az unikalitásra vágyó turisták tömegeinek, s megszüntetve ekként épp az unikalitását. A turisztikai ipar tulajdonképpen minden különlegességet bedarál a tucatélmények masszájába.

Tisztaság

De keveredhetsz bárhová, ritka és különös helyekre akár, egyben azonosak: olyan tisztaság van, mintha éjjelente a Brocken boszorkányai, mielőtt seprűre kapnának, átsöpörnék az országot, vagy valamelyik nagy mitikus hős, mondjuk Siegfried, aki ennyi kínos háborút követően kardhoz már nem nyúlhat, egy óriási partvissal kitakarítaná az országot. Bár néha kívánnivalót is hagy a munkája,

amikor a szemetet csak a szomszédos országokba seprí át, gondoljunk csak arra a néhány évvel ezelőtti történetre, amikor vagonszám érkezett Magyarországra a német szemét. Persze az igazsághoz hozzátartozik, hogy ezt a szemétseprést korántsem a német mitológia hősei végzik, inkább az ezeregyéjszaka meséiből idekeveredett keleti mesehősök.

Amúgy a németek környezettudatosak, bár kevésbé, mint a skandinávok, de azért szelektálnak és takarékoskodnak, tisztán tartják, amit tisztán kell, harcolnak az alternatív energiaforrásokért. Mindenfelé napelemek, szélérőművek. Az alternatív erőművek terén a németek évek óta az élvonalban vannak. A fények visszafogottak, a szállodában, ha mindent felkapcsolsz, akkor is csak félhomály, olvasni nem, vagy alig lehet. A közvilágítás is óvatos, a lehető legkésőbb kapcsolják fel, és itt sincsenek a lámpák verőfényre állítva. Még a hangszennyezésre is fordul figyelem. A lakott területek közelében az autópályák sokszor a föld alá vannak vezetve, ha nem, gigantikus hangfogó falak óvják az ottlakókat, s pluszban sebességkorlátozás, nem bőgetheted tisztól hatig a gépedet, amikor egy rendes német munkás épp az édes álmát alussza.

Indiában ezzel szemben, még a Himalája kirándulóhelyein is, nejlonzacskók lifegnek a környező fákon. Irgalmatlan füst és hangzavar a nagyvárosok utcáin, mégis az indiaiak ökológiai lábnyoma alig látszik, a németekét is nehéz észrevenni, de nem azért mert kicsi, hanem azért, mert jól elrejtik.

A bevásárlóutca

Ha betévedsz egy nagyváros, Frankfurt vagy Köln központi utcájába, láthatod, az ökológiai lábnyomot csak a mezőkön meg a takaros házak körül sikerült eltüntetni. A bevásárlóutca a pokol főpróbája. Fogyasztási cikkek halmai, s közöttük tömött sorokban portyázó vásárlók. Tárgyak, amelyekre valójában nincs szükség, de most néhány euróval olcsóbbak. Most érdemes megvenni őket, hátha majd egyszer szükség lesz rájuk. Aki nem tud részt venni az akciós vásárlásban, az másodosztályú fogyasztó. Te mit vettél? Nekem nem volt olyan, amit akartam volna, szóval... Ahá, nem volt rá pénz, gondolja a beszélgetőtárs, mert most olyan, hogy nekedvaló nincs, olyan nincs. Épp az a kínálat lényege, hogy mindenkinekvaló van.

Özönlenek, a boltok felirataival kérkedő csomagokat cipelnek magukkal. Vásárolni mindenáron, rettegni attól, ha nem veszünk, ha nem bővül az általunk birtokolt tárgyak sora, akkor beleveszünk az ürességbe. A konzumálódás lett az egységes Európa kultúrája. Ezt kéne belevenni az európai alkotmányba, nem a keresztény alapokat.

Fogyasztás

Ahhoz, hogy az egyes ember jó fogyasztó legyen, hogy a fogyasztásban szinte szakrális örömet éljen át, el kell hitetni vele, hogy különleges és jelentős. Mivel minden élet ugyan egyedi, de egyik sem különleges, s jelentősége csak a maga kompetenciájának szintjén létezik, egyedül a fogyasztás tudja a jelentőséget iga-

zolni. Minél magasabb szinten veszel részt a fogyasztásban, annál jelentősebb és különlegesebb vagy, sugallják a reklámok. Te tudsz több lenni! Te tudsz a csúcsra jutni! Ahogyan a BMW reklámja hirdeti a Zugspitzén kétezeröttszáz magasan: mindenki a csúcsra tud jutni, mármint a fogyasztás csúcsára, ebből adódóan az élet csúcsára s a saját különlegessége csúcsára. A fogyasztás a jelentőség tévképzetével kábítja el a fogyasztót, aki így nem veszi észre, hogy épp ennek révén a legközönségesebb tucatemberré vált, aki még a saját egyediségét is feláldozta a különlegessé válás és a fogyasztás oltárán.

Hasonlóság

S persze a globális fogyasztási szokások egységesítik az életmódokat, a különböző fogyasztói kategóriák tagjait egyenmasszává alakítják. Egy német háziasszony közelebb áll egy magyar háziasszonyhoz, mint egy német szinglihez, ahogyan a német szingli is a magyar szinglihez, a német tanár a magyar tanárhoz, a német egyetemista a magyar egyetemistához, a hajléktalan a hajléktalanhoz, mint bárki máséhoz a saját nemzetükből. És nincsen olyan eszmeiség, szokás, kulturális és fogyasztási specialitások, amelyek ezt felül tudnák írni. Az életstílusok olyannyira standardizálódtak, hogy Európát nem lehet nemzetállami irányból értelmezni. Legfeljebb olyképpen, hogy melyik országban mennyi pénz áll rendelkezésre ennek az életstílusnak a legyártásához.

Ügyetlenek

Közép-Európa államai valójában olyanok, mint egy ügyetlen Németország. Hasonló a szerkezetük, hasonlóak a céljaik, a társadalmi elvárások, az ideológiájuk. Hasonlóak vagyunk, csak nem működünk.

Ugyanakkor Németország épp emiatt a jó és megbízható működés miatt, persze, sokkal unalmasabb, mint egy zűrzavaros közép-európai vagy balkáni állam. Valószínű, egy nő férjnek Németországot választaná, de szeretőnek keresne egy olyan országot, ahol nem tudni betonbiztosan előre, hogy mi fog történni. Maga a férj is patronálja ezeket a vidámságot és váratlan eseményt produkáló szeretőket. Ha művészek, festményeket vesz tőlük, finanszírozza a tanulmányútjukat. De ha a szeretők kockára akarják tenni a rendszert, meg akarják ingatni a férj biztos és erős státusát a világban, na, akkor beintenek, hogy oké, hogy megdugod a feleségem, és hogy egész évben rólad beszél, hogy lenyúltad egy csomó pénzem, de hogy szétverd a házasságom és ellopd a bankkártyámat, azt már nem. És akkor megsértődik a szerető, ahogyan megsértődtek a görögök, meg az olaszok is, meg persze a spanyolok, hogy de szemét ez a férj.

Európa határa

A tömegesedés mindenre kiterjed, mert a piacnak nincs, csak a jólétnek van határa. És ez a határ korántsem az Elba, mint szokás volt történetileg mondani, vagy az Ens. Ez a határ Németország és Ausztria keleti határa. A határon túl élők

csak ott ácsingóznak, mint a munkanélküli vendégmunkások az utcasarkokon, hogy valami abból a fényes gazdaságból csússzon már át hozzájuk is. S persze néha csúszik is, egy kis tőke, egy kis befektetés, de mindig kevés. Épp annyi, hogy piacként fennmaradjanak, de a jómódig, netán az önállóságig, amikor ők is kompetens termelőkként jelenhetnének meg a nemzetközi gazdasági piacokon, ne jussanak el. Ahogyan a multinacionális cégek a vezető menedzsereiket, úgy tartják a gazdagabb országok a lecsúszókat. Csak annyi pénzt kaphatnak, ami mellett megőrizhető a függőségük.

Basic English

Multinacionális világban élünk. Ezerfelől jönnek emberek, turisták, diákok, munkavállalók és szerencsevadászok. Mindenki egy lebutított angolt beszél. Jól megértik egymást, nem kell mélyre menni. A kommunikáció hatvan százaléka amúgy is metakommunikatív elemekből áll. Rossz, ha valaki jól tud angolul. Ő zavarban van. Túl komplikáltan fejezi ki magát. Látom rajta, angol szakos lány valahonnan Keletről, hogy próbál a többiekhez romlani. Kínlódik, keresi a szavakat és kifejezéseket, melyiket értik, melyiket nem. A végén ő makog, a többiek, mint a vízfolyás.

Arrébb megyek. Nem akarom tovább követni a tudást a megszegyenülés útján. Három fiatal lányt nézek a kölni dómban. Nálatok is ilyen templomok vannak? – kérdezi a német lány a román lánytól. Együtt járnak egyetemre, olyan szakra, amivel a román lány akár Németországban is el tudhat helyezkedni. A román lány visszanezett, egy kicsit várt, aztán mondta, hogy ők más vallásúak, ortodoxok. A német lány szeme kikerekedett, jó tanuló volt a gimiben, de erről nem volt szó, vagy elfelejtette, mint a fizikátételeket. A román lány magyarázni kezdte a különbségeket, aztán, mert épp egy oltárkép is volt ott, belefogott, hogy elmagyarázza, mi az ikon. A német lány nem értette. Azon is Jézus van, mint az előttünk függő oltárképen. A román lány itt megbukott. Nem tudott továbblépni, csak testben a háromkirályok hamvait őrző ereklye felé.

Nem tudunk semmit egymásról, gondoltam, még a hozzánk közelálló tradíciókról sem. Hogyan is érthetnének meg a miénktől teljesen másképp működő hagyományokat, például, hogy mit akar az iszlám.

Multikulturálisak vagyunk, de ez nem jelent többet, mint a lebutított angolon való kommunikációt. Kommunikációt egy olyan nyelven, ami, mint információhordozó, legfeljebb az agyig ér el, a személyiség mélyéig biztosan nem. És ha sokáig használunk egy olyan nyelvet, ami nem ér el bennünket, félő hogy végül befagy az énünk. Befagynak a mély érzelmeink, s tényleg beszélő állatok leszünk, akik nyelvi szinten hírt tudnak adni az ösztöneikről, de azon túl, ami a darwini feladatuk, nem éreznek semmit.

A bolgár lány

A bolgár lány, Marina, nem megy haza, legfeljebb nyáron. Befejezi itt az egyetemet, gazdasági szak, master, a három évet még Szófiában végezte. Szőke,

könnyen fog asszimilálódni. Hamarosan Frau Marina Sultz lesz, mondjuk. Egy középosztálybeli fiú választja, bosszúból az apja miatt, akit már kiskora óta utált, mert a saját elveit akarta ráerőltetni, többek között azt, hogy hozzájuk hasonló családból válasszon társat, hogy családi ünnepeken lehessen jókedvűen sörözni meg szidni a muzulmánokat, nevetni az iszlámmellenes karikatúrákon, mert az milyen vicces, hogy egy minaratekkel körülvelt evangélikus templom megkérdezi, hogy hogyan tudok majd integrálódni, vagy hogy a német parlamentben az egyik képviselő megkérdezi a másikat, hogy te, Ali, meg kéne már oldani ezt a németkérdést.

Ez a német fiú úgy tört borsot az apja orra alá, hogy mást választott, de nem sokáig tartott a borstörés, mert Marina németebb lett a középosztálybeli német menyeknél. Mint beilleszkedő, túlteljesített még németeségből is. Lassan elmaradtak a bolgár rokonok, megöregedtek, nem volt kedvük utazgatni, aztán meg is haltak, szóval hazautazni sem volt miért. Marina is csak később, ötven körül sírta el magát először, mert valami szagról, vagy mert az utcán hallott valakit bolgárul beszélni, feljött benne a gyerekkora. Nem is az emlékek miatt sírt, hanem mert annyira idegenek voltak azok a bolgár mondatok, amiket hallott, s aztán amelyek ennek nyomán eszébe jutottak. Mintha egy másik ember lett volna, mintha azok az évek nem lennének részei az ő életének. Már régóta németül álmódott, s ha valaki megszólalt az álmában bolgárul, az idegen volt, vendégmunkás, itt tanuló bolgár lány vagy turista.

A barátnője, ugyanabban a kávézóban dolgozik, ő is a tanulmányi költségek miatt, rosszabbul jár. Fekete, törökös kinézetű, s ha nagyon megvakarjuk, egy muzulmán nagymama is előkerül. Számára az asszimiláció más útja látszik kirajzolódni. Lehet, öt-tíz év múlva már nem fognak beszélni egymással. A gyerekeik meg egyenesen ellenkező fronton fognak harcolni.

Hát ez lehet két bolgár lányból Németországban. S minden bizonnyal épp ez is lesz. Persze Marina izgul, mint mindenki az élete elején. El sem tudja képzelni, hogy miképpen alakul majd, sikerül-e megvetnie a lábát, azt meg végképp nem, hogy ilyen mélyen beilleszkedik a német társadalomba. Nem tudja, lehet-e neki olyan szerencséje, van-e annyira szép, jó és okos. Nem látjuk előre, hogy az egész olyan, mintha már le lenne játszva. S mikor később az a sírós szemű ötvenes Frau visszanéz, akkor sem törvényszerűségeket lát az életében, inkább szerencsét, hogy így alakulhatott.

Hősök nélkül

Otthagynom a bolgárokat, átsétálok a történelmi városrészen, vezető hanza város volt, mint például Wismar, mégis percek alatt keresztülérek rajta, s a modern lakótelepek tolakodnak élém. Az utolsó hősök többsége ezekben a környezeti- és emberidegen gettóban élt. Bár ezek a hősök, akik a keletnémet mítosz szerint szembeszálltak a sátánnal, s emiatt egyedül méltók a német megváltásra, nos, hát ezek a hősök is fogyasztók lettek az egyesülést követően. Néha ugyan, mint számtalan közép- és kelet-európai társuk a szovjet lágerből, visszasírják a biztonságos múltat, amikor nem kellett rettegni a létbizonytalanságtól, nem kel-

lett képesíteni a pénzért, hogy fogyaszthassanak, mert pénz az eleve nem, vagy alig volt, s ha lett volna, akkor sem lett volna mit venni rajta.

Akkor jobb volt, mondogatják, mert olyanok vagyunk, hogy nem tudjuk az életünk ritmusát elkülöníteni a körülöttünk zajló világ ritmusától. Azt hisszük, a világ is akkor élte fénykorát, amikor mi. Holott dehogy volt az fénykor, csak épp akkor voltunk húszévesek, meg harmincévesek, akkor szerettünk igazán és születtek gyerekeink, most meg nagymama- vagy nagypapakorban vagyunk, már jó ideje kifelé mozogva az aktivitásból. Akkor még az a szörnyen szürke világ is fel-felmutatott színeket, most meg a körülöttünk lévő sok-sok színre se dobban a szívünk meg.

Két harmincas nő

mellettem, ők csak rövid kis ízelítőt kaptak abból, amitől a szüleiknek még ma is összeszorul a gyomra. Ráadásul gyerekek voltak, s a gyerekek nincs olyan, hogy diktatúra, meg terror, nekik csak olyan volt, hogy gyerekkor. Volt kis szabadjuk, hosszú hétvége, a cég nem gördített akadályt, s gondolták, ezt most eltöltik együtt. Egyiknek sincs partnere. Ezért, azért, ne részletezzük: nincs. Szakítás volt nemrég, s persze nem lehetett nem átbaszásként megélni, mert nincs olyan férfi, aki rendesen tudna szakítani, összevissza hazudozik, hogy most neki az igazit kell elhagynia, és biztos nem talál még egyszer ilyen nőt, de mit tehetne, nem érett még erre a komoly kapcsolatra, holott csak arról van szó, hogy egy másik nő becsúszott, aki még nem lett harminc. Nevetnek, nagyokat, annyira jól érzik magukat. Ez a pár nap együtt, ebben a városban, tök jó. Legalább begyógyulnak a sebek. Egy férfi sem tudná, pláne józanul, ennyire jól érezni magát, ráadásul úgy, hogy még nője sincs.

Ez az a korosztály, akiről lassan lemond az apjuk meg az anyjuk. Amúgy a szülők különélnék, talán épp ez az oka ennek a nehézkes párválasztásnak. Néha, mikor együtt ebédelnek az egyedül élő anyával vagy az új kapcsolatban élő apával, a szülők már szóba se hozzák a normális házasságot, hogy család meg ilyesmi, csak arról a tíz percről beszélnek, amit rá kéne szólni, hogy gyerek legyen.

De mi lenne, ha egyikük a kötelező vasárnapi ebédre hazaállítana egy törökkel, hogy apu, anyu, én ezzel fogom az életem... Mire az apa dühösen: elbaszni, meg a miénket is. Milyen unokáink lesznek, terroristák, és ömleni kezd belőle a kulturált gyűlölet.

És mi lesz akkor, ha a török fiú a következő hétvégén a szőke lányt hazaviszi, hogy apu, anyu... Ez ki, vágna a szavába az apa, ezt hol szedted össze? Mit akarsz vele? Persze, mindez törökül zajlik, a lány nevetgél, mert gőze sincs, miről van szó. A törökök, míg ócsárolják, oda-odamosolyognak, aztán dühödten kérdezősködnek tovább. A lány azt hiszi, ez maga a kulturális különbség, ilyen, ha egy török fiú hazaállít a jövendőbelijével.

A vége az lett, hogy a leendő férj, ennek a török családnak amúgy a legfiatalabb tagja, egy reggel, ha ébredt volna, a hűlt vérében ébredt volna, mert a bátyja meg a haverjai elmetszették a torkát álmában. Ez a cselekedet az ő gondolkodásuk szempontjából konzekvensnek tűnt. Az anya és az apa rendesen elsírta ezt a fiút. Nem

vetődött fel bennük, hogy némiképp okozói ennek a halálnak, legfeljebb az, hogy miért nevelték úgy, hogy ki akarjon költözni abból a kultúrából, amibe született.

Integráció, indulat

Mint minden ember, a törökök is integrálódni szeretnének, de úgy, hogy ne veszítsék el a saját identitásukat. Az integrálódás persze nem veszélytelen folyamat. A többségi társadalom nem minden kaput tár ki. S ha véletlenül mégis belögsz oda, ahová nem volna szabad, kitoloncol. A beilleszkedésért cserébe kimondva-kimondatlan a kulturális különbözőség feladását követeli meg. Magától értetődő, hogy ez indulatot generál. Magam is, mint kívülről betolakodó, az integrálódás során számtalanszor szereztem be sérelmeket, amelyek a mai napig indulatokat keltenek bennem. De az én esetemben e mögött az indulat mögött nem áll egy pontosan körülírható csoport, nincsenek sem szociológiailag, sem ideológiailag meghatározható harcostársaim, nem érzek e tekintetben, legfeljebb halvány közöséget a vidékről jöttekkel. Nincs csapat- és ellenségképem, s pláne nincs ideológia, amivel szemben értelmezhettem magam, illetve ami alapján én szemben állok. Ráadásul az én integrálódásom tökéletes: rajtam nem látszik, hogy más vagyok, ha nem írnám meg időnként, senki nem feltételezné, hogy vidékről keveredtem a fővárosba, a gyerekeim meg már nem is értik, miről van szó.

A törökök mögött viszont ott a közös sors történet, valamint egy határozott ideológiai hinterland, ami szükség szerint az erkölcsi felsőbbrendűséget is biztosítja. Valamint ott a biológia, ami ontja a „harcosokat”. S persze mindehhez hozzájön még az arab országok erkölcsi és anyagi támogatása. A „lázasok” többsége amúgy második és harmadik generációs fiatal, nem érzik, hogy hálásnak kéne lenniük a befogadásért, nincs emléküik arról, hogy miféle nyomor elől menekültek a szüleik, nagyszüleik. Ők csak azt látják, hogy még mindig nincsenek ott, ahol a törzsökös németek. Lázasást, forradalmat soha nem a nyomorultak szítanak, hanem azok, akik már tudják, mit lehet és mit kéne még elérniük. Van viszonylagos jólétük és némi tanultságuk.

A demokratikus és liberális alkotmányokra épülő társadalmak számára kezelhetetlen a probléma. Egyszerre szeretnék megfékezni a jihad-watch portál szélsőjobbosait, valamint a szélsőséges iszlamistákat, akiknek a száma rohamosan növekszik. (Hozzá kell tenni: az ő ideológiai elkötelezettségüket nem kérdőjelezi meg a saját közösségük, só!) Megfékezni mindkettőt, ez az európai norma, holott az államok érzékelik, hogy érzelmileg és gondolkodásban is a kulturált európai ember, az ő szavazóbázisukat is adó többség és annak elitje, ha formálisan nem is, mert szégyellné, de a színpalak mögött lassan összefog a szélsőjobbal, és szívből gyűlöli a hálátlan betolakodókat.

Üvölt

Üvölt az autórádió. Beteríti az utcát a török popzene. Tolakodó szubkultúrák és lokális kultúrák mindenfelé. Amikor Európa a lehető legnagyobb egységre törekszik, a kiskultúrák egyre hangosabban követelik az autonómiájukat.

Az Unió mintha túl nagy egység lenne, s inkább megrémíti az európai lakosságot, mintsem biztonságot adna. Nem alakult ki az összeurópai identitás. A túl nagyban elveszette bolyong az egyes ember. Fogódzókat keres, valamit, ami közel áll hozzá. A hagyományos európai államok egyszerre vesznek bele az egyenmasszába, s ragaszkodnak valami kulturális egyediséghez, legtöbbször divatjamúlt archaikus értékekhez. Kapaszkodunk a nemzetünk, a tájegységünk, a városunk, a vallásunk, a szakmánk, a focicsapatunk, a hobbink zárványába, s ha ezt komolyan vesszük, s nem játéknak, egyhamar nevetségessé válunk. Ezzel szemben az iszlám hívei egyszerre élik meg a lokális másságot, a kisebbségi akolmeleget, valamint egy muzulmán álombirodalomhoz való tartozást, ahol, ha majd a valóságban is létrejön, ők osztják a lapot.

A német szellem

Persze a lapot egyelőre még nem ők osztják, de már jelzik, hogy hamarosan náluk lesz a pakli, mert néhány kulcsfontosságú lap a farzsebükben lapul. A lapot egyelőre a többségi németek osztják, akik ma is, mint annyiszor a történelem során, képesek elkábulni saját gazdasági, pénzügyi és politikai szerepüktől. Már a weimari klasszika korától él a németekben az a kép, hogy ők, szemben a seftelő angolokkal, hollandokkal, az élveteg franciákkal, a naphosszat sziesztázó déliekkel, mindig valami nemesebb cél, eszme valóra váltásán munkálkodnak. Tulajdonképpen ezzel magyarázható a sok-sok politikai kudarc. Soha nem figyeltek az apró érdekjátzmákra, csak a nemesebb végcélra. Bezzeg, akik az emberiség jövőjével mit sem törődtek, azok győztesen, teli zsebbel és előrefeszített mellkassal tudtak kijönni mindenből. Ez a német énkép, bár valójában köszönő viszonyban sincs a valósággal (amennyire igen, attól meg isten mentsen), jól jött a történelmi kudarcok magyarázatakor. Elbuktunk, mert mi a nemes ideák megszállottjai vagyunk, de ha a bukás százszor megismétlődik, akkor sem szabad a haszonleső nemzetek szintjére süllyedni. Ebben amúgy rokonok vagyunk, hisz a magyarok sem győznek eszmékkel és ideákkal mentegetőzni a sok-sok ügyetlenségért, csak az a különbség, hogy a németek, amíg süketeltek, soha nem tették le a pajszert, mi viszont annyira megsajnáltuk magunkat, hogy fel sem tudtuk venni.

A német autós

A német szellem manifesztációja a német autós. Annyiban különbözik a nemaútós némettől, hogy jobban látszik rajta a szabálykövetés. Ha valahol hatvannal kell menni, legfeljebb hatvankettőre pörgeti fel a gázt, ám ahol nincs sebességkorlátozás, átadja magát a száguldásnak. A keletről idevetődött autós néha, mikor elsuhan mellette egy hatalmas BMW kétszázzal, bizony úgy érzi: áll. Amúgy épp így suhan el mellettünk a német gazdaság is, csak a magyar nem a némethez viszonyítva áll, hanem objektíve is.

A lakott területekre érkező német autós nem úgy tesz, mint a magyar, hogy a falutáblánál veszi le a lábát a gázpedálról, hogy majd lelassul ötvenre, ha elég

hosszú a falu. Nem, a német a falutábláig százzal megy, ha százzal volt szabad addig, de a falutáblától közvetlenül pontosan ötvennel. A gyanakvó magyar autós persze meg van győződve, hogy mindez azért van, mert a közlekedésrendészet és a fékpofagyártó cégek létrehozta egy konzorciumot. A közlekedésiek megkövetelik a rendet, aminek következtében megnövekszik a kereslet a fékpofákra, a gyártók pedig az így beszédett többletbevételből busás vagyonokat fizetnek a rendőrségnek vagy a rendőrség magas szintű vezéreinek.

Feszt van

A német szellem antipólusai a vidám német leventék, akik sörrel teleszopva, lángoló fejjel, összeszűkül, a látásra alig alkalmas szemmel, s erősen latyakos hangon üvöltöznek a sörkertekben. Mintha egy régi németalföldi képen lennének. Eltorzult arcok, nagy fej, vörhenyes, izzatag bőr, olyanok, akikről azt hittük, csak a középkorban éltek. Hát nem, most itt vannak a leszármazottjaik körülöttem. De nem csak a test és a fej emlékeztet a sötét középkorra, büdösek is, mint a középkori emberek, akik csak hébe-korba mosakodtak. Persze feszt van, most lehet, most az van, hogy ezt kell csinálni, most kiengedhetjük a szelepeket. Valójában ez is a rendszer része.

A régi képek és szobrok setesutaságát alapvetően a megformálás ügyetlenségével magyarázzuk. De mi van akkor, ha például a gótikus szobrok épp a kor emberképét tükrözik vissza, ahogyan a cérnavekonyra fogyasztott vagy retusált és agyonplasztikázott modellek a mai lányok mintaképei. Vajon volt-e olyan, hogy átadták például a brémai városházát, s akkor odamentek az emberek, nézték, nézték a szobordíszeket, és azt mondták, hát, ez nem hasonlít senkire, milyen nevelésesen hosszúak meg vékonyak a lábaik, mekkora bazi nagy fejük van... Vagy épp ellenkezőleg, azt mondták, ezek marha jól néznek ki. De jó volna ilyennek lenni, sóhajtanak fel a fiatal lányok. A férfiak meg, hogy te asszony, te mért nem nézel ki olyan jól, mint az a Mária, meg Magdolna, meg Erzsébet? Mért nem jutott nekem olyan feleség, a kurva életbe, és lehúz egy literes kupa sört. Majd jönnek a böjti hónapok, mondja az asszony, akkor majd leadom azt a kis pluszt. Kis plusz? Nézzél már tükörbe! Ráadásul tudom, hogy akkor is lopva kolbászozol a kamrában. Nem, az a macska volt, szabadkozik az asszony. Macska, na, ne hülyíts már, tavaly se fogytál le, idén se fogsz. Soha nem fogsz olyan jól kinézni, mint az a szobor. Ha a szobor is szülne öt gyereket, akkor az se nézne ki jól, mondta az asszony, úgyse én kellek neked, hanem az a kurva sör, meg az a büdös kurva kocsmárosnő. Azt hiszed, nem tudom, ez egy kis középkori város, itt mindenki ismer mindenkit. Akkor a férfi elhallgatott, és könnybe lábadt szemekkel, önmagát sajnálva, hogy mért ilyen a felesége, bámulta hol a szobrot, hol a söröskupát.

Az ész az amerikai fiú osztja, ő sem különb, mint a németek, idejött vedelni, szülők nincsenek, csak haverok. Egy véletlen folytán, hogy a mamája német, beszéli a nyelvet. Ebbe a tudásba önti a dagadó önérzetet. A többiek hasonszőrű, ámde német fiatalok, nincs mögöttük egy világbirodalom, amelyik gond nélkül kimosakodta magát a koreai meg a vietnami háborúból. Nekik csak ez a kis

ország maradt, ráadásul tele szégyenfolttal. A németek elkezdnek rendeződni: egy, aki az amerikai csodálja, egy, aki felveszi a kesztyűt, egy, aki elkezd a társával beszélgetni, hogy na, ez az amerikai pukkancs nem érdekel, egy, aki úgy csinál, hogy most épp a transzcendenciába merült el, vagy a metatérbe. Aztán elfogy a sör, s mintha minden akarat hirtelen egy irányba mutatna. Kell még sör. Borítékolni lehet, nem az amerikai fiú fog felállni.

A fiúknak csak egy kis része ússza meg, hogy élete legalább egy részében ne mutassa magát gyilkolásra és baszásra kész állatnak. A mellét megfeszíti, a csípőjét kicsit előrenyomva megy, lábaival kifelé csámpítva, kezeivel birkózótartásban, szemmagasságnál nem ereszti lejjebb a tekintetét. Néha kezében van egy sörösdoboz, és így halad. Vinnyogva és erőltetetten nevet. Szinte a teljes kandúrlete előrobban ebből a fülsértő hangból. Ha megszólalnak, és persze, hogy meg, soha nem tudnak hallgatni, erőltetett hangon, s csak a hanglejtésen, és nem a mondottak tartalmából érezhető, hogy örökösén humorosak.

Színjáték az egész, de valószínű, azok a fiúk, akik ezt a mimikrit nem tudják csinálni, sokáig cipelik az önértékelési szorongásaikat, hiszen a lányok is ezekre a férfierőt sugalló hímeke reagálnak. Még akkor is, amikor az érzékenyebb fiúknak panaszkodnak, hogy azok mekkora parasztok, szarba se veszik a lányokat. Na, azok a lányok sem az érzékeny fiúkkal akarnak járni, csak a felajzott kandúrbandival. Ettől persze a kandúrnak tovább dagad a melle, az érzékeny fiúknak meg az összeesettségtől a hátukon potyognak ki a bordái.

Az össznépi vonyításban a török fiatalok nem vesznek részt. Talán itt-ott egy-egy lány, aki a törököktől ennyire elütő viselkedésű fiúba szeretett bele. Mennek pl. Kölnben a folyóparton, ahol csapatostul vedelnek a németek, s idegenkedve nézik a kurjongató részeket. A németek időnként felnéznek, és látják ezt a tartózkodó figyelmet. Rosszul érzik magukat. Nem lehet úgy felhőtlenül bulizni, hogy ezek a tekintetek örökösén lekicsinylően stúriák őket. Mint valami ellenőrök, akik nem győzik kimutatni, hogy különbek náluk. Aztán majd hazamennek és előveszik a szabályjukat, levélbombáikat, titkos nukleáris és biológiai fegyvereiket, s amíg a németek halálra isszák magukat, addig ők továbbfejlesztik a föld alatti hadsereget, a virtuális kalifátus regimentjét. Gondolják a vonyítók, de másnapra elfelejtik, hogy ezt gondolták, mert a sör kitörölte belőlük az este emlékképeit.

A vidám német fiatalok, ahogy haladunk bele az éjszakába, egyre inkább kivetkeznek magukból, helyesebben a saját szigorukból, rácsatlakoznak egy-egy elviselhetetlen német táncdalra. Mert csak olyan van. Vagy a Betontod, a Toten Hosen, a Ramstein brutalitása vagy az indulóba öntött nyáladzás. Szóval ennek a tánczenének, valamint az elfogyasztott söröknek a hatására ripsz-ropsz asztalra pattannak, és közösen vonyítják a bugyuta dalt, aminek mondanivalója a trinktrinkben foglalható össze, egymásba karolva dőlöngélnék, kezükkel a levegőben kalimpálva, a refrénnél felnyomják a hangerőt. Amúgy a tornamutatóvány nem korosztály függő, lassan a harmincasok-negyvenesek, szóval mindenki felkászálódik az asztalokra. Annyira fel vannak szabadulva, hogy a mellettem állók engem is unszolni kezdenek, hogy asszimilálódjak ebbe a vidámságba. De nem tudok.

Meccsen voltunk apámmal, mert azt gondolta, egy apa vigye el meccsre a gyereket, az olyan apa-fia szórakozás. Mindenki felpattant, ha gól volt vagy helyzet, és kiabált torkaszakadtából. Úgy ugrottam volna, mondani, hogy hajrá, az apámra néztem. Nem mozdult. Csendben figyelte a labda járását, néha esetleg szisszent egyet. Talán innét ered, hogy képtelen vagyok az efféle felszabadultságra. Az egyszerű, felhőtlen elszakadásra a gondoktól. Kívülálló lettem, mint a zúrzavart gyanakodva figyelő törökök.

A Rajna-parton nem szűnik a mulatozás. A fiatalok hozzák a söröket a közeli éjjelnappaliból. Visszaváltani már nem fogják az üvegeket, épp elég volt idáig elcipelni, meg amúgy is, üveggel együtt is harmadáron isznak, mint a legszarabb csehóban. A szorongó üvegyűjtő csak késő este jön. Kezdő. Még szégyelli, hogy ezt csinálja. Neki már nem, vagy alig akadt üveg, az éllemesebbek már többnyire kipucolták a terepet. Hamarosan le kell vetkeznie a szégyenérzetet, mert különben alkalmatlannak bizonyul a feladatra. Ráadásul még meg kell küzdenie a szorongásaiktól már jó ideje megvált üvegyűjtőkkel is.

Ruhr-vidék

Amíg a Rajna-parton felkorbácsolódnak az érzelmek, a folyó csendben szállítja az árukkal megpakolt uszályokat, a Ruhr-vidéken pedig több műszakban zajlik a munka. Egy hegységnyi méretű lakott terület, a városok egybeérnek, gyárak, szerelőcsarnokok a legkülönbébb korokból. Van, ami már csak szórakozóhely vagy műemlék, van, amit épp hogy felépítettek. A területet keresztülszelő két-szer négy-sávos autópályán hömpölyög a forgalom. Egy sávban csak kamionok. Ömlesztik az árut a világra, többek között a lesajnált déli és keleti országokba, ahonnan különben nem kevés nyersanyag érkezik ezekbe a termelőegységekbe.

Németország még mindig a modernség korában él, ahol az ipari termelés embermilliók munkáját igényli. A robottechnika még nem váltotta le az ipari munkásságot. Még nem kell second és third economyról beszélnünk. Nem kell azon gondolkodni, ha gépek végzik az ipari termelést, hová kerül az a sok-sok munkáját vesztett ember. Ahogyan egy szociológiai felmérés is bizonyítja, szemben mondjuk a skandináv országokkal, ahol a lakosság leginkább a környezettudatosságra, az emberi jogokra, a jóléti államra, a kisebbségek védelmére büszke, a németeknél a modernizációs sikerek, a gazdasági erő, a nemzetközi politikai jelentőség viszi el a pálmát.

Ijesztő nézni ezeket a gigantikus járműveket, tele áruval, mintha háborúba vonulnának, s valóban oda. Legyőzni vagy megelőzni a világ, de legalább Európa minden gazdaságát. Nem élhet Európában mindenki azonos szinten, mondta a brémai filozófiatanár, jelezve, hogy a töke tele van minden németnek, hogy örökösen nekik kell kinyitniuk a spárkasszát, ha az Unióban valaki szarba kerül. Holott nincs más választás, mert ha elzárják a pénzcsapot, Németország is megsínyli, mondja egy görög politikus a tévében, pontosan tudja, a németeknek miért kell Európa déli fertálya, s hogy vannak Berlinben rendes német fiskális-politikusok, akik egy sajtópapíron is pontosan ki tudják számolni, mennyi a belég és a kilég.

A német gazdaság most talán megismétli azt, amit az ötvenes években, amikor évente félmillió új munkahely jött létre. A boltokban eladókat keresnek, az éttermekben felszolgálót, az építkezésekhez munkásokat, a buszokra, villamosokra vezetőket. Mindenütt munkahelykínálat. Toronydaruk a belvárosban, a külvárosban, autópályák kerülnek a föld alá, a megsérült pályaszakaszokat nagy erővel építik újjá, s ezek a gigantikus munkák folyamatosan generálják a belső piacot és a termelést. Az építkezés aktivitása majdhogynem erősebb élménye egy utazónak, mint a kulturális tradíció, a tárgyi műemlékek gazdagsága, valamint a természeti látványosságok.

Megbízható munkások, megbízható munkahelyek, megbízható fizetések, s ami ezzel együtt jár: megbízható életszínvonal. Ludwig hazamegy a gyárból, bazi nagy vasteknóket préselnek, egy báméskodó írónak elképzelése sincs, hogy mihez kellene. Jó helyen lakik. Van egy megbízható felesége, épp vacsorát csinál, mint minden a környéken élő német férfi felesége. A gyerek játszik, rendesen teljesít az iskolában, nem túl jól és nem túl rosszul, ahogyan Ludwig is valaha. Talán a lánnyal könnyebb lesz, ha majd odajut. Ő olyan, mint az anyja. Az is jó tanuló volt. Lett is neki ilyen jó férje, mint Ludwig. Szóval a gyerekek is rendben, valószínű, a Ludwigéhoz hasonló életet sikerül majd élniük. Felpattintja a sört, iszik a teraszon. Olyan háza van az agglomerációban, hogy van neki terasza. Átlapozza az újságot, bekiabál a konyhába, hogy mi történt egy híres némettel, a hülye ittasan vezetett vagy elvált. A nő is visszaszól, de csak a vacsoráról valamit.

Ki akarna ennél külön életet? Nem messzire a temető, boldog és aktív nyugdíjasévek után majd Ludwig is oda fog kerülni, először a családból. A szülei valahol máshol, egy hatalmas városi temetőgettóban vannak elhantolva. A gyerekek és az unokák majd sírnak. Jó apa volt, megtanította a gyerekeit élni.

Néha jó

Vajon milyen vallású Ludwig? Talán protestáns, rendezett, célirányos élet, nem túl sok lelki gyötrődés, praktikus gondolkodás, racionális döntések, pontosság, vagy épp ellenkezőleg, katolikus, aki persze nem tud kibújni a német bőrből, de azért kicsit érzelmesebb, meg hányavetibb, amilyenek a katolikusok mindenütt a világon.

Néha jó, főleg sok nap protestantizmus után katolikusok között lenni Münsterben vagy Trierben. Kicsit több a melegség, s persze borítékolni lehet, hogy pontatlanabbak az útbaigazítások. Ha egy protestáns városban az van, hogy itt lesz egy vécé, az biztos itt lesz, és nem vetődik fel a kérdés, hogy meddig itt az itt és honnétől ott. A katolikus útbaigazítás esetén örülünk, hogy nem csorgatunk be a sok-sok német szeme láttára, mikor már tíz perce kutyaagolunk a vécét keresve. Ezen a terepen mégis otthonosan mozgok. Nem csak a misén, ami persze közös nyelv. A katolicizmus révén szocializálódott embereket ismerem. Tudom a sérüléseiket, és azt is tudom, honnan ered. Tudom, a legravaszabhat is jégre lehet vinni, mert minden katolikusba olyan félelmek és gátlások vannak beleépítve, amit adott esetben egy sikeres életpálya sem tud felülmúlni. A katolikus örökké a halál markában van, ezt kapja intravénásan gyerekkorában, s ráadásul ott van még a zsigerekig ható

bűntudat. A katolikus, ha levegőt vesz, akkor is bűnözik. Egy hosszú tekercs van a fejében, teleírva a legkülönbözőbb bűntételekkel. Ha a gyerekkori vallásunkat mélyen megvetjük, a személyiségünkől ez a traumahalmaz akkor sem fog kikopni. De hát ne akarjunk boldogok lenni, az nem jár, örüljünk, hogy szenvedhetünk és gyötrődhetünk, legalább nem lesz olyan nehéz búcsút inteni az árnyékvilágnak.

A vidéki Németország

úgy tűnik, nem az árnyékvilágban, hanem inkább a Grimm-mesék világában él. Azt hiszik, a negatív mesehősök az élet legveszedelmesebb ellenségei. Tiszta udvar, rendes ház, becsület, szorgalom, megérdemelt gyarapodás. Abban a világban élnek, ami már nincs, mert az ország erejét adó nagyvárosok már rég nem így működnek. Rögvest látod, ha végigmész Frankfurtban a Kaisers strassén, a bokáig szemetes járdán: az utcán összeverődött közép-európai vendégmunkások bandái, lengyelek, szlovákok, ukránok, az olcsó dőrekes előtt lebzselő arabok, a lehető leggyorsabb szexet felkínáló, harmadosztályú kurvák. A Willy Brandt téren, az eurónak állított nevetséges szobor körül tele sátorral. Az Occupy Frankfurt csapata: alternatív aktivisták, melléjük verődött csavargók és menekültek. Gyanítom, mára a csavargók és ingyenélők vannak többségben, s nem az eszme harcosai. De mi ez az eszme? Mi vagyunk a 99%! Vissza a hatalmat a népnek! Börtönbe a bankárokkal! Olvasom a feliratokat. Közhelyes szlogenek, az egyenlőtlenség indulati jelszavai. Nem épül mögé valós társadalomátalakítási gondolat, elképzelés és akarat. Ezért maradt az egész a civilek hőzöngése, egyfajta dzsembori, amely során egy pillanatra találkoztak a társadalom sértett rétegei, de hamarosan a többség elment a dolgát végezni, hisz nem lehet végeláthatatlanul tüntetni. Maradtak a megszállottak és a csavargók. Nekik nincs ára az időnek. Bár az Occupy honlapja ezt az egészet kötni akarná az arab tavaszhoz, ez a kötés erőltetett és indokolatlan, hisz ott konkrét politikai és társadalmi követelések fogalmazódtak meg, ami mögé politikai erők sorakoztak fel. Nekünk viszont maradt ez a szedett-vedett banda, mint épp itt, Frankfurtban is, akik ugyanazt biztos nem akarják, ha éppen akarnak valamit.

Továbbmegyek, elérem a bevásárlóutcát. Fiatal narkósok kéregetnek, a csavargók és koldusok legtöbbször kutyával tanyáznak a kapuboltokban, utcazenészek, testi fogyatékosok, arrébb egy banképület sarkánál harminc-negyven jól öltözött fiatal pénzügyes cigarettázik, péntek van, ez a céges buli napja. Ezt a hetet is van miért ünnepelni, hisz néhány papír jól futott. Ahogy ezen végigbaktat az ember, s még a Majna partján a kínai kulturális nap eseményeiből is kiveszi részét, akkor biztosan tudja: a vidéki Németország bentragadt a mesék világában, s talán nem sodródik onnan ki soha.

Az utca hangja

Kinyitom az ablakot, hajnal van, az utcát takarítják. Törökök kiabálnak egymásnak, mert hangosak a gépek, aztán jön valaki, neki is korán kezdődik az élet, szintén török, a török mondatok közé német szavak és mondatok keve-

rednek. Néha így biztonságosabb a megértés. Később angol turisták, nem is tudják, mennyire idegesítő, ahogy végiggörgetik ezeket az óriási bőröndöket a járdán, görög az utca, ők nevetgélnek, az együtt töltött hétről beszélnek, aztán beindul az élet, összekeverednek a nyelvek, de ez a bevezetés mégsem tudja azt a megnyugtató multikulturális élményt nyújtani, mint New York. Ezek a kultúrák mintha teljesen külön léteznének. Bár a nagyvárosokban a fiatal törökök, különösképp az alsóbb rétegek, láthatóan beletördelődnek a helyi társadalomba. Megkopik bennük az anyanyelv, hogy átadja magát annak a németnek, amivel meg tudják teremteni a helyüket a közösségben. Törökök, arabok, feketék verődnek össze, s persze pár külvárosi német fiú is. A társadalomnak azon a szintjén élnek, ahol a kultúra a napi megélhetés. Köpnek a nemzeti identitásra. Vegyes párok. A szüleiket nem érdekli, hogy milyen a fiú vagy a lány színe. Alul keveredik a vér.

Rendőrök jönnek, golyóálló mellényben, fiatal németek, nincs közöttük bevándorló, pásztázzák az utcát, és percek alatt kikapják a hullámzó tömegből a gyanús fiatalokat. Motozás, aztán akivel készen vannak, elkülönítik, végül körbeállják az elkülönítettekből összeállt csapatot. Ideiglenes itt-tartózkodási engedélyek, munkavállalási papírok, lejárt vízumok. Telefonálnak, adatokat adnak és vesznek. Illegális bevándorlókat keresnek, kábítószerdílereket, kiskorú kurvákat. Végül sikerül mindenkit leellenőrizni. A lányokkal levetették a magassarkút, még egy-két szóváltás, hogy mi a fasznak baszogattok, nem csináltunk semmit, örülj, hogy elengedtünk, mondja a rendőr, legközelebb megcsípünk, aztán mindenki mehetett az útjára. Fél óra múlva újabb csapatot gyűjtenek össze, s így megy egész éjjel. De az üldözöttek pontosan tudják, hogy kell az árutól megszabadulni, ha közelednek a rendőrök, hogy miképpen kell elbújtatni a tényleg illegálisan itt-tartózkodót, hogy kicsússzon az akkurátusan ellenőrző markok közül.

Építészet

Elhagyod a rendőröket, mész tovább a vadonatúj főutcán. Mindegy, hogy az újjáépített Hamburgot, Frankfurtot, Rostockot vagy Drezdát nézzük, valahol mélyen a szocialista építészetben, és a másik oldalon is, ugyanaz a praktikumot előtérbe helyező igénytelenség látszik. Nyers formák, városias, élettér nélküli lakótelepek. Talán csak az anyag minősége jobb a nyugati oldalon, bár az egyesülés óta a keleti betont is feljavították a nyugati burkolóanyagokkal.

A modern építészet amúgy is az igénytelenség tárháza. Néhány épület, míg a méret meghökkentő, az anyag újszerű, elkápráztatja az embert, de amint megszokottá válik az anyag és a méret, rögvest szembeötlik a formai ötlettelenség és egysíkúság. Mintha az elsőéves építészhallgatók fejéből, amint belépnek az egyetem kapuján, a portás, vagy egy külön erre szakosodott ember egy sajátos agytisztító géppel azonnal kiszippantaná az esztétikai érzéket és az ötletességet. Vagy lehet, amikor szembesülnek azzal, hogy milyen statikai, funkcionális és gépészeti kérdéseket kell megoldani egy ház tervezésekor, már tényleg nem marad erő és energia a küllemre. Rápakolják a praktikus szerkezetre a külső borítást, azt kapja, ami rámeleg. Az is lehet, hogy az építészetben nem épp a legte-

hetségesebbek jutnak lehetőséghez, mert a megbízók kegyeinek megszerzéséhez olyan tulajdonságokra van szükség, ami nem feltétlen velejárója a tehetségnek. Persze más művészet terepén is kevés az igazán tehetséges, csak az építészetben a tehetségtelenség eredménye tolakodóan szembeötlő, s a léte adott esetben évszázadokban mérhető.

Külön öröm, ha mindezek ellenére valami különleges összejön, mint pl. a Reichstag kupolája. Vajon a régi épületek tényleg szebbek, vagy csupán a régiségértékük miatt csodáljuk? Afféle konszenzuálisan elfogadott értékek. Mert ugyan miért lenne szép a kölni dóm vagy a mainzi?

Közép-Európa és a balti világ műemlékeinek jelentős részét németek hozták létre. Amikor a virtuális birodalomból el lettek hajtva a németek, a városaik ottmaradtak ebek harmincadjára. Később persze német és áttételesen német, tehát uniós pénzből ezek a városok fel lettek újítva, miként a lebombázott hanza városok is újjá lettek építve, régi pompájukat kapták meg. De hiába, a falakat fel lehetett húzni, a romokat el lehetett takarítani, de ahová nem akar élet menni, oda erőszakkal nem lehet begyömöszölni. Élet nélkül pedig ezek a tündöklő városok, mint Lübeck, csak nagyszabású díszletek, látványosság a bóklászó turistának. Az életet akaró ember, letudva a kötelező turisztikai köröket, menekül onnét, és beleveti magát a ronda modern házaktól övezett pezsgő városi életbe.

Persze néha a régi is feléled. Bár van abban valami abszurd, hogy számtalan városban: Berlinben, Wormsban, Krakkóban, vagy épp Budapesten, a valahai zsidónegyed vigalmi negyedé válik. Érthető, hisz otthagyni a szűk utcák nem kedvezőek, a földszinten lévő bolthelyiségek és műhelyek kínálnak vendéglőnek, ráadásul közel a belvároshoz, de nem a legdrágább részen. Mégis van abban valami rossz, hogy azokon a helyeken, ahol éveken keresztül emberek rettegetek az életükért, ahol úgy végződött a nap, hogy jaj, istenem, ezt a napot is megúsztuk, a gyerekek ágyban, ha nem is jóllakottak, de életben, azokon a helyeken most vidám turisták dorbézolnak.

A romantikus Rajna

Ha megunjuk a városi zűrzavart, ott van például a Mosel vagy a Rajna kanyargós völgye. Az a hihetetlen szőlőkultúra, amit az ember, mielőtt nem látja, nem tudja elképzelni. Nincs olyan meredek hegyoldal, ahol ne lenne szőlőültetvény. A szőlőkapálás felér egy hegymászással. Micsoda fegyelmezt munka szükséges ennek az életben tartásához. A német gazdaság ereje és szervezettsége az efféle ezeréves munkakultúrára épül. Amilyen minőségű a munkakultúrád, épp olyan minőségű a mindennapjaid kultúrája is. A minőségi munkák, amilyen a szőlőművelés, vagy a különböző iparos tevékenységek, következménye a jobb minőségű élet. S ez nem pusztán anyagi kérdés. Szalag mellett állva egy életen át, vagy repcét természetien hektárszám, maga után vonja az életminőség romlását. Az ember a munkán keresztül tanulja meg a világhoz való viszonyulást. A munka szerkezete adja meg a receptet az otthoni élethez is, hogy jobb minőségben, rendezettebben, egymásra való nagyobb figyelemben éljünk.

Szirén

Továbbmegy a szőlőhegyeken álmélkodó utas, hogy megcsodálja a romantikus Rajna kultikus helyeit. A német legendárium egyik kedvence a Loreley csúcsán lakó szirén története, akinek az énekétől szerelembe estek a hajósok. Kaptatok fel, dobog a szívem, nem csak a lépcsők miatt.

A sziklaszirénen, a szirénről készült szobor mellé áll a nő, valaha talán vonzó volt, nem lehet kikövetkeztetni. A férfi fényképezi. Ez a nő volt az élete. Jó, becsúszott pár kaland, de ez a lényegen nem változtat. Vajon, amikor ez a nő még aspirálhatott a szirén szerepére, a férfi meg a bátor hajóséra, eleget voltak-e együtt? Eleget szerették-e egymást? Vagy, mint ahogy lenni szokott volt, hogy a munka, most meg a gyerekek, most meg tényleg nincs kedvem, meg fáradt is vagyok, amúgy meg éppen meg is jött, azért úgy tényleg nem lehet. Miért nem szeretünk akkor, amikor még lehet, amikor még nem öreg, szerencsétlen emberként kapaszkodunk egymásba, hogy feljussunk a lépcsőn.

Külalak: hármas

A németek átlagban előnytelen külsejűek. Sokszor még a gyerekek is. Rossz arányú test, felesleges zsírkötegek, puffatag fej, alacsony termet, jellegtelen haj, rossz adottságú bőr, túl gyors elöregedés. Kevészer lehet látni összeillő párokat. Talán volt idő, amikor összeillettek, csak közben elváltak egymástól, vagy valójában soha nem illettek össze, csak az aktuális biológiai kényszer lökte őket egymás mellé. S persze mindez igaz a másodszor választókra is. A másodszor választók többsége egészen idegen egymástól, s ez egyáltalán nem az életkor miatt van, hanem mert a fiatal nőt, pusztán csak a fiatalságáért választotta a férfi, ha egy egészen más nő jön, de épp ebből az évjáratból, akkor az is pont olyan megfelelő lett volna. S a nő is külső, mondjuk nem testi adottságok miatt engedte a férfit választani: pénz, hírnév, vagy a kettő együtt.

A németek mindezt az előnytelenséget tovább fokozzák a ruházkodással. Sok a testidegenül és csúnyán öltözött ember. Az egyenruha vagy a népviselet, gondolja a történéseket kívülről leső utazó, épp azért volt hasznos, mert nem tette lehetővé, hogy a legtöbbször elviselhetetlen egyéni ízlés domináljon.

Az öregek

megőrizték a különböző stílusokat, van a blúzos, nagymamacipős, meg a sportos, farmeres-pólós, meg aki félreértelmezte magát már harmincévesen, csak most jobban, akkor 16-nak akart látszani, most 34-nek. Mindenek ellenére ők alapvetően öreg nénik és bácsik. Hiába a fiatalos ruhák, a sportos alkat, a jólápoltság, minden úgy áll rajtuk, ahogyan az öregeken.

Ha jobban odafigyelsz, látod, hogy van közöttük nagydumás, hódító, közönyös, viccmester, ironikus, cikiző, amilyenek valaha voltak, mégsem a korábbi önmagukhoz hasonlítanak, hanem elsősorban egymáshoz. Valami jelzi, nem a szaguk, hisz azt nem érzem, nem a testük, hisz az a német egészségügynek

köszönhetően teljesen rendben van. A járásuk, meg ahogyan hordják a dolgokat, abban van valami előregedettség. A biológia és a valahai korukban való ottragadtság legyártja a hasonlóságot.

Aztán ha túlnézzük a ruhán, s a felületesen érzékelt küllemen, látszanak a romlás szintjei a mozgásban, a hallásban, a bőr állapotában. Világosan látni a stációkat, hogy a ma még fürge, mondjuk fiatalos nagymamából hogyan lesz nehézkes járású, aztán totyogó, bicegő, remegő kezű idős néni. Csak pár év. Idáig senki nem vette észre, hisz a romlás apró jeleit mindenki megpróbálja kompenzálni, aztán hirtelen már nem lehet eltagadni. A nyugdíjas turistákat vizsgálva az ember végiggondolhatja a saját útját, mi vár rá, és hogy abban vajon ő hogy fog viselkedni. S persze csak annyit tud mondani, hogy jaj, istenem.

Anyák és lányok

Ijesztő, hogy a nők öregedve egyre inkább felveszik az anyjuk külsejét. Vajon látja-e a férfi, hogy az ő felesége épp olyan lesz, mint az anyósa. Úgy fog járni, kicsit dőlöngélve, a teste tojásszerűvé alakul, amihez, mintegy bábfigurához, hozzá vannak aggatva a végtagok. Épp úgy fog enni, nevenséges hangokat adva közben, pont azok a dolgok fogják idegesíteni, amik az anyát, mert az idő elteltével nemcsak a biológiai reprodukció erősödik be, hanem a gyerekkori minta is, ami ellen a fáradó személyiségnek már nincs ereje küzdeni. Vajon látja-e a férfi, hogy tíz-tizenöt év múlva ez menthetetlenül bekövetkezik. Vagy ha látná, azonnal hátat fordítana ennek a nőnek, és nekimenne Dunának, Rajnának vagy egy szeretőnek, akinek, hál istennek, nem él már az anyja.

A félreértelmezett nő

Kislányos nyári ruhát hord. A lábán és a kezén vörösre vannak festve a körömök, a szája vörössel kihúzva, a haja hollófekete. Még nincs hetven. A férfi mellette négy-öt évvel idősebb. A nő arra gondol, ha nem ezzel a rosszul kinéző férfivel volna, mert valóban rosszul nézett ki: nagy has, dagadt, vörös fej, ha nem vele volna, legalább tizenötlet fiatalabbnak látszana, mint az egyik barátnője is, aki egy negyvenes anyakomplexusos férfire cserélte le a férjét. Jó, az igaz, hogy Hildának, gondolta, könnyebb volt, mert pszichológus, válogathat a páciensek közül, hogy na, mit szólna, ha ma befejeznék a terápiát és más minőségben folytatnánk a kapcsolatunkat. Erre a férfi, hogy pont erre várt. És már el is kezdődik egy szerelmi viszony. Pedig ő, gondolja a nő, ennél a barátnőnél is fiatalabbnak látszana, hisz mindig is jobban nézett ki nála. Holott mindez csak tévképzet, mert a félreértelmezett nő épp annyinak látszik, amennyi.

Vajon mit gondol a férje, nevezük Rüdigernek. Hogy azért nekem jobb, mint a Ludwignak meg a Jürgennek, az én feleségem azért még mindig kinéz valahogy. Vagy, s ahogy elnézem a férfi arcát, inkább ezt: Mindig is egy bűdös kurva voltál, akit pontosan tudom, hogy megdugott a Ludwig is, meg a Jürgen is, de most már hiába fested magad, veled is piszkosul elbánt az idő.

Az öregek között sem szűnik meg a vetélkedés, nem lesznek bölcsebbek attól, hogy seperc és meghalnak. Én még jobban tartom magam. Szegény, s rámutat valakire, aki előtte megy, hogy húzza a lábát, a másik meg marékszám eszi a gyógyszert, mégis borzalmasan érzi magát. Vagy nekem még mindig van férjem, vagy hogy nekem már szerencsére nincs férjem... S persze a legerősebb érv a nekem sikeresebbek a gyerekeim, vagy többen vannak. Utolsó pillanatunkig nem vagyunk képesek kiszállni a vetélkedésből, s tényleg belegondolni, hogy kik is vagyunk mi, és mit keresünk itt még mindig.

Irigység

Sokan azért irigylik a híres embereket meg a gazdagokat, mert azt hiszik, ők meg tudják váltani maguknak az örök életet, holott nem. Vilmos hatalmas lovas szobra a Mosel és a Rajna találkozásánál Koblenzben egy kicsinyke életet sem hordoz a valahai Vilmosból.

Könnyű neked, mondta egy lány. Néhány napja kapta meg az eredményt, rákos. Könnyű neked, mondta, mert marad utánad valami. Gondolt az írásokra. Pedig nem könnyű. A lélekben való állandó turkálás egy pillanatra sem hagyja elfelejtődni az időlegességet. És nem marad utánam semmi. Legfeljebb egy kis pont a gyerekeim szívében, hogy szerettem őket. De mindezt nem mondtam neki, mert rákos volt, összehasonlíthatatlanul nehezebb helyzetben, mint én.

Az utolsók

Tényleg, vajon van-e szelleme Európának? S ha van, milyen? Kérdezem újra immáron az utazás vége felé közeledve. Nézem az útitársaimat, a nyugdíjas élményvadászokat. Ezek a turisták az utolsó mohikánjai a valahai Európának, ahol ezt a kérdést fel sem kellett tenni, hisz egyértelműségekre minek rákérdezni. Nekik van még emléküik arról az Európáról, ahol egy keleti ember megjelenése turistalátványosság volt. Átélték a szociális jóléti állam kiépülését, aminek juttatásai tulajdonképpen már a nyolcvanas évektől fogynak. Nekik a törökök még kedves, szolgálatkés emberek voltak, akik felnyalták utánuk az irodákat, a vécéket, s az összes olyan munkát elvállalták, amihez a németeknek nem fűlött a foguk. Nyomorult világból jöttek, örültek, ha egyáltalán munkát kapnak, számukra a legócskább munkából befolyt jövedelem is kincs volt, az otthoni viszonyokhoz képest hihetetlen gazdagság.

Ezeknek az öregeknek a többsége a harmincas-negyvenes években született. Van még emléküik háborúról, romokról, újjáépítésről, átélték az ötvenes évek nagy gazdasági fellendülését, folyamatosan gyarapodtak, nekik egyértelmű volt, hogy az életük valahonnét valahová tart, hogy van értelme, holott csak ide tartott, a nyugdíjba, s persze nem lehet eltagadni, mi következik az aktív nyugdíjasévek után. Megélték a kettészakítottság traumáját és az egyesülés örömét, még az ő munkájuk is benne van a leszakadt országrész kipófozásában.

Amíg telt ez a jól indokolható élet, a világ megváltozott. Társadalmilag és technikailag teljesen átrendeződött. A valahai modern a mai mikrotechnikához

képe: őskövület. A posztindusztriális forradalom átírta a tudást, átrajzolta a világ gazdaságát. A folyamatos gazdasági növekedés Európába szippantotta a Kelet fölös lakosságát. Az állandósult népvándorlás végül megbontotta a népesség és a kultúra egységét. Európa arca nem hasonlít Európa valahai arcára. De felesleges erről az arcról képet készítenünk, hisz a mai arc holnapra megváltozik, a holnapi holnaputánra. Tulajdonképpen senki nem tudja, hol van ennek a változásnak a végpontja. Senki nem tudja, mit hoz a lanyhulni nem akaró migráció, az európai alaplakosság biológiai passzivitása.

The world is changing every second, hirdeti a BBC, de senkinek sincs fogalma, hogy a sok-sok változás milyen folyamat része. A tévécsatornák munkásainak végképp nincs, hisz reggeltől estig azon dolgoznak, hogy a világot képi egyenmasszává alakítsák. A nagy nemzetközi csatornákon a világ változása a televíziózási technika változása, amely technikákkal az egyformaság unalmába vezetnek bele minden eseményt, háborút, légi vagy földi katasztrófát, gazdasági változást.

Európában, miként a világban mindenütt, egyszerre van jelen a monoton egyformaság és az életmódbeli és kulturális sokszínűség, s ezt feltehetőleg még az agresszív ideológiák sem tudják megváltoztatni. Persze, ha úgy alakul, majd összeolvad, aminek össze kell olvadnia, keveredik a vér, keverednek a kultúrák, hisz mióta világ a világ, ilyen keverecsekben alakultak ki a népek és birodalmak. Senki nem tudja, mi lesz, bármely jóslat megfér a pakliban, ahogyan Nagy Károly sem tudta, amikor az aacheni palotában kiötlötte azt az államszervezetet, amire a mai világunk még mindig épül, ő sem tudta, mi lesz, hogy kik maradnak abból a sok-sok népvándorló törzsből, akik Európa akkori tájain kóboroltak, és milyenek lesznek.

Gazsó Dániel

Föld alatt s föld felett, Szelmencen zajlik az élet

Szelmencet kettézárták, a határátkelőt megnyitották, Kisszelmencen megjelent a sziti, ezzel egy újabb választóvonal – és most: „Titkosszolgálati nyomozati intézkedések lefolytatásának eredményeképpen 2012. augusztus 16-án Ukrajna Biztonsági Szolgálatának¹ kárpátaljai munkatársai Kisszelmencen alagutat tártak fel, amely az ukrán–szlovák államhatár alatt vezet.” (ua.reporter.com, 2012. augusztus 17. 17:26. <http://ua-reporter.com/novosti/121035>)

„A kisszelmenci Európa nevű üzletből vezetett a csempészalagút az Európai Unió területére. A bejáratát a divatárubolt irodájában fedezték fel a vámósok, négy méterrel a felszín alatt. A helyiek és a szomszédos üzletek dolgozói azt állítják, csak a rendőröktől hallottak az esetről.”

(Duna TV Híradó, 2012. augusztus 18. 20:26. http://www.hirado.hu/Hirek/2012/08/18/19/Alagut_a_butik_alatt_ezt_talalta_a.aspx)

„Többen úgy tudják, a közvetlenül a határ mellett fekvő lakóház tulajdonosa vette észre, hogy beomlott az udvara, s az ő bejelentése alapján fedezték fel a balesetveszélyes föld alatti járatot. A terebélyes üzletház, mint mondják, rekordidő alatt húzták fel. Nagyságát semmi sem indokolta, állítják, hiszen Kisszelmencen az utóbbi időben óriásit esett a forgalom. A tulajdonost senki sem ismeri, a helyiségeket bérbe adták. Az alagút balesetveszélyes. Elöntötte a víz, azért is omlott be. Állítólag több szerszámot találtak benne. Egyes rémhírek szerint hullák is előkerültek. Többen már azt is tudni vélik, hogy a másik bejárata a nagyszelmenci ravatalozónál található. Szinte napra pontosan egy hónappal a kisszelmenci felfedezése előtt Ungvár mellett bukkantak csempészalagútra. Ez azonban kitűnő állapotban volt, árammal, vasúti sínekkel ellátva, melyen tizenhat vagonból álló »vonatsor« közlekedett. [...] Egykamionnyi cigarettát két óra alatt juttattak el odaára. A szlovák fél becslése szerint a csempészek legkevesebb 50 millió euró kárt okoztak Pozsonynak [...]” (Kárpáti Igaz Szó Online, 2012. augusztus 20. 19:43. <http://kisz.hhrf.org/?modul=e=news&target=get&id=10343>)

A hír gyorsan szállt a magyar, ukrán és szlovák média szárnyán, de pontosan nem lehet tudni, hogy mi történt. Kik építették az alagutat és mikor? Hol van, vagy hol lett volna a másik vége? Hogyan és hova szállították a kiásott földet?

1 СБУ – Служба безпеки України (Szluzsba bezpeki Ukrajini, rövidítve: SZBU).

Lehetséges, hogy a közelben lakók és dolgozók nem vették észre a föld alatti csempészjárat munkálatait? Hogyan buktak le, akik benne voltak? Volt, akit már felelősségre vontak? Kérdések, amelyekre, azt gondolhatjuk, hogy egy alig több mint kétszáz lelkes falucskában, egy évek óta visszajáró vendég könnyen kaphat válaszokat. De Kísszelmencen ez nem így van: ez Kárpátalja, az ukrán–szlovák határvidék. Itt generációk óta fejlesztik a kiskapuk megtalálásának végtelen technikáit, az egymást váltogató államhatalmi rendszereket kijátszva, a fennmaradás érdekében. Itt általános a Mátyás király-mesék főszereplőire jellemző agyafúrt-ság, mint amilyen Az okos leány is, aki teljesíti a király kérését és elmegy hozzá, de úgy, hogy megy is, meg nem is, köszön is, meg nem is, visz is ajándékot, meg nem is. Kárpátalján az emberek tökélyre fejlesztették ezt a képességüket, úgy tudnak valamiről, hogy ha kell, akkor nem tudnak róla.

2012. augusztus 16-án, csütörtöki napon, délután négy órakor váratlanul megérkeztek az SZBU emberei az ikerfalu ukrán oldalára, és meg sem álltak a 3-as számú portáig, ami a határtól harminc méterre, a kísszelmenci római katolikus templom irányába haladva, a jobb oldalon található. A tavalyi évben felhúztak erre a belhelyre egy kétemeletes házat, alig fél év alatt. Ebben az épületben nyílt meg az Európa nevű bolt 2011 decemberében. Az alsó szinten háztartási cikket, a felsőn menyasszonyi ruhákat árultak. Az építkezést én is láttam, ott voltam július végén, amikor a tartógerendákat a helyükre rakták. Akkor a helyi lakosok még azt sem tudták, hogy mi célból építkeznek ott. Egyesek azt mondták, panziót nyitnak benne az ukránok, mert azt hiszik, még mindig olyan sokan jönnek Szlovákiából. Mások éttermet láttak benne.

„Azt a boltot tavasszal kezdték el építeni, és télen már át is adták. A kamionok jöttek-mentek fél évig. Az építkezésen sokan dolgoztak, de nem idevalósiak voltak. Karácsonyra már meg is nyitották, a karácsonyfaéggőket már ott vettem” – mondta Mitro Ambrus.

„Ekkora boltot építeni nem érte meg. Most alig jönnek, nagy a pangás, egyre rosszabb. Épp annyit keresünk, amennyit felélünk” – véleményezte Iván István.

„Én gálócsi vagyok. A felső szinten voltam eladó. A menyasszonyi ruhákat jól el tudtuk adni, mert odaát, Szlovákiában egy hétre kibérelni egy ruhát annyiba kerül, mint itt megvenni. Az alsó és a felső bolt tulajdonosai csak bérelték a helyiségeket, azok sem tudtak az alagútról. Mi meg csak a ház első részében jártunk, ahol a bolt van. Hátul az épület folytatódik, azt mondják, hogy ott találták meg az alagút bejáratát, de mi arra nem voltunk. Ott nem lakott senki, ott se ki-, se bemenni nem láttunk senkit” – emlékezett vissza Kovács Judit.

„Rengetegen jöttek! Kommandósok, álarcosok. Mindenki azt hitte, hogy ellenőrzés van. A szomszédokat kérdezték, de látták, hogy senki nem tud semmit. Ha konkrétan nem tudsz, akkor hülyeséget rossz mondani, mert abból csak bajod lesz. Nem vittek be innen senkit. Nem tudjuk, hogy a bolt mikor nyit újra, vagy hogy egyáltalán betemették-e az alagutat. A tűzoltók ott álltak majd egy hétig az udvaron, mert el volt árasztva vízzel az alagút. Ezek után már nem tudni, mi lesz, lehet, hogy Szelmencen találnak egy műholdállomást, vagy egy rakétasilót” – számolt be a történekről Tóth Anett.

„Csütörtök este tízkor keltettek fel, hogy hívnak, mit láttam. Mondom nekik, hogy itt családos emberek élnek, akik egész nap dolgoznak, és korán reggel kell felkelniük. Talán jó estét, vagy valami! Egyébként mindenki tudta, látta, hogy csinálják, de senkit nem érdekelt” – mondta Veres József.

Az SZBU megjelenésének másnapján, augusztus 17-én délelőtt Kisszelmenc három óra hosszat le volt zárva, de nem a már megszokott oldalról, hanem Palágykomoróc irányából. A falu másik végén, a határ menti övezetben ásatást rendeltek el, mivel az alagút másik végét nem találták meg. Mint kiderült, nem is találhatták, mert a határig nem jutott el. A 3-as számú házát a rendőrség folyamatos megfigyelés alatt tartja, azt legalább két egyenruhás figyelő éjt nappallá téve. Augusztus 29-én ugyan ideiglenesen kinyitották a bejárati ajtaját, hogy a bolttulajdonosok kipakolhassák féltett árucikkeiket, de még aznap újra bezárták, az ajtóra ragasztott hivatalos nyilatkozatot lepecsételték, de az ügyet nem zárták le: úgy tűnik, a fentiekben felvetett kérdésekre a hivatalos szervek sem találtak még válaszokat.

Míndeközben a faluban megjelent a sajtó. Nekik sem nyilatkoztak sokan, talán a legtöbb információt az Európa bolt szomszédságában, a 2-esben lakó házaspártól kapták az újságírók. Ott él Fekete Karcsi és felesége, Aliz, „aki akkor is beszél, ha nem kérdezik”. Mind a ketten munkanélküliek, a falubeliek segítségével nem is tudnák télen fűteni a lelakott parasztházat, ahová hivatalosan be sincsenek jelentve. Nekik nincs sok vesztenivalójuk, és a zöldfülű újságírókban nem láttak veszélyt, csak pénzszerzési lehetőséget.

„Karcsi ment hazafelé, azt leállították az úton a riporterek. Kérdik tőle: mit tud az alagútról? – azt mondta, hogy mindent, de nem ingyen, hanem egy ötösért. Azok meg Szlovákiából jöttek, azt nem öt hrivnyát, hanem öteuróst adtak neki. Mikor meg az ukrán kérdezett tőle, attól már rögtön öt eurót kért, de az csak húsz hrivnyát adott neki. Aztán ahogy hazaér, látja, hogy az asszony, aki ott kolimolt [fusizott] egész nap a ház előtt, üvöltözik a riporterekkel. Azt ő meg nem érti, hogy hogyan lehet, hogy az asszony máris összeveszett velük, mikor ő meg keresett rajtuk. Az alagútról nem lehet tudni semmit. Azt sem, hogy miért fedezték föl most. Az, hogy beszakadt a teteje, azt is valószínű, Aliz találta ki, aztán megjelent az újságban” – összegezte az eseményeket Tóth Róbert.

„Valahol azt írták, hogy a szélső háznak a tulajdonosa jelentette, hogy neki megszállt az udvara. Az se igaz! Hát Szerjózsnak mi szállt meg? A lötytyedt fasza, az szállt meg! Ott semmi nem szállt meg! Addig el sem ment az alagút! A Karcsiéknál viszont meg volt süllyedve a kert. Azt a saját szememmel láttam, de nem most süllyedt meg, hanem évekkal ezelőtt” – világosított fel Rajkó Béla.

„Én Sislócon dolgoztam, és akkor csengetnek nekem, hogy hallod, mi újság Szelmencben? Hát megtalálták az alagutat! Mi nem tudtunk semmiről. Mikor múlt szombaton [augusztus 25-én] voltunk odaát, a mátyóci falunapon, akkor beszéltünk a nagyszelmenciekkel is. Ők sem tudtak többet, mint Budapesten, csak ami a sajtóban megjelent. Az biztos, hogy nincs meg az alagút másik vége” – így Mitro Ambrus.

Pár nap kérdezősködés után kételkedni kezdtem abban is, amit addig tudni véltem. Az Európa nevű üzlet gyors felépülésének körülményeit, a tulajdonosok

kilétét és az alatta elkezdett csempészalagút keletkezését homály fedte. Viccek, mint „gyere át este, de ne felejtse otthon az ásót, megyünk az EU-ba”, és pletykák terjednek róla. Voltak, akik összefüggést láttak a kisszelmenci és az ungvári csempészalagút között. Ez utóbbit Nagymihály vámosai július 18-án tárták fel és Robert Kalinák, szlovák belügyminiszter, másnap a TASR szlovák közszolgálati hírigyűnéységnek tartott beszámolója alapján két szlovákiai település, Felsőnémeti és Alsónémeti között vezetett Szlovákiából Ungvárra, olvasható egyebek mellett az *Új Szó* 2012. július 19-i és a *Népszava* 2012. július 23-i számában.

„Lehet, hogy elterelő művelet volt az ungvári alagút miatt. Nem akarták, hogy arról többet beszéljenek, hát felfedeztek egy másikat. Ilyenből ki tudja, mennyi lehet” – véleményezte Iván István.

„Itt most majd felelősségre fognak vonni valami balekot, akire rákenik ezt is, meg az ungvári alagutat is. Ez Ukrajna! Itt mindig kell találni valakit, aki elviszi a hátán a balhét” – így Mitro Ambrus.

„Az ungvári alagutat a szlovák rendőrség fedezte fel. Kellott megmutatni, hogy ezek [az ukrán hatóság] is találtak egyet” – okosított föl Veres József.

Mások meg voltak róla győződve, hogy a kisszelmenci csempészalagutat nem a közelmúltban, hanem több évvel ezelőtt kezdték el kiásni, de ebben sem volt egyetértés.

„El volt falazva! Most nem dolgoztak azon. Falat bontottak ahhoz, hogy megtalálják az alagút bejáratát. Azt mondták, hogy ezt valamikor már katonai alagútnak minősítették. Nem akarok belefolyani, konkrétan nem tudok mondani” – magyarázta Tóth Anett.

„Ez hülyeség! Katonai alagút nem lehet. A régi háznak a gazdája, az István, nekem barátom volt. Öngyilkos lett. Én voltam lenn a pincéjében, de ott abszolút semmi ilyesmi nem volt, mert ott bor volt” – tette hozzá Mitro Barna.

„Lehet, hogy még Hasfelmetsző ásta, és elárulta az új tulajnak a börtönben a tervét, az meg ezért vette meg a telket. Az látott benne üzletet” – gyanította Iván István.

A falubeliek és a környéken élők az alagútról ugyan nem sokat tudtak, de azokról, akik az Európa üzlet gyors felépülése előtt a 3-as számú parasztházban laktak, igen. Csak erről nem akartak beszélni! Mikor a régi ház történetéről kérdeztem őket, amit úgy szoktak emlegetni, „a Csurmáék háza”, már nem találgattak, vagy nem a nemtudásukat bizonygatták, hanem egyszerűen azt mondták: „Minek ez neked? Ezt én sem értem, neked meg nem is kell megérteni.” Ez az a történet! Ez az, ami a kisszelmenci csempészalagútról szól, meg nem is. Leírása közben tárgyilagosságra törekedni nehéz, mert a visszaemlékezések sokszor ellentmondóak. Volt, aki elvett belőle, volt, aki hozzátett. A múltbéli történetek már csak ilyenek, ahogy Gabriel García Márquez is írta: „Az élet nem az, amit az ember átélt, hanem az, amire visszaemlékezik, és ahogy visszaemlékezik rá, amikor el akarja mesélni.”²

2 A Nobel-díjas García Márquez ezzel a mondattal indítja 2002-ben megjelent önéletírását, *Vivir para contarla*, Mexikó: Diana, 2002. Székács Vera mekegő fordításában: *Azért élek, hogy elmeséljem az életem történetét*, Budapest: Magvető Kiadó, 2003, 5. p.

Kisszelmencen a 3-as számú ház utolsó bennszülött lakója a Kiss család volt: Gyula bácsi, Erzsi néni és három gyermekük. A legidősebbet apja után Gyulának, a középsőt Istvánnak és a legfiatalabbat, anyja után, Erzsébetnek hívták. Mivel a faluban volt egy másik Kiss család is, ezért őket Erzsi néni leánykori vezetéknevéből adódóan Csurmáéknak keresztelték. Miután a szülők meghaltak, a ház a gyermekekre maradt, de már csak István lakott benne. Erzsébet férjhez ment és fiatalon meghalt, Gyula pedig Darócra nősült, ma is ott él, az alig több mint ezerkétszáz fős faluban, a Felvidéken. István ugyan próbálkozott a nőknél, de a házasság elkerülte. Pincéreként elkezdett inni, és egyre mélyebbre vitte a sors. Még az ezredforduló előtt, egy hideg, téli vasárnap reggel találkozott a pásztorral, aki átellenben vele szemben lakott, és meghívta őt és barátait kártyázni. Azt mondta, összekészül, megborotválkozik, és akkor jöhetnek egy óra múlva. A pásztor elfogadta a meghívást és szólt a többieknek. Mire visszaértek, István már a földön feküdt, kezében tartotta azt a háromliteres üveget, amiből megitta a patkánymérget. Csak annyit mondott, gyengére csináltam, és meghalt. Így az ötfős Kiss családból az egyetlen túlélő az ifjabbik Gyula volt, aki úgy határozott, eladja a szülőházát. Mivel nem tartózkodott a faluban, megbízta egyik ismerősét, segítsen vevőt találni. Nem volt könnyű eladni az ingatlant, a ház évekig üresen állt, de végül sikerült túladni rajta. Az új lakót Szergejnek hívták, és legfőbb kereseti forrása a pénzváltás volt. Csak pár évig élt a faluban, aztán továbbállt. Arra, hogy eladta vagy kiadta a házat, vagy hogy egyáltalán ő volt-e a tulajdonos, nem tud, vagy nem akar visszaemlékezni senki. Szergej után, a kétezres évek elején, egy ukrán házaspár költözött be a házba, de ők nem ide voltak bejelentve. A férfit Attilának hívták, de egyesek csak úgy emlegették, a Koponya. Ezt a becenevet nem az éles eszéről, mint inkább nagy, kopasz fejről kaphatta. Koponyáról köztudott volt, hogy többször ült börtönben, amit errefelé úgy mondanak, hogy csurma, így aki nem itt él, könnyen összekeverheti Attilát Csurmáékkal. A falubelieket nem zavarta különösebben az új lakó zűrös múltja, tudták róla, hogy mások miatt került börtönbe, tehát nem afféle nagyagyú, aki bajt hoz majd rájuk. Ráadásul Koponya felesége, Krisztina, szomszédjainak szívesen segített a házimunkákban, ami egy ilyen kis létszámú település esetében általános és természetes, és ha egy betelepült elzárkózik ettől, akkor mindig idegen marad. Koponyáék élete azonban nem volt ilyen felhőtlen. Pár évvel az érkezésük után, húsvét másnapján, rémült ordítással rohan segítségért egy vasat gyűjtögető cigány ember Rajkó Bélához, és mindjárt el is panasolta baját: Koponya kést vett magához és felvágta a saját hasát, el kell őt vinni a kórházba. Béla aznap már nem volt olyan állapotban, hogy vezessen, félt, ha leállítja egy rendőr, elveszik a jogosítványát, vagy, ahogy ő szokta mondani, a právaját. Végül találtak mást, aki segített az életbevágó tragédiában, a sérültet időben eljuttatták a kórházba, ahol ellátták mély sebeit. Aztán hazajött Kisszelmencre és felépült, de ezzel az esettel egy új becenevet kapott: a Hasfelmetszőt. Hasfelmetsző zárkózott és hirtelenharagú ember volt, nem sokat lehetett róla tudni. Csak néha nyílt meg a helybeliek előtt, de nyelve akkor sem magától, hanem a vodka hatására forgott. Ilyenkor meg olyan történetekkel állt elő, amiket nem vettek komolyan. Egyszer azt is mondta, hogy alagutat fog építeni. Sokat közlekedett, neki nem

okoztak nehézséget a helyközi utakon tatóngó gödrök, mert volt egy GAZ 66-osa: nagy teherbírású, négykerék meghajtású teherautó, ami a szovjet hadseregben is közkedvelt volt. Mivel foglalkozott? Mit szállított és hova? Nem merték tőle megkérdezni, mondván, hogy „egy ilyen kopasz börtöntölteléknek ki mer itt Szelmenbe szólni? Esetleg Aliz, részegen mert lapatyálni”. Aliz tényleg nem félt szólni, és lett is ebből baj. A határátkelő megnyitása után, az első-második évben, Hasfelmetsző házbővítésbe kezdett és az építkezés során kitermelt vizet és homokot a kert végi kanálisba eresztette. Ettől Aliz kertje megsüllyedt, amit szóvá is tett, a maga módján. Hasfelmetsző, aki akkoriban a szokottnál is feszültebb állapotban volt, nehezen viselte az ilyen jellegű kritikákat, és felbőszülve nekiment, de nem az őt ért vádakot rikácsoló Aliznak, hanem Aliz férjének. „S széles tenyerével megragadá a légyszívű Karcsi gallérját, s fölemelte a térdepelésből, hogy talpa sem érte a földet; aztán meg letevé, hogy az orra is érte a földet.” Pár évvel e drámai este után Hasfelmetsző eltűnt a faluból. Egyesek szerint „visszakerült a csurmába”, mások szerint kilakoltatták, mert az ismeretlen tulajdonos a jelzáloghitelt nem fizette, így a bank a házat elvette és eladta valaki másnak. De a 3-as számú házban nem sokáig pangott az élet. Alig egy évvel Hasfelmetsző távozása után elkezdődött az építkezés, a történet folytatását pedig már ismerjük: a régi házat lebontották, helyére fél év alatt felépült a kétemeletes üzletház, az Európa, aminek hátsó, a boltoktól elzárt része alatt 2012. augusztus 16-án az SZBU feltárta a csempészalagút bejáratát. És mi van a másik oldalon? Ott ki várta és hol, hogy a szorgalmasan ásó ember előbukkanjon és üzembe helyezhessék végre a titkos, nemzetközi kereskedelmi útvonalat?

„A határátkelő megnyitása után az első-második évben jött ide egy ukrainai ukrán. A temetőtől visszafelé a harmadik házat vette meg, a 103-ast. Mióta idejött, azóta kétszer láttam. Először azért jelentkezett, hogy kerítést akar építeni. Már hozta is a rajzot, hogy ő egy ilyen magas kerítést akar, tömör falat. Utána két évig nem láttam, aztán megint jelentkezett, hogy két garázst akar, jött az engedélyért. Én elküldtem a papírokat, ő azt mondta, rögtön jön, de azóta sem láttuk. Ez volt vagy öt-hat éve. Aztán csak hallottam, hogy a telket már eladta, de hogy ki az új tulajdonos, nem tudom. A régi ház romos, gázos az egész kert” – mondta Tóth Lajos, Nagyszelmenc polgármestere.

„A helyiek és a szomszédos üzletek dolgozói azt állítják, csak a rendőröktől hallottak az esetről” – tette közzé a Duna TV Híradója 2012. augusztus 18-án. Mikor ilyen esetekre rákérdeziünk, akkor a helyiektől csak efféle válaszokat kapunk. Azután tovább ballagnak, és esetleg eldörmögik magukban azt az orosz mondást, ami inkább lehet a szovjet gulagkultúra cinizmusának terméke, mint az ártatlanság vélelmének archaikus megfogalmazása: „Ha nem fogtad meg, nem tolvaj!” „Nye pojmal, nye vor!”

Vetkőztetik a menyasszonyt?

Jóry Judit prózáiróval beszélget Kurdy Fehér János

Ülünk egy sajátos házban a Gellért-hegyen, ami látszólag polgári, semmilyen etnikumhoz nem köthető, talán a Brit Királyságban van ilyen. Néhány régi ezüst, metszetek. Kevesebb a kortárs mű, mint amire emlékeztem, azok a lépcsőházban vannak. A szép holmik között konzumens tárgyak, a földön könyv- és jegyzetkupacok. A bejáratnál már van egy kis balkán, közép-kelet-európai rekvizitumokkal. Íróasztalt Judit nem használ, elég egy toalettszalka a hálószoba mélyén, rajta egy kis laptop.

Három regénye jelent meg eddig, amelyek igazi különlegességnek számítanak a kortárs magyar próza világában. *Vetkőztetik a menyasszonyt* – *Képek egy regényből*, Kalligram Kiadó, 2005, *Havazás Hóbandázs* – magánkiadás 2007, *Szerelem és gyászdal* – 66 epizód, Kalligram Kiadó, 2011. Három nyelvi és képi dzsungel, amelyből kirajzolódik egy nő valós és lehetséges élete, aki a 20. század második felében él Budapesten az úgynevezett keresztény középosztály tagjaként. Kevés számú, de értő és alapos kritikusi többek között a felsorolás, a szövegközöttség, a leírás, a mikrotörténetek mesterének nevezik Jóryt. Vannak, akik a személyes próza megújítójának, mások túl formabontónak, nehezen követhetőnek tartják műveit.

Judit szövegei valóban lenyűgözőek. Az olvasónak sokszor az az érzése támad, hogy egy filmforgatásra tévedt, és szembesülnie kell egy olyan, jobb híján Peter Greenaway-i világgal, amely teljes egészében Magyarországon játszódik, több évszázadban egyszerre, sőt párhuzamosan. Születés és halál, szerelem és gyűlölet, barátság és karrier, izzó valóság leírások és sok-sok művészet minden formában. Az is különlegessége ennek a prózai világnak, hogy szerzője akkor kezdett szépirodalommal foglalkozni, amikor más nyugdíjba megy, így a mondatokból sugárzó élettapasztalat olyan sűrűségével találkozunk, amely már-már a fikció és valóság akaratlan lajstromozását követeli az olvasótól.

Az olvasmányosságot a történetek, a történettöredékek biztosítják. Egyik sztori követi a másikat, és mindegyik valamiképpen beleilleszkedik a következőbe, sőt a harmadikba és a tizedikbe is, tehát valós regénytérben jár az olvasó, aki nekivág ennek a látszólagos rövid, de sűrű útvesztőnek. Mintha valaki egyszerre folytatná és kötné össze Márai Sándor és Szentkuthy Miklós írásművészetét. Tudom, mindez elég bizarrul hangzik, de Jóry mondataiban, szövegegységeiben, felsorolásaiban, futamaiban, a megidézett történelmi eseményekben és személyekben ott munkál Márai naplófolyama, és ott van a *Prae* kozmikusjel-tivornyája is.

Mindezekből következőleg Jóry regényei olyan kortárs prózát tudnak, aminek nincs párja. Az örömhír az, hogy akár egy kerti nyugágyban is olvasható, de bőven lehet hozzá jegyzetelni, sőt kutatni, ha valaki épp kedvet érezne hozzá. Ha az utóbbit választjuk, nyakig fogunk merülni a képzőművészet, a film és az úgynevezett puha tudományok hullámaiba. De van kiút, sőt a főveny sima, csiklandós és perfekt járőfelületet biztosít.

– *Kevesen vannak, akik életük későbbi szakaszában döntenek úgy, hogy megpróbálkoznak a szépírással. Te is befutottál már egy pályát művészettörténészként, és sokáig csak így ismertek az olvasóid. Esszék, bemutatók, szövegek, katalógusok, verniszázások. Mikor és hogyan kezdődött el benned a szépirodalom írása iránti igény? És mi volt a környezeted, olvasóid reakciója a váltásodra?*

– Későn kezdődött az írás. A kilencvenes évek második felében egy festő barátunkról írtam egy katalógust. Akkor suhintott meg angyalszárnyként a szépírás hangulata, elmondhatatlan érzése. Barátságából írtam a könyvet egy olyan emberről, aki nagy művésze volt az életnek, sokszor fontosabbak voltak az éleltsztorijai, mint a művészete. Egyébként a házassági tanúnk volt, sok közös történettel, élménnyel. Én meg róttam a sorokat. A művész-sztorit a hatvanas évektől a kilencvenes évekig. Akkor éreztem először, hogy milyen érzés, ha nem a művészetről írok, hanem egy emberről, történetesen Veszely Ferencről. Már korábban esszészzerűen fogalmaztam a művészeti írásaimat, ezt sokan nagyon újszerűnek találták, és egyre többen kértek meg cikk, katalógus, tanulmány írására.

Sokan kérdezték, hogy miért nem írok prózát. Azt nem tudta senki, én sem gondoltam akkor rá, hogy Kormos István lehozott tőlem egy verset Párizsban, a *Magyar Műhelyben*, 1965 körül. Nem is láttam akkor a folyóiratot. Egy disszidált barátommal leveleztem, aki együtt lakott Kormossal, s így ő meglátta a levélben küldött versemet. Kormos aztán hazajött, találkozni akart velem. A régi Tulipánban beszéltek meg a randevút. Verset kért tőlem, a *Szerelmes ezüstkalandárium* című antológiába. Megírtam, mint a villám. A névsorban József Attila előtt volt a nevem. Ez a vers a magyar irodalom egyik legfurcsább, legkülönösebb történetű alkotása. Ugyanis barátom, „bátyám”, apám helyett, „apám”: Nagy László hibátlanra javítgatta. Maga sem vette észre, én sem, hogy hol a határ. Olyan, mintha az ő verse lenne.

De nem akartam író lenni, nem gondoltam a Parnasszusra. Szóval mondogatták, hogy írjak, de ez nem megy varázsütésre. Pontosabban csak varázsütésre megy, de nekem kell megtalálnom azt a pillanatot, nekem kell megéreznem ezt az „ütést”. A „szíven ütést”. A varázst. Azt hiszem, 1997-ben kezdtem írni: szíven ütött valami. Nem egy konkrét dolog. Hazajöttem elővettem egy füzetet vagy egy papírlapot, s leírtam apám temetését. Párhuzamosan írtam a szíven ütött és a művészeti szövegeket. Éppen egy katolikus teológus és festő katalógusán dolgoztam, *Heinrich von Kleist marionettbábui és marionettszínháza* címmel. Egy közös barátnőnket Marionnak hívták. S én csak a nyomda előtt egy pillanattal vettem észre, hogy marionett helyett konzekvensen a Marion szót használtam. Csak emiatt a kis művészeti könyv évszáma miatt tudom datálni az írásom kezdetét.

A házunkhoz közel, a kertészeti egyetemen találtam épp egy gépírónőt, mert az enyém megbetegedett. Elvittem a kézzel írt zavaros lapokat. Egy merész hasonlattal, mint Gulácsy Pauline Holseelje, különféle nagyságú, méretű, különböző tintákkal írt, olvasható, vagy alig felfejthető papirtengerből született a szöveg. Arra pontosan emlékszem, hogy a szőke, öntelt, már nem fiatal nő (Cssecsődiné), örülve a mellékesnek, boldogan írta „A Kleist a festő” vagy a „Lakoma” című fejezeteket, de a könyvemnél, a szíven ütött szövegeknél mindig kiakadt.

– *Még jól jönne az invokációhoz egy kis sztorikatalógus, mikor és mit csináltál eddig élekedben?*

– A valamikori Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar nyelv és irodalom és művészettörténeti szakán végeztem 1969-ben. Közben egy év római tanulmányút, az építészet tanulmányozására.

Később 8–9 év kiképző analízis, ahol a pszichiáterek között én voltam az egyetlen civil. Voltam fiatalon szerkesztő a televízió képzőművészeti osztályán. Később tudo-

mányos munkatárs évekig az OMF-nél, s art director egy angol telivérekkal foglalkozó magyar–nyugatnémet vegyes vállalatnál.

A fiam növekedésével már komolyabb művészeti munkákat végeztem: megnyitók, katalógusok, könyvek írása. Újságíróként vagy öt-hat évig képzőművészeti és irodalmi cikkeket írtam. Ugyanezt csináltam interjúk formájában a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének. Voltam VIP-vendég Monsban, Brüsszel mellett: „Machinea eau, Souplesses hongroises”: megnyitás, rendezés, előkészítés, utána számtalan publikáció. Közben Women-díjat nyertem New Yorkban.

Kiállításokat szerveztem, rendeztem és nyitottam meg Rómában, Velencében, mindkét helyen háromszor. Rómához és egy kiállítás szervezéséhez kötődik egy nyelvi, képzőművészeti „szövegközöttségem”, ha használhatok ilyen szabadon egy irodalomelméleti terminust. Miközben a kiállítás ügyeit gombolyítottam, beugrott, hogy ismerek egy máltai lovagot: „sovrano militare Ordine di Malta”. Aki melleleg gróf. Kolléganóm, aki a szervezésben segített, rábukott, hogy legyen ő a megnyitószemély. A gróf igent mondott, szerényen és pironkodva. Egyet kért, hogy helyesen legyen leírva a neve, s a titulusa ne patrónus legyen, hanem „Comitato donore”. A szóke nő, bár ezt minden lehetséges formában közölte vele a lovag, mégis helytelenül írta a nevét, majd ráadásul beírta a gróft a „Patroni”-k közé. A lovag exkuzáló levelet írt Rómába, amelyet nekünk is elküldött Budapestre. Így lettem én Caravaggiohoz hasonlóan a Máltai Lovagrend kedvelt „üldözöttje”. Aztán megbocsájtottak. Ez azért is érdekes, mert a Máltai Lovagrend ma is egy archaikus és alig érthető nyelvezetet használ, ami igen inspiráló egyébként.

Magyarországon a gödöllői kastélyban, a Mezőgazdasági Múzeumban, a Várban, az OMVH-ban, Szentendrén, a Művészet Malomban, Kecskeméten a Cifrapalotában, s más városokban, a XII. kerületi Barabás-villában kuratóriumi tag vagyok, és számos kiállítás gondozásában és megnyitásában vagyok érdekelt. Egy érdekes megnyitószövegem a *Ferenczy-díjazottak* című albumban jelent meg. A cikkeim közé alkalmanként az irodalmat is becsempésztem. József Attila-, vagy Nagy László-évfordulóra saját tulajdonú eredeti imprimatúrákat adtam le.

Szépirodalmi munkáim elő- és utóéletét, „piárját” magam intéztem. Mindhárom borítót lányom, Farkas Anna tervezte. Bemutatók és beszélgetések voltak több helyen. A *Vetkőztetik a menyasszonyt* a PIM mutatta be Csorba Csilla főigazgatónő, Mészáros Sándor szerkesztő részvételével. Majd beszélgetések voltak a Kiscelli Múzeumban, a Filmesházban, a komáromi könyvtárban és egyéb helyeken. Így Kecskés Ágnes, Keserü Katalin, Gödrös Frigyes, Györfly Miklós, Tamás Amarillis is bevonódtak. A *Havazás – Hóbandázst* a Barabás-villában mutatták be. Balázs Attila igazgató és Orosz István beszélgettek a műről. A könyvben található belső fotók miatt, amit Sergio Monaco csinált, Rómában, a Palazzo Torloniában és Velencében is megfordult a kis művészkönyv. A harmadik megjelenés előtt a Barabás-villában volt egy beszélgetés Pályi Andrással, a mostani könyv szerkesztőjével, ahol mind a három regény terítékre került.

– Említetted, hogy a gépirónőd kiakadt a szépirodalmi szövegeiden. Talán úgy gondolta, hogy egy budai úrinőnek nem kéne ilyeneket írnia?

– Igen, ez is, de talán még ez sem, mert néha hihetetlen szerkőban mentem át ide a szomszédba – ez tán még jobban megzavarta őt. Egy szemléletes idézet: „Hajnal felé a férj, az apa, kis ágdarabbal kavargatta a zománcdedényt – vizsgálva, minden kipotyogott-e az asszonyból. Nem lehetett tudni, hogy eljutottak-e az orvoshoz a behavazott utakon.” (*Vetkőztetik a menyasszonyt*, 50. old.) „A Lepedő”, „A kisért szem” részek felzaklatták. Emelte a tarifát. Lassan a „Mennyei Jeruzsálemhez” érkezünk, de avval párhuzamosan gépelte, pontosabban írta komputerbe a „Vérzések és egyéb testnedvek” című részt. Ez kiütötte. Újra megemelte a

tarifát, majd egyre nagyobb sorközökkel gépelt. Addig mentem a két ellentétes karakterű szöveggel, míg kezdtem érezni megvetését a vallásos és a verista szövegek miatt.

– *Miként élted és éled meg a különbséget íróként a tárgyyszerű művészeti szövegek és a szépirodalom között?*

– Az írás egy nagyon különös dolog. Komoly munka. De öröm is. Olyan, mint egy afrodisziákum vagy egy nem káros narkotikum. A különbséget a művészeti írás és a szépírás között régóta érzem. Az előbbi is izgalmas, de sokszor rutinszerű, könyökből megy. A szépírás zavarba ejtő, sokszor gyomorszorító, de euforikus állapotba juttat. Néha varázslatos. Szorongást old, néha kelt, de inkább old. Számomra nem fontos a pontos definíció, hogy mi a szépírás. A fiacskám még nem volt tizenöt, amikor ez a párhuzamos menet zajlott. Én az ágyban vagy a kertben írtam. Gyakran bejött a hálószobába, rám nézett, és azt mondta: Mama, most ugye a könyvedet írod? Láta az arcomon, azt a sajátos, megnevezhetetlen kifejezést. Nem mondanám, hogy egyenesen Boldog Ludovica Alberoni, vagy Bernini Szent Terézének bódulatát, élvezetét sugárzó arckifejezésével volt ekvivalens az arcom, de valami efféle tükörözött.

– *Miként kerültek kiadásra a regényeid, és mi lett a sorsuk?*

– Mint mondtam, az első a *Vetkőztetik a menyasszonyt* (eredetileg: *Ágyban, tükörben* címmel), csak úgy elkezdődött. Persze nem zárok ki valamilyen tudattalan tényezőt, amiről nem tudok. Például, hogy esetleg a kezdés közel állt apám halálának az időpontjához. Csak harminc évvel később. De nem tudom a dátumot, csak azt, hogy már meleg volt. Több mint négy évig írtam. Az első három rész folyóiratban 2002-ben jelent meg. Hizsnyai Zoltán szerkesztésében. Senki nem olvasta el időben. Esterházy Péternek is küldtem egy nagyobb egységet. Egy-két képslapon biztatott. Biztosan megvan a dátum pontosan. Amikor kész lettem, elküldtem a Magvetőnek. Azt mondták, hogy ne gondoljam magam írónak, és nem fog soha megjelenni a szövegem. Mondtam, hogy de, én akarom. Legalább visszaadták a kinyomtatott szövegalmot. Hatszor, hétszer nyomtattam ki. Maga a könyv 2005-ben jelent meg, Mészáros Sándor gondozásában. A *Havazás – Hóbandázs* megtetszett Csehy Zoltán klasszika-filológusnak, és még a könyv megjelenése előtt kijött a *Kalligram* folyóiratban, majd egy szép kis művészkönyv lett belőle. Szívemhez nagyon közel áll.

A *Szerelem és gyászdal*, 66 epizód című könyvemet Pályi András szerkesztette. Ezt is azonnal írni kezdtem, mikor készen lett a *Hóbandázs*. És így vagyok most is. Egy éve meghalt az édesanyám. Nem sokkal a halála után elkezdtem írni róla *Mort saeson* munkacímmel. Azóta, meg korábban is, mindenben írás-alapanyagot kerestem. Ment a tévében a *Veszedelemes viszonyok*, azonnal visszaírtam irodalommal, már ha ez nem tűnik túl nagyképűnek. Ha megfogott valami, megírtam. Ha untam egy helyzetet, kerestem valami használhatót. Egy tikkadt vacsora után, egy orvosnő szobájában szettek felsorolását találtam. Megírtam. A *Havazás – Hóbandázs* szövegébe betettem egy-egy Nagy László sort. A *Havon delelő szívárvány* című művéből. Azt hitték, Esterházyt rakosgatom, pedig az a költő volt. E. P.-től a „só” és „petrezselyem” maradt meg a „lavór”. S az izgalom, hogy Weöres sora besimul-e az erotikus szövegrészembe, vagy kiveti azt.

– *Általában alig vesszük figyelembe, hogy ki egy könyvnek a szerkesztője. Te másként vagy ezzel, hiszen mindig elmondod, hogy ki volt a szerkesztő, másrészt elmondásod szerint hadilábon állsz a szerkesztéssel. Hogy van ez?*

– A szerkesztés inkább egyfajta javítás volt. Talán udvariasságból említettem meg őket. Hizsnyai egy-két szót akart javítani. Pályi inkább baráti és grammatikai tanácsokat adott. Csehy semmit. A menyasszonynál kihúzták a filmbetéteket. Volt benne vagy tizenkettő.

Akkor azt mondtam, ne jelenjen meg. Feltehetően rájöttek, hogy a szöveg szerkeszthetetlen, aztán arra is, hogy én is szerkeszthetetlen vagyok. Feladták.

– *A könyveidben sok eltérő mikro-szövegvilágot lehet felfedezni, amelyeknek más-más a szóhasználata. Milyen kapcsolatban vagy más, például kritikai, tudományos vagy szépirodalmi szövegekkel?*

– Valamilyen sajátos kapcsolat bizonyára van közöttük. Egyik szöveg ingerli vagy inspirálja a másikat. A text maga hatással van rám. Érdekel a nyelv. A magyar nyelv egy csoda, de az idegen szavak szériáját is szeretem, szinonimaként értelmezem őket. Kíváncsivá tesz a rétegyelv, az argó, a szleng. Szeretem az iparosok nyelvét vagy a benzinkutasokét, a lovászokét. Felderít. A non'art szöveg sokszor jó. A buta szóhasználat felbosszant. A latin szavak, az orvosi kifejezések fontosak. Most az 1945 előtti társasági szlenget keresgélem, amely német, francia és jiddis szavakból kontaminálódik. Persze a képzőművészettel kapcsolatos írások bekerülnek a szövegtestbe, szövegtörzshöz. De ilyen tekintetben a szépirodalom izgat legjobban. A szövegközöttség. A szélséperre, szélcsiszolta égbolttal. Vagy a „...gombotska, bimbotska...” (Weöres), vagy fordítva. Egy megcsillanó ablak, vagy egy ház poros padlása, könyvekkel és kofferekkel. Ezt egy kastélyrészből (Palazzo Torlonia) tettem, ahol sok időt töltöttem. Gyerekkoromtól – különös dolgok miatt –, mint egyedül hagyott egyke, klasszikusokat olvastam, fejből tudom, hogy hol van a polcon egy gyanús citátum. Most egy könyvbemutatón a híres irodalomtörténész megdicsérte az író, hogy nincs a könyvében idegen szöveg. Meglepődtem, mert én élvezetesnek találom a beemelt vagy átvett, áttemelt vagy inceszt szöveget. Lehet, hogy rosszul csinálom? De inspirál egy barátom textje, verse, szövegkezdeménye, levele, mélje, élő szövege, vicce, szlengje, kötőszóként használt szavak rendje, a nép vagy egy túlképzett nyelve.

– *A Jóry-szöveget olvasva kitűnik, hogy írójuk bensőséges viszonyban van az embert körbeölelő, néha elnyelő tárgyi univerzummal: mindenféle tárgyak és dolgok, épületdarabok, szobabelsők, ruhafoszlányok kavarnak a mondataidban. Milyen hatással van szövegeidre a képzőművészet?*

– A képzőművészet, mint szerkesztői elv, mint egyfajta koreográfia nem hiszem, hogy hatással van rám. Nem nagyon szerkesztek. Persze megint a tudattalan, hátha mégis. Az persze más, hogy beugrik egy kép, egy részlet, egy szín. Az írás egy építmény. Ennyiben hasonlatos egy könyv és egy katedrális. Az alap (közös tudás, keresztény kultúrkör, műveltség), aztán tégláról téglára, méterről, méterre. Írás betűről betűre. Betűkatonák, kriptogén jelek sorjáznak. S ha nem az európai kultúrkör, akkor utána olvasás, szöveglopás, szövegeltulajdonítás. A *Hóbandázsban* a szerájok világa. Keresés, olvasás vakulásig.

– *Alapkutatásokat végzel tárgyügyekben?*

– Alapkutatás? Mindig kutatok. Volt például az erdélyi főúri viselet, most pedig, amikor a szüleimről írok „polgári” prózát, mivel a hirosimai atomtámadás délelőttjén születtem, megkerestem a repülő nevét, Hirohitó császár kapitulációját, tbc-mibenlétét, Enola gay-t stb., '45 előtti tollakat, cigarettákat keresek. A *Havazásnál* a szerájok világa egy egész könyvespolcsort felemésztett. A *menyasszonynál* Debrecen térképe, minden mozi neve, az Invalidusok épületének története, budapesti beedekker vagy guida, mindent tudni kellett pontosan. Az *Ulysses* az Adrián írta, a mester, s minden boltnak utánanézett.

– *Nagyon sok mindenkit ismertél a 60-as, 70-es, 80-as, 90-es években. Csak néhány hívó név: Jancsó Miklós, Bódy Gábor, Vető János, Erdély Miklós. Mind csupa ikonikus figura. Egyik szövegedbe bekerült Udo Kierrel megélt sztorid is. Kik voltak azok, akik valóban megkerülhetetlenek lettek számodra, és így írásaidban is visszatérnek?*

– Kétszer-háromszor annyit ismertem, mint amennyit említesz. Inkább a tanítványakkal és a baráti körökkel voltam közelebbi ismeretségben. A hetvenes évek érdekes volt. De nem tudtam igazán kijönni a „babaszobából”. Ibsenre gondolok, akkor annyi időm voltam, hogy belefér: az általad említett kert kapuja mindig nyitva volt, és többen délelőtt spontán befutottak. Amikor a teámat ittam az ágyban, bejöttek, beültek az ágy végére, a hátuk mögé tettek egy párnát, és beszélgettünk. De aztán később enni, pisilni, ad absurdum zuhanyozni akartak, egyfajta hadtáppont voltam a kései ébredésük meg a délutáni randijaik közt. Meg acetonnal fotóztunk, s majdnem felrobbant a nappali. Ez már sok volt nekem. „Polgári” lelkületem több magányra vágyott. Szalonnak nevezték a fiúk a lakást. Ám egy idő után már nem vágyik az ember arra, hogy becsődüljenek.

Most a legfurcsább a ház. Tiszta Hollywood, se házszám, se név, se csengő, de azért bebeszik valaki. Ráadásul nem jártam koncertekre, színházba, Káli-medencébe, Kaposvárra, nagyon öntörvényesen szelektáltam. Egy kapcsolat úgyis megmarad, ha kell.

Rám sok minden hatással volt. De talán legjobban a saját életem meg a hozzám közel-állók. Nehezen tudnék kiemelni valakit, valamit. Persze sorolhatnám a klasszikusokat, sokan vannak. Maiakat is. Művészekből is nehezen tudnék kiemelni, ciklikusan bírom őket. Azt hiszem, kicsit egyedül vagyok, s voltam mindig. Feljebbvalóm a „Jóisten”, vagy a gyerekeim, a fiam, a lányaim, a férjem. Szüleim, s az ő szüleik, talán ők a feljebbvalóim. Mestereim is ők. Ez így hülyén hat. Kábulat kerülget egy-egy írástól. Most fedeztem fel igazán Hrabalt. Danilo Kis egy-egy szövege, Hrabal makulatúra-könyveivel együtt totális élvezet. Persze sorolhatnám a kedvenceket, Camus, Woolf, de hogy Aranyánál maradjunk, Szondi két apródja: két gyöngypár. Ma sem írnak ilyet. Elillanó szövegek. Lányomnak cse-csemőként József Attila *Betlehemét* olvastam, vagy hogy milyen Mantegna *Krisztusa*. Vagy az ikonikus képeslap, a Fényes száj. Egy feltehetően fekete nő szájából kicsorgó fagyöngy. Egy jó jazz, egy jó filmrészlet. Egy jó nevetés. Egy Ikonosztáz. Tárgyak, momentumok, mint égen a csillag. Persze vannak érdekes életszakaszok, jönnek, elmúlnak.

– *Sok mindenki a saját nevéén szerepel a könyveidben, amitől a prózád néha naplószerűnek tűnik. Elég beemelni egy valós nevet, és a szöveg kicsit mássá válik tőle, mintha visszazuhanánk az olvasás idejéből a cselekmény történéseinek idejébe. Fontos neked a kidolgozott történet?*

– Most jutott eszembe hosszú idő után, hogy sok vizsgafilmben szerepeltem. S modellje voltam a vizsgázó fotósoknak és operatőrjelölteknek. Most is emlékszem egy fotómra, a „gegen-licht”-et gyakorolta az arcomon egy korán meghalt operatőr. Néhányan megmaradnak. Sokan kiesnek a repertóriumból. Kapcsolatok megszakadnak. Persze, aki számomra fontos, azért harcolok: van, akivel tízévente találkozunk, ötévenként beszélünk. Mostani viszonyok között elkezdődik egy sűrű e-mail-váltás, eltelik öt-hat hónap, s újra jön egy messaggio. Egy íróval csak posta. Én telefon, ő képeslap. Ha érkezik egy ilyen lap, boldog vagyok. Vissza kellene szokni a levelezésre. S a megszámlálhatatlan hatás. Egy-egy pap, tanár, Nagy László (emlékszem, hogy a harmadik és negyedik ujj között tartotta a cigarettáját), egy-egy olasz barát, Sergio Monaco (emlékszem a gesztusaira, bár ez, talán német édesanyja miatt, elég visszafogott volt), egy-egy szerelem. Évekig egyetem, szeretett csoporttársakkal. Aztán család, gyerekek, sokáig filmek.

Rövid ideig nonkonform művészek, meglepő újításokkal, örületekkel. Fiatalabb kis és nagy titánok. Fotózások, utazások, lovak. Úgy látszott, hogy tanulok tőlük, majd kiderült, hogy ők tanultak tőlem. Iratrakodás közben kezembe került egy régi, ceruzával írt feljegyzés. Feltehetően a szövegkörnyezetből, s az emlékek miatt kitalálható. E. P. gondolatai. Meg emlékszem, mindenki odament, de én akkor hoztam ki a kétéves fiamat a kórházból, Keserű Katinka meg vitte a fiát karon. Éppen nálam volt. Elnézést, ha pontatlan az idézetem. „*Kosztolányi Dezső ma nem mester (mert mester ma nincs), nem példa (mert Babits a példa)*”

és nem a legnagyobb (mert Móricz a legnagyobb) – akkor hát micsoda? – kérdezte E. P., s azt a választ (találta?) rá: a bátyánk.”

Analitikusom is mesterem lehetne, de a legmelegebb szívű barátom Linczényi Adorján volt. Nagy László is lehetne mester, de egy báty és apa kontaminációja volt. Professzoraim? Vicc, de tanult kollégák. Mestereim kevesen vannak és halottak. Halott mestereim, a klaszszikusok, olyanok, mint alkalmi szeretők. Sokan vannak, túl sokan. Bőség zavara. Állandó belső harc. Polgár vagy művész? Genderproblémák véresen. Apai nevelésem, maszkulin tulajdonságokkal, nehezen visel egy melegszívű, de feudális mentalitású férjet. Dolgozni szeretnék, de nem merem egyedül hagyni a gyerekeimet. S amikor újra dolgozni kezdtem, jött a harmadik gyerek, későn. Szakmai karrier elmaradóban. Vagy el sem tudott kezdődni. Aztán megint munka, sok nő, majd erdélyi művészek, sok fiú. Az egykori erdélyiek elevenebbek voltak.

Alexandriai könyvtár, milliónyi könyv, több száz fim, több ezer műtárgy. Hogyan válasszunk? Így jobb a magány, az egyedüllét. Persze sorolhatnék művészeket, de megbántanék valakit. Egy dolog furcsa, hogy nem szeretek idegenekkel lenni, ezért lassan leveszem a falról a hozzám közel álló, és kevésbé szeretett művészek képeit, s a gyerekeimét teszem fel. Akiról éppen írok, az nagyon érdekel. S ha kiállítás nézek, elég bepillantanom a helyiségbe, rögtön látom a jót. Egy blikkre kiszúrom. Ha írnom kell róla, alaposan megnézem, de még nagyítóval is fényképen. Büszke vagyok arra, hogy csak én vettem észre egyes dolgokat. Például egy katonatakarón leltári számként értelmezett szám valójában egy asszony halálának az évszáma, vagy másutt monogram, egy születési évszám. Egy hatalmas munka hátoldalán egy monogram és zászló. Nem nézte meg korábban senki.

– Van valamilyen munkamódszered, ami szerint dolgozol? Ezt azért is kérdezem, mert egyszer nevetve megmutattad a dolgozódát, ami nemes egyszerűséggel egy laptop a hálósobai sminkes asztalodra állítva, mintegy az álom és az ébrenlét territóriumának őrbódéja.

– A sminkasztal tökéletes, eltaláltad. Egy szép parasztkorok fésülködőasztal. Írás közben szólhat a tévé, jöhetnek-mehetnek, semmi nem zavar. Ez a módszer nem a nagyokéval rokon. Nincs rigorózus beosztásom. Későn kelek. Éjszakázom. Sokszor az írással foglalkozom gondolatban is. Fejben is kitalálok részeket. Nem használok asztalt, ott a koralljaim vannak, meg a karkötőim és az art deco brassaim. Az internetezésnél asztalhoz ülök, mert ott van a nagy gép. Egy nőnek nehezebb, mert vannak otthoni penzumai. Persze, ha nagyon izgat valami, reggeli előtt kinyitom a gépet. Amúgy korábban többet dolgoztam. Mostanában kora délután írok, most éppen reggeltől. Nem zavar a tévéhang, a jövés-ménés, a telefon, vagy ha szólnak hozzám. Írok rendületlenül. Éjszaka vagy hajnalban, ha felébredek, már beugrik egy kifejezés, egy szó. Előfordul, hogy elfelejtem. Az is előfordul, hogy éjszaka felkelek és megnézek egy könyvet, vagy egy idegen szót.

– Amikor megismertelek, már az elején feltűnt, hogy úgy beszélsz, mint aki részt vett egy maratoni analízisben. Egyrészt nagyon szókimondó vagy, másrészt pedig különös udvariassággal kevered, rázod fel a társalgás olykor lassuló menetét.

– A szókimondásról mindig azt mondom, hogy a bölcsészlányok csúnyán beszélnek. Ám ez hülyeség, kompenzáció, figyelemfelhívás, hülyéskedés, rossz szokás. Egyébként aztán illetlenül zárok.

Az analízis nem akkora falat, mint amennyi idő. Tanárom Freudon nevelkedett mint pszichoanalitikus, pszichiáter. Már korán észrevette, hogy vannak alaptételek, de C. G. Jung újításai megfogták, és sajátosan keverte, ötvözte munkájában a két szaktekintélyt a saját koncepciójával. Jung szerint ezer óra után esetleg megmozdul valami a psziché-

ben, a lelkiületben. Kipróbáltam, két pszichiátert, de ahogy az amerikaiak fogalmazznak, az talán vulgáranalízis volt, vagy egyszerűbben pszichiátriai kezelés. A második orvos tanácsolta, ha ennyire érdekel a dolog, a beszélgetés, és még talán szükségem is van rá, akkor csináljam komolyan, tudományosan. Elkezdtem. Jó volt. Köztudott, hogy az eredeti karaktert nem lehet megváltoztatni. Több mint ezer órát nyomtam le. Ruhák helyett, utazások helyett. Élveztem, és nem hagytam ki egy órát sem. Most utólag nehéz megítélnem, hogy mennyit profitáltam belőle. Erősebb lettem, emberismerőbb, magabiztosabb? Az analízis felkínál hét-nyolc momentumot, lehetőséget, mint kis sütitket, bonbonokat: lehet választani. Egy-két lehetőség bejön. Ha apám élt volna, talán elegendő lett volna az ő személye. De ez mégis százéves tudomány, s a férfiú jól csinálta. Nagyon biztató volt a közelsége, útmutatásai, kérdései. Jókat beszélgettünk. Ő is „bátyám”, „apám” volt. Segített kilazulni, s már a vele való beszélgetések elején írni kezdtem. Legalább szakirodalmat. Prózámon is érezni, a szaggatott részekre, „tanulási órákra” bontott formációt. Meg a szabad asszociáció használatát. Egy Freud-kiemelés: *„...feltárjuk előtte (kliens) a módszer nehézségeit, a vele járó erőfeszítéseket és áldozatokat (...) megmondjuk, hogy nem ígérhetünk semmi biztosat (...) a kezelés sikere az ő magatartásától, megértésétől, alkalmazkodásától és kitartásától függ.”*

– *Nem kísértett meg, hogy magad is analitikus légy?*

– Analitikusság? Először is be kellett volna fejeznem a pszichológiát. Három évet beszámítottak, elkezdtem, de aztán jött megint az otthon, a család. A fiú kicsi volt, nekem matekot, biológiát kellett volna tanulnom két évig. S akkor feladtam, hogy újra a Pesti Barnabásba járjak a városba. S nem utolsósorban erősebbnek kell lenned, mint a leendő paciensed. De azért az érdekes, hogy szinte a mai napig nekem mindenki mindent elmond. Véleményemet kéri. Fragilis vagyok, nem bírnám hallgatni a problémákat.

– *Vannak írók, akiknél látszólag semmi szerepe annak, hogy honnan jöttek, milyen családban nevelkedtek. Úgy suhannak a társadalmi rétegek és szokásrendszerek között, mint egy fűrge halacska. Te ennek pont az ellenkezője vagy, akinél nagy szerepet játszik a család és a neveltetés.*

– Ötödéves egyetemista koromban férjhez mentem. Egyetem után rögtön megszületett az első lányom, rá húsz hónapra a második. Férjem Farkas Ferenc agrármérnök, már egészen korán angol telivérekkel kezdett foglalkozni. Ez egy olyan foglalkozás, olyan elhivatottság, amely már-már a rizikókereső munkákhoz hasonlít. Frivolon fogalmazhatnék, felér egy női vetélytárssal. Ő az egyik legjobb hippológus (angol telivérszakértő) az országban, Európában. Sokáig a Magyar Lovasegylet elnöke volt, amelynek alapítója és első elnöke gróf Széchenyi István volt. Ő is egy különleges polgári család neveltje, ahol Németh Lászlótól Illyés Gyuláig, Bibó Istvántól Ferenczy Béniig mindenki megfordult. Édesanyja Györfly Anna, Györfly István néprajzprofesszor lánya, grafikus volt, édesapja Farkas Ferenc, könyvkiadó, szerkesztő, bibliofil-szakértő, végül 1956-ban államminiszter. Gyermekeink mára mindannyian diplomások. Judit angol–magyar szakos bölcsész, szakkönyveket írt, s egy félfrancia kislánya született. Anna híres tervezőgrafikus, számos díj és megnyert pályázat birtokosa. Ferenc agrármérnök lett. Angol telivérekből diplomázott. Most második diplomájára készül a Magyar Képzőművészeti Egyetem tervezőgrafika szakán. Egyszer azt mondta az analitikusom, hogy nincsenek barátok, csak bajtársak. És a család. Remélném, hogy nem volt igaza. Sok régi, kissé elfásult vagy vidám barát, akikkel személyesen inkább csak munka- vagy praktikus ügyek miatt találkozunk. Az összejövetelek lassulnak, fel kellene eleveníteni őket. Néhány fiatal barát, haver feldob, sok még az energiájuk, jól gondolkodnak. Érdekes a velük való beszélgetés.

– Sokszor az az érzésem támad mondataidat olvasva, mintha egy kamera mögül figyelhetném a történet szerinti épp aktuális kortárs világot. Apró részletekben, pontos helyszínrajzokban tudod megragadni egy-egy hely szellemét.

– Nem utaztam sokat. Bécsben többször voltunk, az jobbára a lovakkal volt kapcsolatban, de maradt elég idő a kultúrára is. A legmeghatározóbb talán mégis Róma és Firenze. Mindenkinek kívánom, hogy nagyon fiatalon, kevés pénzzel tölthessen el egy szűk évet Rómában. Varázslatos. Nem véletlen a Grand Tour-szindróma. A Róma melletti Ceriben a Palazzo Torlonia, a Vatikántól negyven kilométerre, a Castello életem egyik legmeghatározóbb élménye. Egyszer a titkos kijáraton kiszöktem a Piazzára, ahol filmet forgattak, ott egyből elkaptak a filmesek és beöltöztettek régi ruhába. 19-20 éves voltam. Máskor egyedül laktam benne két hétig, mert nem volt albérletem. Az ajtók nem voltak zárhatók, s az akkor még romos padláson denevérek tanyáztak. Ugyanez történt, mert megint nem volt hol laknom Rómában, a kihalt, holt szezonú (Mort saison) Santa Marinellában, amely híres nyaralóhely, Rómához közel. Egy hét egyedül egy üvegepanorámás házban. Annyira féltem, hogy egész éjszaka olvastam, és csak akkor kezdtem el aludni, amikor hajnalodott. De Ogliano Torinóban sem volt semmi, 18-19 évesen. Gróf Giancarlo rey di Villarey udvarházának a berendezése elképesztő volt. Mintha a Gattopardo filmben lennénk. Az olasz nép félelmetes, az arisztokrácia szinte felfoghatatlan.

Majd az Angol Királyság. A nem kontinentális hangulatával s az egykori gyarmatok lenyomataival. Brighton párás sajátossága. Cambridge-ben az egyetemi hangulat mindenre rányomja a bélyegét. Még a boltok is, ahol a jómódú gyerekeknek nyitott számlája van. New Marketben a lovak a szokékkal nyugodtan mennek az utakon meg a járdán. A lakások különösek. A gyermekeim régen egyes filmeknél megjegyezték, hogy egészen mások, mint a többiek. Angol filmek voltak. S az idegen kultúrák. Minden kultúra egyedi, s egyben valamilyen ponton hasonlít a többihez. Én tárgyhalmozó vagyok, de izgat a kvékerek kultúrája is. Nagyon vonz a paraszti kultúra. Érdekel a népművészet. A nép művészet. De a „nagykultúrák” mellett a rep, a slam, a graffitó, a non’ art kultúrák is bejönnek. A fekete, az indián, s a margináliák. Minden hely és dolog érdekel, ha eredeti és ha megérint.

– *Régóta vezető téma Magyarországon a polgárság léte, nemléte. A társadalomtudományoktól a művészetekig, a politikától a gazdaságig. A monarchiabeli, majd az azt követő magyar polgárság szinte minden jellemzője, a műveltségűl az öltözködésig, a szexuális szokásaitól az anyagi viszonyaiig szinte eposzi, visszatérő elem lett. Márai Sándor újbóli felfedezésének és olvasói sikereinek egyik fő motívuma sokak szerint, hogy szinte tudósításként élvezhetjük szövegeit a magyar polgárság életéről. Mi a te viszonyod és felfogásod a magyar polgárról?*

– Egy séta közben végig a polgári létformára vonatkozó kérdéseiden gondolkodtam. Nem tudom, hogy jól tudom-e megfogalmazni. Azt hiszem, a polgár születése, származása, viselkedése, tanulmányai, és talán a pénze is meghatározza. Az öröklött vagy szerzett vagyon, a tanulásba fektetett pénz és energia. A tudás, a gazdagság, a pozíció, mind a hatalom elemei. De ezt válaszolják meg a hozzáértők.

Felső középosztálybeli polgári családból származom. Egyik ősöm francia származású tábornok, aki Provence-ból került Magyarországra. A nevemmel egyező helységből, Saint Joryból. A fia 1798-ban vett házat a várban. Felmenőim között az 1800-as években található curiai bíró, főügyész, ezredes, katonatiszt, akik művészek leányait vették feleségül, vagy maguk is művészek voltak. Még sokáig vagyonosok is maradtak, ez idővel a generációkkal s a háborúkkal csökkent. Nagymamám Bécsben végzett egyetemet. Apám bilingvisch, építész és kultúrmérnök, anyám református teológus volt. Én vagyok a hatodik vagy hetedik értelmiségi a családban. Kemény nevelést kaptam. Kelltt tudnom az illetet, evési és egyéb viselkedési formákat. Persze ez tanulható. Tulajdonképpen egy illemtankönyv van

a fejemben, nem használom eleget. Apám még arra is figyelmeztetett, hogy egy úrilány nem hord gyűrűt a középső ujján. Gyerekkori leveleim egy jó tanuló, illedelmes, rokonaira figyelő kislányt mutatnak. Ezt írom most. Ez a réteg kihalt. Már a gyerekeik is idősek. Sok ismerősöm, hozzám hasonlóan, még próbálta átadni a tanultakat. Az sem mellékes, hogy férjem nagyapja a híres Győrffy István néprajzprofesszor volt. Talán Thomas Mann-hoz kellene fordulnunk. Szerinte az első generáció pénzt szerez, a második tanul, a harmadik esetleg herdál vagy művészetbe fektet. Félek, hogy kihal ez a tudás, de lehet, hogy a tanúlással újratermelődik.

S hogy ez hogy néz ki a hétköznapokban? A felszínen az ész és a viselkedés a mérvadó. Mögötte a valóságos, bűnökkel, botlásokkal sújtott ember. De fontos a tradíció megtartása, talán nevetéses, mert nem vagyok igazán vallásos, neveltetésem ellenére, de a tízparancsolat alapmű. Legalább tiszteld a szüleidet: ez már jó. Mostanában sok levelet, képeslapot olvastam felmenőimtől. Szeretet és figyelem áramlik belőlük. Aztán a mondások: hogy tartsd meg a családi ezüstöt, ne herdálj stb. Ezek kis dolgok, de ha mindent végignéznénk, sok dolog kiderülne. Anyám és anyósom halálával befejeződött egy korszak. Először felső polgári lét. Később az úri középosztály, ahogy ezt nevezték. A háború után ez a réteg szinte titokban létezett, majd egyre stigmatizáltabb lett.

A szabályok nem betartásra valók, hanem azok tudására, értelmezésére. Talán a poroszos nevelés is – amiből én kevesebbet kaptam – jó, de dacreakciót, ellenállást szült. Sokszor dacolok az illemmel, de tudom. A tudás a fontos. Amúgy mindig a felsőbb osztályok érintkeznek könnyebben az alsóbb osztályokkal. Engem nagy örömmel tölt el egy egyszerű, vidéki fiú okossága. Tehetsége. Zavart régebben az egyes arisztokrata leszármazottak gögje. Azért néha hiányzik egy igazi, okos értelmiségi, polgári viselkedéssel. Alig van belőlük. Amúgy meg egy kicsit néha műveltségük ellenére egysíkúak.

Orwell szűkmarkúan két részre bontja a társadalmat: szegényekre és gazdagokra. Ezt gazdasági szempontból gondolja. Később a társadalom egész lépcsősorát említi, továbbá azt, hogy kulturális tekintetben nehéz attól az osztálytól elszakadni, amelybe születünk. Oscar Wilde is határozottan és keményen öt-hat osztályt, réteget különböztet meg. Stuart Chapin szociológus a Contemporary American Institutionban a nappaliban elhelyezett árukladó társadalmi jelvényekről beszél. Beszédünkkel szakadatlanul hirdetjük társadalmi állapotunkat. A nyelvünk ránk vall. Szólj, hadd lássalak! Mások a felső osztályról beszélve említik: a stílus, ízlés, tudatosság fontos, éppúgy, mint a pénz. Az X osztályba nem lehet születni. Minden felmenőt meg kell tagadni. A városba özönlő fiatalság, amely a művészetnek, írásnak, alkotó munkának szentelné az életét, és belekerülhet az áhított rendbe, az X-be (C. Wright Mills), amelyet pénztelen arisztokráciának is neveznek.

– A megjelenő könyvek belekerülnek az irodalmi élet színtereire. Az ismertető, kritikák, ajánlások, vélemények nyílt és titkos útjai jelölik ki egy-egy szerző és művei mozgásterét. Ugyanakkor a regény is termék, amit el kell tudni adni. Miként éled meg ezt a becsatornázást? Milyen helyet vívótál ki magadnak?

– Az irodalmi létben való részvételem talán moderálnak mondható. Hogy milyen helyet vívtam ki magamnak? Engedelmes tanulóhoz hasonlóan komoly PR-munkát végeztem. Mintegy ötven levél, recenzió, megemlítés, e-mail-mondat, interjú van a birtokban, már meghalt híresebb emberek magánlevelei vagy filmes interjúi. Megtettem a tőlem telhető, de úgy tűnik, kilógok az irodalmi közéletből, kanálisokból.

Bár magyar szakos is vagyok, művészettörténészként nehéz volt a helyzetünk. Nyolcvan magyar szakos mellett volt tíz művészettörténész. A magyarosokkal mostanában kezdjük segíteni egymást. Jobbára ők segítenek nekem. A kiadóm eseményeire igyekszem elmenni,

sok az ötvenes férfi, nem nagyon találom meg velük a hangot. A fiatalabbakkal jobb a kommunikáció. Jobban elfogadnak. Mindent összevetve, nem veszek részt az irodalmi életben. Időnként kivonulok a társadalomból, de nem úgy, mint Henry David Thoreau. Telefon? E-mail? Csoporttársaim között is van négy-öt irodalom szakos, velük meg tudunk beszélni problémákat. A PIM-ben is van egy-két emberem. Van néhány irodalmár barátom, akikkel viszonylag gyakran beszélek. Van idősebb, s van néhány energikus fiatalabb, akikkel szorosabb kapcsolatban vagyok.

– *Egyszer terveztem egy fotós projektet a budapesti lakások bemutatására. A te Gellért-hegyi házad és a kert az elsők között szerepelt a listámon. Mindig lenyűgöz az a dzsungel, ami a kerítések után következik. Mintha egy vidéki udvarház és egy belvárosi bérpalota térelemeit és tárgyait, sőt élővilágát installálta volna valaki egy filmforgatás zajos menetébe.*

– Ezt nehéz elmondani. A gyerekek rezervátumnak hívják. Soproni barokk almárium, mellette Keserü Ilona szitanyomata. Régi bútorok, tükrök, képek. A hálószobában vagy hatvan saját keretezésű családi fotó. Egy fal, mint egy ikonosztáz. A passzpartukat talált könyvek szennyoldalából csináltam. Még nem lehetett az országban színes papírt kapni, felfedeztem az Ápiszban egy rózsaszín, nagyobb méretű egyenborítékot. Vettem vagy tízet. Azokból vágattam ovális passzpartukat, amelybe kislányaim fotói kerültek. Gothár Péter barnított fényképei. De a cilinderes férfiak kisgyerekekkel is idekerültek. Ez is talán egy régi emlék lenyomatából támadt. Tizenhat éves születésnapom táján Nagy László elvitt magával Ferenczy Bénék lakásába. Akkor készült bal kézzel a híres fiúszobor. Előtte adta el Erzsike Ferenczy Károly egyik nagyméretű festményét. A tapéta így nem volt kifogástalan. Egyszerre csináltatott vagy harminc keretet, s azokba kis képeket, vázlatokat és fényképeket tett. Nálam a két ablaküveg között, üvegpolcon poharak sorakoznak, mint egy függöny. Talált, örökölt, kapott, szerzett átlátszó és színes poharak. Van közöttük egy cirill betűs kék teatartó üveg. Ennek is van története. Először különböző helyeken tartottam. S egyszerre csak meglettek a vékony üvegcsik polcok. S akkor eszembe jutott, hogy tizennyolc évesen már láttam egy ilyen megoldást Györffy Istvánnál, ott tartotta Györffy István néprajzprofesszor a gyűjtését. De vannak aktok, szenteltvíztartók, votív- s offertárgyak, devocionálék. Utazásra használt bőrkeretek üresen, fehér empire porcelánkályha, 1890-es cseh változata. Bogdándy Zoltán Szultán csont-bél preparátumai vastagított keretben, s Mária fakazettában. Orosz István labirintusai, Olajos György rácsfűzött munkái, Veszely Ferenc geometrikus gyerekkori rajza, mellette gyerekrajzok. Kecskés Ágnes hatágú kárpitsillaga alatt egy utcán talált kerek pravoszláv pléhkrisztus. A kanapé fölött is gyerekrajz a híres művész mellett. A konyhában teaskanna-sorozat. A fürdő gázcsövén erdélyi és afrikai övek és mellények lógnak. A zöld csempén egy Zsolnay-szenteltvíztartó, de ez nagyméretű. Van a lépcső alatt egy kicsi gardrób, ott sok más mellett egy gay hever díványon, egy képeplapon. Egy híres báró fotója. A lányom Angliából Morris tervezésű csomagolópapírokban küldött ajándékokat. A mester iránti tiszteletből, s mert szépek voltak, felkasíroztam a gyűrött, szakadt papírokat.

– *Szövegeidben minduntalan ott a test, mindenfajta változatban. A születéstől a halálig, az agressziótól az ellágyulásig, a hétköznapi banalitástól, mint például egy jellemző testtartás a sűrűn visszatérő erotikus testhelyzetekig. A test mint elbeszélő és szereplő kitüntetett szerepet kap nálad.*

– A képzőművészetben a test védtelen és védetlen. A szobrok, képek nagy része mezítelen. Ez van. Az életben is, de nem illik. Én próbálkozom. Olyasmit írok, amit láttam, megtörtént, meséltek. Csupa pőreség. Pőrék vagyunk, esendő, „ruhatlan” lények. Kardos Botond, meztelen betegségek, karácsonya, Laokoónja.

Ez vicc vagy elszólás, de csak a márkák fednek le, fednek be. Persze, nem járhatunk meztelenül, ezt én sem gondolom, sőt. De hát az élet már csak ilyen. Apropos: nemrég láttam véletlenül újból a *Mária szerelmeit* Koncsalovszkijtól. Mit érme ez a film az erotikus jelenetek nélkül? A film többet megengedhet magának, hasonlóan más, képpel dolgozó művészetekhez. Úgy is fogalmazhatnék, hogy az eikon, a film szabad, míg a szöveg, a text, a traktatus tabu és tiltott terület.

Nem zavar az erotika megírása. A szemérmem máshol lakozik, vagy máskor létezik. Más az élő beszéd, mert alkalmazkodni kell a másik félhez. Az írásban eltűnnek a gátlásaim. Érdekel a verista fogalmazás, hisz az élet, az életem is ilyen. Nyilván tudattalanul van egy határ. Akaratlagosan is. Az erotika, a halál, az élet alapelemei. Amerikában az első ismert polgári, irodalmi büntetőperek az obszcenitásról szóltak: mit szabad, mit nem stb., már a 40-es és 50-es években lezajlottak. Kerouac, meg a híres Ginsberg. Egy-egy soruk olyan, mintha ma írták volna. És ma hol tartunk? Vagy még most sem szabad, vagy keményebbeket írnak. Eltelt hatvan, hetven év. Wilde óta több mint száz év telt el. A *66 epizód* is sok mindent elárul. Én szeretem.

– *Megkerülhetetlen a kérdés. Mi a véleményed a női irodalomról?*

– Nőirodalom? Jó, hogy van. A fotós Julia Margaret Cameront említeném, aki 1850 körül egész családját, meztelen kisgyerekeket biblikus pozícióban fényképezte. A női klasszikusokat ismerem, a mai női irodalmat kevésbé. Nem akartam, hogy a kortárs próza befolyásoljon, alig olvastam – egy-két kivételtől eltekintve –, őket talán ki lehet következtetni a szövegeimből. Lehet, hogy érdektelenségnek, illetlenségnek tűnik, ám egyedül akartam végigjárni a kanosszámat.

Pethő Sándor

A tavaszvárás huszonhárom pillanata

„Mert hogyan roppanunk össze holnapután, ha már ma végez velünk a Sors?”*

*Ad rivum eundem lupus et agnus venerant***

1)

Roland Barthes azt írja valahol, hogy minden kultúrlény halálával valami örökre eltűnik a világból, ami addig létezett: az illető emlékezetében felhalmozott, csakis általa hozzáférhető kincs, amelyet aztán magunknak kell újratemeríteni. Rokonszenves álláspont, bár, ha a következményeit jól átgondoljuk, letagadhatatlanul nyitva marad néhány kérdés. Az egyik biztosan az, hogy mindez vonatkoztatható-e a nagyobb közösségek, például társadalmak ellen tudatosan bünt elkövetőkre is?

Úgy tetszik, hogy az ő tetteik emlékezetünkben, vagy akár kézzelfogható, társadalmi hatásaiban jelen lévő „kincs” még kevésbé ragadható meg, mint a kultúratemerítőké. Nemcsak azért, mert elsüllyesztette őket az idő, hanem azért, mert a tapasztalatok szerint a történelmi szükségszerűsége, haladásra és az emberiség üdvére hivatkozva gyilkolók legalább egy része esetében a bűnöknek egyáltalán nincs emlékezete. Nincs mire emlékezniük, hiszen értelmi-érzelmi logikájuk szerint nem követtek el semmilyen bünt. Úgy mondják magukról, tették a dolgukat. Ezért aztán legfeljebb tetteik, de nem bűneik emlékezete merülhet alá halálukkal. Vagyis e tekintetben semmi nem különbözteti meg őket mindazoktól, akik nem gyilkoltak, nem építettek és nem működtettek megsemmisítő táborokat, nem tüntettek el kultúrákat és társadalmi osztályokat a föld felszínéről. Ez utóbbi tettek súlya ugyanis milligrammra egyezik azoknak a cselekedeteknek a súlyával, amit egy átlagos, a történelemalakítás metafizikus céljait figyelmen kívül hagyó, azaz nagyjából ép erkölcsi értékrendű ember bűnnek szokott hívni. Így aztán mégis érdemes különbséget tennünk a hétköznapi polgár gyengeségei és a hivatásos történelemalakítók bűnei között. Érdemes lett volna. Lehet, hogy még mindig érdemes.

A pszichiátria politikai megrendelésre való felhasználása valószínűleg a szocialista politikai állambiztonság, orvosi és köztisztviselői kar legaljasabb és legfélelmetesebb bűne volt. Azon a társadalmi előítéleten alapult, hogy az úgynevezett „egészséges” társadalom stigmatizálja az elmebetegeket. A Gazsó–Zelei szerzőpáros könyvében leírt egyes esettanulmányok azt mutatják, hogy a politikai pszichiátria Magyarországon olyan mély és sötét tárnaként működött, melybe a felszín legkülönbözőbb pontjairól vezettek utak. Attól függően rövidebbek vagy hosszabbak, hogy a társadalmi hierarchia csúcán lévők, és az őket kiszolgáló orvosi és államigazgatási apparátus éppen melyik süllyesztőt választotta. Hirdesd 1971-ben, hogy a Parasztpárt Nógrád megyei titkára vagy, előbb, mint utóbb „maior tranquillansokkal” (értsd elmebetegek számára kifejlesztett erős nyugtatókkal) teletömve egy zárt osztályi „psychoterapiai” kezelés kellős közepén találd magad. De lehetsz bolond akkor is, ha a szovjet hadifogságban odaveszett értékeid visszaszerzéséért levelezel, vagy – politikai fogvatartotként – politikai fogolynak tartod magad, és akkor is, ha törzskari tisztként

* Gazsó–Zelei: *Őrjítő mandragóra. Bevezetés a politikai pszichiátriába.* L'Harmattan Könyvkiadó, Budapest 2012. 198. o.

** Phaedrus 1,1.

– lásd „a rendíthetetlen ólomkatona” történetét (Gazsó–Zelei VI. fejezet) – az 1980-as években a munkásörtség felosztásáról írsz dolgozatot, vagy éppen a szocialista társadalmi ellátórendszer legmélyebb bugyrát jelentő elmeszociális (közkeletűbb nevén: elmeszoc) otthonokról íróként szociográfiát. Ha a társadalomban minden jó – miképpen ezt vezetőink és a társadalom velük összekacsintó nagyobb része így látja –, akkor az, akinek nem egészen ez a véleménye, álláspontjával nyilvánvalóan kisebbségben van. Aki viszont kisebbségben van, az ténylegesen, de legalábbis potenciálisan deviáns. Aki pedig deviáns, azt az ember mindennekfölötti értékét hirdető társadalomban – ez lenne a marxizmus-leninizmus klasszikusai által megálmodott szocializmus – a társadalom, és természetesen önmaga megóvása érdekében, ki kell emelni a közösségből. Szocializmus kritikussai, diliházba veletek!

A könyv két korábbi kiadásában dokumentált esetek önmagukban is megrázóak, de az általánosítható tanulságok levonásához vegyünk egy, a többitől eltérő esetet. A szerzőpáros által egymástól függetlenül személyesen is ismert, de csak 1989 után megnyilatkozó Mikus Gyula a szó legszorosabb értelmében nem minősült politikai pszichiátriai esetnek. Nem voltak nyilvánosan hangoztatott téveszméi, nem csukták zárt osztályra. Csak éppen, mikor nem sokkal a halála előtt szembenézett élete talán legsötétebb korszakával, mégis tudathasadtnak írta le önmagát. Így került a politikai pszichiátria üldözöttjeiről szóló könyvbe. Volt-e oka rá?

Mikus Gyula (1930–2002) régésznek készült. Alighanem élethossziglan elmatatott volna a földes csontvázdarabok, foghíjas koponyák, törött cserepek világában, elgyönyörködött volna a földből előbukkanó épületalaprajzok kusza szépségében. Életét, mint a legtöbbünkét, így is bizonyára számtalan ború felhőzte volna, ám – mivel teljesítette a feladatát, és azt teljesítette, amit vállalt, és szeretett – végső soron, Camus Sziszüphoszának analógiájára, most mégis boldog emberként gondolhatnánk rá. A népi kollégistát azonban más helyre szánta a Párt. Kevés régészre volt szükség a múlt eltörlésére szakosodott szocialista társadalomban, az új embertípus megteremtéséhez viszont annál több pszichológus kellett, ezért hát Leningrádba, pszichológushallgatónak került az egyetemre. A leningrádi vörös diplomás – a fiatalok kedvéért: a legmagasabb kitüntetéssel végzett – pszichológus élete alighanem 1956-ban fordult igazán nagyot, mikor a későbbi tanárt és ifjúságvédelmi szakembert, 1956-ban a szovjet inváziót követően ellenforradalmárnak nyilvánították. Igaz, valóban tagja volt egy fegyveres csoportnak, ami forradalom idején sehol sem számít szemet szúró ritkaságnak. Az már sokkal inkább, hogy el sem sütötte a fegyverét. Sőt, parancsra sérteletlenül megőrizte a megyei párttitkár értékeit, a futtában az asztalon felejtett gőzölgő ételt is ideértve. Mikor november negyediké után megtagadta, hogy megszálló szovjet csapatok és a rejtekhelyükről a proletariátus vörös lobogóját lengetve diadalmasan előtörő magyar pártérek között tolmácsoljon, megalapozatlan, ámde tisztelettel parancsoló naivitással azt hitte, végleg befejezte közéleti tevékenységét. Pedig Mikus Gyulának az elkövetkezendő több mint két évtizedben jött a neheze. Először bezárták, vallatták, verték, akasztófával fenyegették. Aztán megjöttek a „kádári csoda” formailag szabadlábban eltöltött, kerékbetört évtizedei. Egyik kihallgatója egy középkorú, magas rangú, csak a kiemelt fontosságú ügyeknél jelen lévő büntetés-végrehajtási tiszt volt, aki, miközben Mikust verték, megfontolt mozdulatokkal almát hámozott, és közben válogatott gorombaságokat vágott a fogoly fejéhez a háláról és a párthúségről. Oroszul. Mert bár délvidéki magyar volt, a három szovjetunióbeli évtized oly mértékben megváltoztatta anyanyelvét és identitását, hogy egykori ismerősei szerint haláláig hibásan beszélt magyarul. A szerzőpáros nem erőlteti az olvasóra a szimbólumot, ám mégsem nehéz a kihallgatótisztnak az újabb idők janicsárjának vonásait felfedeznünk.

Garasin Rudolf (1895–1969), mint valószínűleg egész életében, így 1956-ban is forradalmárnak tartotta magát. A csáktornyai nyomdászfiú, húszévesen, 1915-ben esett orosz hadifogságba. Az ambiciózus ifjú internacionalista vörösgárdista hamarosan a bolsevik erőszakszervezet, a CSEKA vezetésében találta magát. A zavaros forradalmi időket felváltó szocialista építőmunka frontján is bizalmi állásokba helyezte a Párt: előbb a nyomdaipari tröszt igazgatójaként, majd a Könnyűipari Minisztérium – (vajh’ mit jelentett ez Szovjet-Oroszországban?) – osztályvezető-helyettesi székéig tört előre. A II. világháború azonban ismét harcterre szólította. A Vörös Hadsereg tisztjeként a partizánosztágok szervezését bízták rá. A szovjet hadsereggel, és egy Szovjetunióban szerzett feleséggel az oldalán, csaknem három évtizednyi távollét után, 1944 végén lépte át a magyar határt. Egyenest Budapestig jött, ahol előtte délvidéki fiúként valószínűleg soha nem járt. A forradalom ügyében mindig buzgó, alkataból adódóan tevékeny ember itthon is haladéktalanul munkához látott. Azt tette,

amihez a legjobban értett: NKVD-s őrnagyként az Erdei Ferenc vezette Belügyminisztériumban megszervezte a börtönügyi osztályt. Néhány évvel később a sikeren felbuzdulva még ettől is fontosabb feladatot bízta rá. Az elképzelés éppen olyan egyszerű volt, mint a szocialista káderpolitika maga: Aki a börtönügyi osztályt sikeresen megszervezte, miért is ne járulhatna hozzá az egész társadalom bebörtönzéséhez? Így történhetett, hogy a hajdani nyomdásztanonc a vesék leveréséről (és/vagy működésképtelenné rugdalásáról) elhíresült államvédelmi őrnaggyal, „a vesés” Princz Gyulával együttműködve 1950-ben a szocialista munkaszervezés révén is bevonult a történelembe. A Magyar Nagylexikon 1990-es kiadásának (jótékonyan szépitő) megfogalmazása szerint létrehozták a Magyarországon eddig ismeretlen, „vállalatszerű börtönfoglalkoztatás” rendszerét. Más szavakkal és konkrétan: létrehozták a gulágrendszeren alapuló recski és tiszalöki kényszer-munkatábor. A Garasin által vallott működési elv, ha eredeti nem is, de a szovjet mintára emlékeztetően forradalmian egyértelmű volt: „A rabokat nem etetni, hanem dolgoztatni kell.” Ehhez a munkaszervezési elvhez később, 1952 után a büntetés-végrehajtás első országos parancsnokaként is következetesen tartotta magát. Feltehetően ezért tiltotta meg, hogy a foglyoknak kiadják a Nyugatról érkező életmentő gyógyszereket. Azt, hogy 1956. október 25-én valóban ő lövetett-e a Parlament előtt békesen tüntető tömegbe, biztosan nem tudjuk. Tény azonban, hogy az értelmetlen, hisztérikus vérengzés egyik lehetséges irányítójaként időről időre szóba kerül, majd újra feledésbe merül a neve.

Amikor Mikus tanár úr 1956 novemberének végén a kistarcsai internálótáborban találkozott Garasin Rudollyal, ez utóbbi hatvanegy éves volt. Bizonytalán nem a szavak, a szofisztikált fejtörők embere volt ő, úgyhogy valószínűleg nem sejtette még, hogy előbb-utóbb a legjobban sepregető, legérdesebb vasseprűt is rozsdásnak ítéli a gazda. Új, civil ruhás, lapos tekintetű, forradalmat nem látott, ezért ideológiailag eleve képzetlen nyomozók, más tanácsadók jönnek. Útjukban a forradalmi lendületet és az osztályellenség iránti gyűlöletet a hideg szakszerűség helyettesíti. Ámde valahogy mindenkiről mindent, vagy szinte mindent tudnak, mindenesetre sokkal többet is, mint amennyi pusztán hagyományos módszerrel kiverhető egy emberből. A háttérben pedig a régi elvhű, leninista elvtársak Pártba férközött ellenségeivel összesűgva ezek a fiúk már azon gondolkodznak, hogy a szocializmus e fáradhatatlan harcosa melyik, nyilvánvalóan semmiféle tapasztalatot nem igénylő diplomáciai poszton pihenni majd ki a több évtizedes forradalmárlét viszontagságait. Talán már azt az újlipótvárosi lakást is kinézte a Párt a mozgalmi munkában szerencsétlenül járt Sallai Imréről elnevezett utcában, ahová majd a kvietált mongóliai diplomata – immár „nyugalmozott mérnök ezredesként” vonulhat vissza. Hetente két, környékbeli presszóban zajló kártyaparti, Internacionálét zümmögő, boros, pogácsás veterántalálkozó – „milyen gyorsan fogynak, akik még maguk is látták Lenint!” – mindez elég lesz ahhoz, hogy rosszállóan megállapítsák, hogy bizonyára soha nem jut ilyen mélyre a forradalom ügye, ha őket erejük teljében nem űzik el méltatlanul nyugdíjba. A hetvenes évektől kezdve, már akik még megélik ezt az időt, úgy érzik, szűkül a beszélgetések tematikája: Kiből lesz saját halott, s kap majd állami temetést? Vajon hány díszlövessel? És vajon a Mauzóleumban? Meddig húzhatja még Kádár? Az utolsó fél évszázad két, nagyszabású társadalmi demokratizálási kísérletének megtörői saját megtöretésükön keseregnek, miközben nyugdíjuk pazarló bőséggel fedezi a heti találkozó kiadásait, nyaralni, pihenni, betegséget kúrálni pedig úgyszintén ingyenes, de kiemelt ellátást nyújtó pártüdülőkhöz, pártkórházakba járnak, ez utóbbiakban különösen színvonalas az urológiai osztály. A belvárosi presszók asztala fölött súlyos tömbben sűrűsödik össze az idő. Lassan pereg a történelem omladozó löszfalja, és a maga kíméletlenül következetes módján mindent maga alá temet. Laktanyák, iskolák, helyőrségi művelődési központok, kamarakórusok kapnak új nevet, éppen abban a sorrendben, ahogyan a szocializmus e régi harcossai megtérnek ötagú csillagos, egymástól csak a személyi adatokban különböző sírköves díszsírhelyeikbe. A fontosabbak a Munkásmozgalmi Panteon urnafalába, a még sokkal fontosabbak ugyanide, csak ahhoz az üres parcellához legközelebb eső sorba, ahová majd a kommunista nekropoliszok szellemtelen tervezői, kimondatlanul, de az érintettel bizonyára titokban összehunyorítva, Kádár Jánost várják. Szobrok is emelkednek – Garasin Rudolfnak mindjárt kettő is –, nehogy a jövő nemzedékek előtt elhomályosuljon a forradalmi elődök emlékezte. (Talán mégsem kell a múlt minden részét eltörölni?) Ám a tettek emlékezetéről, melyet Barthes logikája szerint haladva újra kellene teremtenünk, nemigen beszél senki 1989-ig. Utána se nagyon, vagy ha mégis, akkor többnyire nyögvenyelősen, bár vannak olyanok is, akik egy-egy évforduló révén, még akkor is dicsérő szóval.

Mindeközben Mikus Gyula nagyon rosszul érzi magát. Neki veréssel, kihallgatással, áruházzal és elárulással kezdődik a Kádár-korszak. A végső meghasonlást nem forradalmár társa árulása okozza, hanem az, mikor a forradalom tisztaságába vetett hitét gyalázzák meg. A kihallgatótiszta – a verésen már túlvagyunk, ez most már a megtörettetés intellektuális és morális része – elé rakja azokat a nemzetközi sajtótermékeket, melyekben a nyugati kommunista pártok vezetői sorra-rendre a munkásosztály elárulásának nevezik a forradalmat. És persze elhangzik az alattomos kérdés is: „És egy ilyen régi párttag ezt nem látta? Szinte tudós ember, főiskolai tanár, és mindent másként lát, mint a világ összes kommunista pártjának vezetője?” A fogoly a helyzetéhez mértén egyértelmű választ ad: *„Akkor kikértem hányini – magamra, mindenre, az egész elbaszott életemre, és agyamat, torkomat kezdte összeszorítani a párthoz való tartozás nyomasztó, kötelező [érzése] vérré, sejtekké vált –, végül is nem védekezésként, mert nincs mód semmilyen felmentésre, én Nagy Imrétől messze voltam, nem láttam a vergődésüket, csak áttételesen.”* És Mikus tanár úr aláírja. Aláírja, hogy önként adta fel magát, hogy 1956 októberében Magyarországon ellenforradalom volt, aláírja azt, hogy megbánta, amit tett, aláírja, hogy együtt szeretne működni fogvatartóival. *„Szépítés nélkül: lefeküdtem nekik, együttműködést, megtérést vállaltam, még hangulatjelentéseket is írtam, és iszonyatos lelkiismeret-furdalásokkal, de üres papírokat is aláírtam.”* Itt kezdődik Mikus Gyula tudathasadásának története, a könyv harmadik kiadásának talán legnyomasztóbb önálló anyaga.

Későbbi pályája világosan mutatja, hogy a beszerző nyilatkozat aláírásakor karrierszempontok nem vezérelték. Sorsa így összemoshatatlanul különbözik a szakmai riválisaikat saját előmenetelük gyorsítása érdekében jelentéseikkel ellehetetlenítő, olykor börtönbe juttató, de mindenképp az állambiztonság látókörében tartó tanár és tudós, és egyéb értelmiségi társaiétól. 1958 végén szabadul, segédmunkás egy ócskavastelepen. 1958-tól nevelőotthoni tanár, majd helyettesítő a Toldy-gimnáziumban. Egykori leningrádi ösztöndíjas társa, az új hatalom egyik háttérembere, Erdélyi Károly segíti, akinek még nagyjából egy évtizede van addig a napig, mikor a rendszerrel való meghasonlásnak végére szolgálati fegyverével tesz pontot. Az 1958 és '68 közötti évtizedet, pedagóguspályájának legtermékenyebb éveit állandó lelki gyötrelemben, szorongásban, neurózisban éli. Jelent, de szándéka szerint nem jelent fel senkit, felmenteni nem tudja, és nem is akarja magát: *„nem vagyok felelős senki letartóztatásáért, megeretéséért, életéért – de bizonyos fajta együttműködésért igen”* – írja majd 1989-ben. Házassága 1961-ben tönkremegy. Feleségét az asszony tartóztatja megerőszakolja, ő pedig sírva könyörög férjének, hogy álljanak el a feljelentéstől, nehogy őket vonják felelősségre rágalmazásért. Ekkortájt Mikus Gyula barlangászni kezd. *„A föld alá bújtam szegyenemben”* – írja, nyilván akaratlanul is néhai Sigmund Freud posztumusz dicsőségére. A sport kezdetben a halálinvitálásnak legitim módja. Éjszaka, egyetlen esztendővel, egyedül, több százszor mássza végig a Ferenchegy-barlang életveszélyes járatait. Később mindez az értékmérés és nevelés eszközzé válik. Tíz évig működő barlangász szakkört hoz létre a Toldyban. Ellentétben a formálisan működő KISZ-szervezetekkel, ez a harmincfős csapat a gimnáziumban az egyetlen valóságos elit. A tanítványok számára férfias életforma, számára a *„neurózistól való szabadulás, a gyávaságtól való szabadulás útja”*.

Közben a magyar glóbuszon már dül a magyar csoda. A pártkongresszusokon kacsingat a Vezér, és a társadalom jó része pedig visszakacsint rá. Az egyik lojális alattvalókat akar, a másik kevesebb akasztófát, börtönt, magasabb életszínvonalat. Higgyük csak el bátran, hogy a krumpliceles, az krumpliceles! Ne firtassuk, milyen ízű, kik és milyen tűzön főzték, és főképpen azt ne, hogy miből készült. Akkor lesz hat-nyolc éven belül Merkur-kiutalásra Trabant, háromévenkénti nyugati útlevel, huszonöt dollár ellátmánnyal, zsebkendőnyi hétvégi telek, rajta a munkahelyről ellopott anyagból épített bódéház, hiszen Miénk a gyár, vigyük haza!

Garasin elvtárral nemigen kellett összekacsintani. Nemcsak azért, mert nemigen voltak kétségei a rendszer stabilitását és – minden, már Lenin által is szóvá tett (átmeneti) gyengesége ellenére is vitathatatlan – történelmi küldetését illetően, hanem azért sem, mert a kiérdemesült diplomata, 1969-ben, néhány nappal a csehszlovákiai megszállás elsőéves évfordulója előtt (amit nyilván a szocializmus megmentésére tett elkerülhetetlen, ámbar a veszedelem nagyságához képest aránytalanul gyenge lépésnek értelmezett), meghalt. Régi, 1956-ból származó ismerőse, Mikus tanár úr viszont nemigen akart összekacsintani. Lehet, hogy még a szaruhártyáján érezte a vattalátolámpa fényét. Félt, és oka volt rá. Látta, hogy a „Cég” vonzáskörébe került ismerősök, gimnáziumi tanítványok között arat az erkölcsi

és a fizikai halál, vagy ennek prolongált formája, az alkoholizmus. Ám nem csak köztük: A nagy francia forradalom óta ismert, az 1917-es bolsevik forradalom óta közhely, hogy a „forradalmat” saját hívei, engedelmes katonái sem mindig élik túl. Mi több, olykor egyenesen az ő túlélési esélyeik a legrosszabbak. Mikus Gyula története és Gazsó-Zelei könyve e történeten túlmutatóan is bizonyos, a jegyzetanyagból kiinduló olvasatában egyfajta halálkatalógus. Vessünk egy futó pillantást Mikus Gyula ismeretségi körére! Földes Gábor színész: 1958-ban kivégezték. Banéth Jenő, az ifjú Mikus mozgalmi mentora, régi spanyolos, 1949-ben meghasonlott a rendszerrel és agyonlőtte magát. Szigethy György ÁVH-s lett, furcsa körülmények között halt meg egy párizsi BM-kiküldetésben. Sármezei Gy. az ötvenes években újságíróként dolgozott. Éles eszű ember volt, átlátta a rendszer visszasságait, ellenük folytatott egyszemélyes háborúját azonban elvesztette, és kiugrott emeleti lakása ablakából. Erdélyi Károly külügyminiszter-helyettes, 1957-ben Kádár János titkára, az 1986-os csehszlovákiai bevonulást követően lőtte főbe magát. A forradalom jeges lehelete halálba dermeszti a népi kollégiumok akolmelegében szárba szökken palántákat.

Így telt az idő, 1968-ig, mikor tartóztatja külföldi szolgálatának következtében, szinte csodával határos módon kiszabadult a hálózatból. Az ott töltött éveket soha, semmilyen vallomásos önéletírásban nem tudta többé feldolgozni. Az éjszakai halált kereső barlangászás, a megerőszkolt feleség képe, a család, a karrier, az önbecsülés romjai eltorlaszolták a feldolgozáshoz vezető járatokat. 1989-ig, mikor egyáltalán nekikezd, hogy számot vessen ezzel, még több mint két évtized van hátra. Emberéletben mérve hosszú idő. A görög sorstragédiák hősei pillanatnyi bukásukkal szerzik meg jussukat a heroszi létezésre. Másképp fogalmazva: ha van valami, amit mindenképpen el akarnak kerülni, az éppen az, hogy évtizedeken át egy megnyomorító hatalom kénye-kedvének kiszolgáltatva, családjukért, munkájukért, életükért reszketve vegetáljanak. A legsanyarúbb sorsú görög hős valószínűleg Prométheusz, mert bűnhődése általa be nem látható hosszúságúra nyúlik, és időtartama egyetlen despota akaratától függ. Igaz, ő nem ember, hanem titán. A tragédiák emberi hősei csak egyszer roppannak össze, igaz, akkor a talpra állás minden reménye nélkül. Mi többször – írja majd Zelei Miklós sok évtized múltán Mikus tanár úr kapcsán. S valószínűleg nemcsak önmagunkban, de közösségeinkben, sőt egész társadalmunkban is.

A kibicelő utókor megunhatatlan, szétrághatatlan, koronként újból és újból friss ízanyagot kibocsátó műcsontja: Hős volt-e? Vajon hős volt-e Mikus Gyula? A kistarcsai internálótáborban 1956 őszén valószínűleg még akkor is könnyű volt összeroppanni, ha az embernek Garasin Rudolf nem szentelt megkülönböztetett figyelmet. Hősnek lenni viszont nem volt kötelező, leg-többször még lehetséges sem. Gazsó-Zelei könyvének talán legrokonszenvesebb vonása, hogy a Kádár-korszakbéli a kollaboráns versus ellenálló 1989 után olyan hangosan, és álságos, öngigazoló módon sajtószerte szétcsacsogott és csámcsogott giccses alternatíváját úgy semmisíti meg, hogy közben semmi kétséget sem hagy az egyes fő- és mellékszereplők erkölcsi színvonalát illetően. Bármely diktatúrában a hős szerepét a hatalommal való szembenállás, de legalábbis a kívülállás alapozhatja meg. A szovjetek által a háborúban eltulajdonított javait sok évvel a háború után is makacsul visszakövetelő Medve doktor – a könyv egy másik hőse –, akarta vagy sem, szemben állt a szocialista hatalommal, ezért papírt is kapott beszámíthatatlanságáról. A munkásőrség lefegyverzéséről érkező vezérkari tiszt szintén, az elmeszociális intézetekről szociográfiát publikáló író sem különbül, csakúgy, mint a könyv más, a politikai pszichológia mélyvízeiben megmerülő szereplője.

Bár Mikus Gyula már egyetemistaként csalódott benne, nem állt eredendően szemben az őt taníttató, életét a vertikális társadalmi mobilizáció révén a társadalom felsőbb rétegei felé kormányzó szocialista rendszerrel. Forradalmárként sem tudtak sortüzeket, lincseléseket a nyakába varrni Garasin Rudolf verőlegényei. Beszervezésével a rendszer éppenséggel be akarta őt vonni, hogy aztán fertőző sejtként visszaültesse a civil társadalom szervezetébe, ahonnan kiemelte. Mivel ő az erre irányuló kényszernek az adott pillanatban nem tudott ellenállni, úgy képzelem, hátralévő életének három, az idő múltával egyre nyomasztóbb feladata maradt: ha jelenteni kell, senkit fel nem jelenteni, a lehetőségekhez képest értékes, ha kell, a föld alá vonuló, de másokat is építő életet élni, és, nem utolsósorban, elszámolni mindezzel önmaga felé. A második biztosan sikerült neki, az utolsó biztosan nem. Az elsőről megbízható adatok alapján legfeljebb a történészek tudnak véleményét alkotni.

2)

A könyv szerzői pontosan tudják, hogy egy olyan társadalomban, amelyben nincsenek hősök, ám bőséggel vannak tragédiák, a tragédia – legyen mégoly megrázó is – legfeljebb egyéni lehet. A szocializmus egyik súlyos, de közel sem legsúlyosabb, évtizedek múltán máig is ható társadalomlélektani terhe, hogy nem tudott igazi hős-mintaképet teremteni. Így aztán a társadalmi rendszer múltán a nem létező ideált megtagadni sem lehetett. Nem mintha a rendszer nem törekedett volna rá, hogy példaképeket állítson. Az ikonikus alakká stilizált, szinte kivétel nélkül az átlagnál jóval szerényebb intellektusú pártvezetők felvonulásokon gyöngyöző homlokkal cipelt óriási képei, a kezdetleges médiaeszközökkel heroikus teljesítményűnek feltüntetett élmunkásokról szóló filmek, a családjukat a Pártért halálra adó komszomolistákról szóló szirupos regények bizonyára ma is ott foszladoznak az archívumok és könyvtárak hátsó polcain, a sárguló tankönyvek és propagandakiadványok társaságában. Azt a négyszáz éves Bethlen-évfordulón, 1980-ban, a médiában konkolyként – egyébként sikeresen – elterjesztett „történelmi felismerést” azonban, miszerint Kádár János Bethlen Gáborral, Aczél György pedig Széchenyi Istvánnal egyléptekű történelmi figura (Gazsó-Zelei, 173. o. 91. jegyzet), ép ésszel, a legvadabb kulturális propaganda ellenére sem igen hitte senki. A rendszer feneketlen cinizmusát mutatná, ha valamilyen eddig rejtett forrásból kiderülne, hogy még maguk az érintettek, az ötlet kiagyalói sem. A hős ideálja, klasszikus értelemben, olyan példa, mely az adott társadalmi körülmények között, ha kivételesen is, de megvalósítható. Ha eleve megvalósíthatatlan, mert túl van minden, az ember számára még akár önmaga túllépése révén is elérhető határon, nem ideál többé. Ha pedig jóval alatta van annak, akkor nem érdemes a megvalósításán gondolkodni. Röhögni kell rajta, méghozzá teli szájból, és vele együtt mindazokon, akik mindezt eszménynek próbálják ránk erőltetni. Éppen úgy, mint ahogyan ezt a hatvanas évek közepén és a hetvenes, nyolcvanas években tudatosodó generáció jó része a kádári szocializmus által kínált mintaképekkel megtette.

Mikus Gyula – legalábbis a könyv szerzőitől aligha gyökeresen különböző értelmezésem szerint – nem volt hős. A szocializmus úgynevezett „hősideáljának” értelmében semmiképpen sem. Ámde ennek az ideálnak az ellenében sem. Nem szónokolt gyűléseken, nem levelezett nyugati jogvédő szervezetekkel, nem kapott valutában folyósított, az átlagfizetést lényegesen meghaladó titkos segélyt tőlük, nem tiltakozott a nemzeti ünnepeken a szovjet megszállás ellen, nem égetett vörös zászlót sem. Helyette a „föld alá bújt szegényében”, egy új geológusnemzedéket nevelt fel, egy másikat hozott vissza később ifjúságvédőként a társadalom pereméről. Valószínűleg nem azért, mert hitt egy általa még megélhető, jobb világban. Éppen azért, mert nem hitt, és mégsem akart eleve értelmetlen életet élni. Mivel fizikailag életre ítélték, összeroppantságában megpróbált nem összeroppanni, ami, lássuk be, valóban a tudathasadás egyik fajtája lehetett. Életéből a kistarcsai aláírás pillanatában örökre eltűnt a hagyományos értelemben vett heroizmus utolsó lehetősége is. Ehelyett annak a példájává vált, hogy a megnyomorított, megalázott társadalom miképpen rak újabb és újabb napok, évek múltával egyre nehezebb terheket magára azzal, hogy megtörésének tényét saját lelkiismerete révén nap nap után újra kifent fegyverként fordítja önmaga ellen. Az elnyomott lelkiismerete által önmagát is elnyomja. Hatékonyabb módszer, mint a végleges megoldást és atavisztikus bosszút jelentő akasztófa. Sokkal jobb a börtönnél is, melyből egyszer, a büntetés letöltésével, és az elégtétel valamiféle reményével mégis szabadulni lehet. Célravezetőbb, mert itt az elítélt és végrehajtó személye egy és ugyanaz. A büntetés időtartama pedig ténylegesen az elítélt haláláig tart. A legtökéletesebbnek tűnő csapda, amit hatalom – legyen formális vagy informális – az individuum számára felállíthat. Az út innen, leágazások nélkül, egy irányba vezet: napról napra, összeomlástól összeomlásig. Az újabb, alighanem életében utolsó összeroppanságig Mikus Gyulának még emberéletnyi időben mérve hosszú, jó esetben akár termékeny munkával is eltölthető évtizedeket kellett kivárnia, 1989 júniusáig, a felemás katarzisig.

3)

Arisztotelész *Poétikájának* 1449b21-28 bekezdése szerint a katarzis (katharszisz) az irodalmi műfajok egyik különös, nehezen megfogalmazható sajátossága. Olyan komplex lélektani hatás – ezt a kérdés részleteiről hallgató Arisztotelész nyomán már D. W. Lucas, a *Poétika* egyik, azóta szintén

klasszikussá nemesedett szakértője fejt ki –, mely nyomán a néző, a színpadon látott borzalmak ellenére is, emelkedetebben, intellektuálisan megtisztultabb módon távozik a színházból, mint ahogyan bejött oda. Az átélt szörnyűségek, gyilkosságok, megtört sorsok nem letörnek, hanem felemelnek. A katarzisan érezzük a hős bukásának szükségességét, tragikumát, olykor még igazat is adunk az írónak mindebben, ám ezt az élményt a lelkünk, legalábbis saját maga számára, különös módon előnyre varázsolja. Gászó–Zelei könyvének példásan mértéktartó tulajdonsága, hogy a könyvből ábrázolt deheroizált világ szereplőiből nem akar akciózón, a hatás kedvéért hőst fabrikálni. A katarzis így, legalábbis a szó klasszikus értelmében, elmarad.

1989. június 15-én, a Nagy Imre és mártírtársai újratemetését megelőző napon a Történelmi Igazságtétel Bizottsága sajtóközleményt adott ki. Ebben a szervezők nyomatékosan kértek mindenkit, akinek bármilyen szerepe vagy felelőssége volt az 1956 utáni megtorlásokban, ne vegyen részt a szertartáson. Mivel – ezt a közlemény is hangsúlyozza – ennek ellenőrzésére a helyszínen nemigen volt mód, soha nem tudjuk meg, hogy hányan vettek részt a temetésen a hajdani verőlegények, vagy az 1957. május 1-jén, ugyanazon a téren, a gyilkosoknak apró vörös papírszálakat lengető ünneplők közül. Valamit azonban biztosan tudunk: Mikus Gyula nem volt ott. „*Ügy intézte el – írja Zelei Miklós –, hogy a megtorlók közé sorolta magát. [...] Azok közé, akiknek ő maga is áldozata volt.*” Másnap hozzáfogott, hogy megírja tudathasadása történetét. Kilenc hónapig tartott, éppen annyi ideig, mint egy ember születése. Ennyi idő kellett, hogy a történeteket leírja. Am nem volt elég ahhoz, hogy megírja. Írt, javított, újra és többször átvit míg a Gászó L. Ferenchez intézett levele záradéka szerint, már „elég őszintének érezte” mindazt, amit papírra vetett.

Ám a későbbi tények ismeretében a kötet szerzői és olvasói tudják már, hogy valójában nem volt elég őszinte. Mikus Gyula egyetlen szót sem írt arról, hogy az 1989-re már meghatározó politikai tényezővé vált Antall Józsefről, barátságuk ellenére, hosszú ideig írta Egri fedőnéven a jelentéseit. Még ekkor is félt? „*Szerintem él egy szervezet, és ezen belül is egy mag, melyet iszonyatos elkeseredés és gyűlölet fűt. A magam dolgait nem akarom eltúlozni*” – írja önvallomásában. „*Nem egészen 9 évig rabságban – s aztán jó tíz évet kifejezetten ellenükre éltem, sikerrel-sikertelenül, mindegy, meglehet, hogy egyszer elűt egy autó, kupán vág valaki a sőtétben. Még mindig foglalkoznak velem, az biztos.*” Az önmagunk bevállalásában elrejtett elhallgatás felemássá teszi a vallomás kimondott igazságát is. Mikus Gyula, mint sokszor 1956 óta, az önvallomás pillanatában is összeroppan: amit elhallgat, az immár örökre odaláncolja ahhoz a világhoz, melyből vallomásával szabadulni akar. Így válik a Gászó–Zelei-kötetben sorsa a rendszerváltás szimbólumává: úgy őszinte, hogy közben elhallgat, vagyis a szó eredeti értelmében nem az.

Régi morálfilozófiai kérdés, hogy vajon van-e az egyén életének önmagán túlmutató tanúsága. Ha van, Mikus tanár úr esetében az egyik tanúság szinte biztosan a kortársak látásmódjával függ össze. Valószínűleg voltak, akik sejtették, de tömegesen aligha tudták, hogy a társadalom hatalomból kirekesztett, elnyomott, megszegényített, megfigyelt és parancsra megfigyelő pólusán élők között voltak a saját helyzetüket az önkínzásig komolyan számba vevő morális lények. Ők voltak – megbecsülni sem lehet, hogy hányan –, akik szegényünkben lettek bátrak, és akik, miközben „föld alá bújtak”, ott – ahogy Gászó L. Ferenc írja Mikus Gyulához szóló poszthumusz levelében –, „*rettegve, félve, terheket, bűnöket cipelve*” (Gászó–Zelei 137. o.) a jelen páriáit mentették, és a jövő tehetségeit nevelték. A diktatúra vertikálisan, a hatalom és az egyén viszonylatában egyértelmű, lojalitásra épülő viszonyrendszert teremt. Nem tehet mást, és nem is tűr el semmi mást. Ezért és ezáltal diktatúra. Horizontálisan azonban, az egyes individuumok között éppen ilyen következetességgel zilálja szét az emberi viszonyokat, mossa el a szilárd erkölcsi tájékozódási pontokat. Akit megfigyelnek, hajlamos azt hinni, hogy aki megfigyeli, kizárólag személyes előnyből teszi, vagy azért, hogy neki rosszat tegyen. Akik pedig megfigyelnek, gyakran az „ügy” iránti elkötelezettségükre hivatkoznak, és önfelmentő módon nem hiszik el, hogy ez a személyes előnyüket is szolgálhatja. Ennek nyomán jött létre a Kádár-korszak sajátos, a „mi” és az „ők” kettősségén alapuló, és hozzá kétszeresen homályos látása, amelyben magunkat „velük” szemben akkor is „mi”-nek látjuk, ha cselekedeteinket valójában „ők” irányítják, szervezik, és kéri számon rajtunk. Ez nem jelent mást, hogy miközben a cselekedeteinkből származó esetleges előnyöket megszolgált ellentételként saját magunknak tartjuk fenn, addig az értük viselendő morális, olykor büntetőjogi felelősséget az „ők” kategória közelebről meg nem határozott tagjaira helyezük át. Peer Gyntnek csak egy apró mütétet kellett volna végrehajtatnia a szemén. Ennek nyomán manóként látta volna a világot, és persze saját magát is. Így tökéletes manókirály lehetett volna. 1989-ből hosszú előjegyzési listákat őrizhetett volna meg a szemklinikákról az erre felé megbízhatatlan társadalmi emlékezet.

A műtettek csak kivételesen, a politikai és közszereplők esetében zajlottak nyilvánosan (vagy akkor sem), hatásukat azonban szertenézve ma is mindenhol látjuk. A társadalom önértelmezésének alapvető hermeneutikai elvei íródtak át szinte hónapok alatt. Az egyik új értelmezési paradigma a „nem úgy volt, ahogy megtörtént, hanem úgy, ahogy most gondolom”. Így lesz felső pártvezető, később baloldali miniszterelnök kommunista titkosszolgálati tisztból a szovjet birodalom ellen belülről küzdő titkos ellenálló. A másik elv: „Amit nem vallunk be, az nem is létezik.” Ennek jegyében nem egy, 1989 után megjelent lexikon hallgat a recski munkatábor létezéséről. Az ügynöklisták említése ebben az összefüggésben már-már szégyellnivaló közhely. A múlt más szereplőinek érdemei azonban még hosszú idővel haláluk után is meg-megcsillannak a sajtó lapjain: a *Szabadság* című munkáspárti hetilap 2008. május 16-i száma például Garasin Rudolf történelmi érdemeit méltatja. Új jelentést kapott a „szakértelem” is, hiszen ennek régen várt, és a szocialista rendszer keretei között köztudottan lehetetlen „megbecsülése” tette lehetővé, hogy a kommunista titkosszolgálat számos vezetője, ideértve a III. ügyosztály közvetlenül a legfelső pártvezetésnek alárendelt teljhatalmú irányítóját is, 1989 után is pozíciójában maradjon. A titkosszolgálat politikasemleges szakmai tevékenység. Sic erat demonstrandum.

Tanulmányt érdemelne annak a felderítése, hogy a bolsevista ideológia mely szubsztanciális elemeivel nem egyeztethető össze a múlt bevallásának – egyébként Marx által is minden történelem létezésének előfeltételeként kezelt – kényszere. Azt, hogy a múlt eltörlésének kényszeres igénye honnan ered, sokkal jobban tudjuk. Ám ennek történelmi és történetfilozófiai lehetetlenségéért az egész nyugati kultúra története kezeskedik. Ha viszont így van, akkor Mikus Gyula az 1989 utáni évtizedek, az *Őrjítő mandragóra* megjelenéséig ugyan csak szűk körben ismert, de ennek ellenére az egész magyar társadalomnak erős, jelképes értelmet hordozó figurája. Nem csak azért, mert ő az antikarrierista ügynök, aki nemhogy hasznot nem húz jelentéseiből, hanem összeomlástól összeomlásig legfeljebb túléli azokat. Nem is csak a szerzőpáros által használt értelemben, vagyis elhallgatásai által. Félek, hogy azért is, mert Mikus Gyula félig bevallott múltjának másik, bevallatlan fele alighanem bizonytalanná, sőt, elsősorban alighanem önmaga előtt egyenesen tragikussá és nehezen viselhetővé tette 1989 után a jövőjét. Érdeemes tehát nagyon figyelmesen olvasnunk a Barthes-ot.

4)

Ezen a ponton Mikus Gyula és az *Őrjítő mandragóra* sorsa elkerülhetetlenül összekapcsolódik mindannyiunk sorsával.

A szerzők, bár az előszóban azt mondják, „a részvétel és a részvét könyvét” akarják megírni, valójában ennél sokkal többet tesznek. Az alaptörténetekkel együtt megjegyzésekbe, olykor egyenesen a végjegyzetek tényközléseibe csomagolva megírják az 1989-es remények megcsalattatásának történetét is. Ez nyilvánvalóan kettős optika, párhuzamos szempontrendszer, melyben az egyéni sors és a történelem nem mindig, és legfőképpen nem mechanikusan tükrözi vissza egymást. Különösképpen akkor nem, ha az új kiadásban vitathatatlanul főszereplővé előlépett Mikus Gyulához, ha másért nem, a személyes ismeretség okán, vállaltan érzelmi viszony, részvét is köti a szerzőket.

Ez a sajátos kettősség valamiféle lélekipiszkaló intellektuális kíváncsisághoz vezet. Még pontosabban: a kíváncsiság abból adódik, hogy a valamelyest tapasztalt olvasó pontosan tudja, hogy az efféle, a látásmódba, a koncepció mélyrétegeibe rejtett feszültségek könnyen szétrobbanthatják a könyv szerkezetét. Az olvasó tisztességgel megkínlódik, míg rájön, hogy mitől marad mégis az *Őrjítő mandragóra* mindvégig izgalommal olvasható könyv. Számomra az egyik megfogható ok az, hogy az írók szemmel láthatóan maguk is tisztában vannak helyzetük kényességével, és világosan tisztáztak néhány, a könyvben aztán mondatról mondatra visszaköszönő alapelvet. Így például azt, hogy egyetlen tekintetben sem azonosítják ugyan magukat az általuk leírt rendszerrel, ám tekintve, hogy életük jókora szakasza fizikailag összekötődött ezzel a korszakkal, nem is tetszelegnek a pozitívista történetíró szerepében. Világossá teszik azt is, hogy nem akadémikus történelmet írnak, hanem történeteket mondanak el. Történeteket, melyeket hallottak, melyeket átéltek, melyeknek utánajártak. Nem tolakszanak elő azzal a mohos szakállú közhellyel, hogy vannak filozófusok, akik szerint az ilyen történetek sokasága alkotja a csupa nagybetűvel írt történelmet. Ugyanakkor,

éppen a jegyzetapparátus hűvös logikája révén, egészen pontosan elhelyezik a történeteiket a kor, és ezáltal a 20. századi magyar történelem egészében. Ha az elejétől olvasom: riportkötet. Ha hátrralapozok: a jegyzetekből a Kádár-korszak egészének édeskésen kesernyés, leginkább a bomló fehérjék és a rothadó fog szagának keverékére emlékeztető lehelete csap orrra. A történelem mifelelnek ritkán jó illatú.

A másik ok alighanem abban rejlik, hogy a szerzők nemcsak együtt tudnak haladni, hanem pontosan tudják azt is, hogy mikor és milyen hosszú időre kell elengedniük egymás kezét. Mindketten, és ez alighanem a könyvük újabb rétege, legalábbis elmosódott kontúrokból, felvázolják a maguk saját Kádár-korszakának tapasztalatát. Gazsó L. Ferenc Mikus Gyulához írt posztumusz válaszlevele, bár a műfajánál fogva kötöttebb, mint Zelei *Konstantinápoly s Róma paizsán* című írása, jellemző, és jellemzően abszurdba hajló történeteket beszél el. Cikkekről, melyekért rövid idő távlatában egyaránt lehetett fegyelmet és dicséretet is kapni, a szocializmus kitanúsítottjaihoz, a tanyákra vezető hírlapírói szociotúrákról, a nevelőintézetekről, ahová az '56 után elbocsátott ÁVO-s légiósok rágták be magukat belüleges segédlettel, és nem utolsósorban a torokszorító beszélgetésről, melynek során Mikus Gyula átadta neki önvallomását. Zelei írása szabadabban lépi át a műfaji határokat és idősíkokat. Gimnazista osztálytársak és osztályfőnöki intők jönnek-mennek, megelevenedik a régen rommá vált ifipark, a lebontott, de a hatvanas években, épülőkorában csövezésre igen alkalmas rózsadombi üdülő, a szoborparkba száműzött Osztyapenko-szobor, és még azt is elhisszük neki, hogy ha szabályosan akarjuk szívni a Nikotex Munkás cigarettát, a „munkás” felirat felé eső végénél kell az ajkunk közé venni. Tiltakozásul azonban fordítva is lehet szívni. Ebben az esetben először a stilizált gyárképmény ég el, utána gyár alapjai, és a legvégén a munkás. A legfőbb szocialista érték mégiscsak az ember... Gazsó nyílt levele és Zelei szabad, ámde mégis egy irányba mutató asszociációi valójában nem kioltják, hanem kiegészítik egymást, és a kettő együtt – külön-külön irányból – a könyv interjút. Mindennek azonban, őszintén szólva, az én olvasatomban legalábbis kevés köze van a nosztalgiához – legfeljebb annyi, amennyit az ember a középiskolás éveit iránt érez –, és éppenséggel semmi köze a Kádár-korszakot olykor ironizáló, olykor idealizáló retróérzéshez.

A két szerző saját anyagában talán csak a rendszer lényegétől való elhatárolódás és az a humor a közös, mely nélkül errefelé, erről a témáról szinte biztosan csak rossz, vagy legalábbis hamis hangú könyveket lehet írni. Illetve még valami: ha nem sértés ilyen elméleti kategóriát használni a könyvvel szemben: a történetfilozófiai megítélés. A szerzők a külön-külön írt, részint a kor egészéhez, részint a Mikus-ügyhöz háttérrel szolgáltató kitérő után ugyanis az 1989 utáni magyar társadalomfejlődés megítélésében újra összetalálkoznak. Álláspontjuk már a könyv előszavában sem érthető félre: csatlódtak. Ebből a csalódásból azonban sem a könyv közös anyagában, sem a külön-külön megírt részekben nem csinálnak sem ideológiát, sem – már ha ez nem önellentmondás – hamis csillogású értelmiségi show-műsort. Elegánsan elkerülik a rendszerfordulóval kapcsolatos összes, a közbeszédben hovatovább az értelmiségi létezés legitimációjaként megjelenő jeremiádat. Az általuk alkalmazott megoldás mértéktartóbb és jóval elegánsabb: a csalódások taglalása helyett az elmaradt reményekre helyezik a hangsúlyt.

Így aztán az *Őrjítő mandragóra* nem a szerzők személyes és társadalommal szembeni panaszait rögzíti, hanem – saját meghatározásuk szerint – tavaszváró könyv. Nyilvánvalóan nem abban az értelemben, mint az első és második kiadás volt. Akkor, 1989 táján ugyanis még közelinek tűnt az a Tavasz, ami a szerzők 2012-es álláspontja szerint „egyenletesen öt-tíz évre van tőlünk”. Értő olvasótól hallottam: Szívszorító könyv, pesszimista történetfilozófiai álláspont. A pesszimizmus, tudjuk jól, végtel. A pesszimista per definitionem az összes lehetséges alternatíva közül a legrosszabbra voksol. Meglehet, a valóság még a legmerészebb rémálmait is felülmúlhatja, de ez mit sem számít ahhoz viszonyítva, hogy legjobb tudása szerint igyekezett a legrosszabbat választani. Ebből adódóan az a pesszimista, aki feltételezi, hogy még az általa elképzeltnél is lehet rosszabb, vagy nem érti a játékszabályokat, vagy csal, vagy más szabályok szerint játszik, és biztosan nem igazi pesszimista. Gazsó és Zelei könyve, érzésem szerint, nem helyezhető el a Magyarországon értelmiségi körökben és a politikai elemző publicisztikában különösen mély gyökerekkel rendelkező, borúlátó szellemi hagyományban. Az 1989-es fordulat jellegét, az utána következő évtizedek társadalomfejlődését illetően a szerzők valóban semmilyen illúziót nem táplálnak sem magukban, sem az olvasóban. Másfelől viszont az elmaradt remény megvalósulásának lehetőségét sem adják fel teljesen. Várják,

jó két évtized húst, szövetet, morált csontig roncsoló tapasztalatai után is várják még a Tavaszt. 1989-től, a könyv megjelenéséig, 2012-ig, huszonhárom éven, huszonhárom történelmi tört pillanaton keresztül. Még akkor is, ha a tavaszvárás hosszú folyamata történelmi léptékben mérve nem más, mint egyik összeomlástól a másikig botorkálás. A tavaszvárás tehát nem pesszimista. Jó szívvel azonban optimistának sem mondhatnánk. A tavaszvárás történetfilozófiai attitűd. Sajátosan magyar.

Bárhogyan is határozzuk meg, az bizonyos, a reménynek ez a formája nem állja útját a szerzőknél borúsabb lelkű – vagy talán csak kevésbé bölcs? – olvasó kérdésének: Vajon mi történik, ha a jelenleg öt-tíz évnyi távolságban lévő Tavasz egyszerre csak sebesen távolodni kezd tőlünk?

Vagy csak a logikai következetesség kedvéért tegyük fel – ... talán el sem jön soha?

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

NYOMDA KFT KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

támogatja.